

Sociaaleconomische trends

***Statistisch kwartaalblad over arbeidsmarkt,
sociale zekerheid en inkomen***

2007, aflevering 1

Verklaring der tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
x	= geheim
–	= nihil
–	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is minder dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2006–2007	= 2006 tot en met 2007
2006/2007	= het gemiddelde over de jaren 2006 tot en met 2007
2006/'07	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2006 en eindigend in 2007
1996/'97–2006/'07	= boekjaar enzovoort, 1996/'97 tot en met 2006/'07

In geval van afronding kan het voorkomen dat de som van de aantallen afwijkt van het totaal.

Verbeterde cijfers in de staten en tabellen zijn niet als zodanig gekenmerkt.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Prinses Beatrixlaan 428
2273 XZ Voorburg

Druk

Centraal Bureau voor de Statistiek
Facilitair Bedrijf

Omslagontwerp

WAT ontwerpers, Utrecht

Inlichtingen

Tel.: 0900 0227 (€ 0,50 per minuut)
Fax: (070) 337 59 94
Via contactformulier:
www.cbs.nl/infoservice

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl
Fax: (045) 570 62 68

Internet

www.cbs.nl

© Centraal Bureau voor de Statistiek
Voorburg/Heerlen, 2007.
Verveelvoudiging is toegestaan, mits
het CBS als bron wordt vermeld.

Prijzen incl. administratie- en
verzendkosten.
Abonnementsprijs: € 49,35
Prijs per los nummer: € 13,55
ISSN 1573-2215

Centraal Bureau voor de Statistiek

Inhoud

Redactioneel	5
Artikelen	
Vakbeweging en organisatiegraad van werknemers	7
Het mobiliseren van vrijwillig inactieven	18
Wie worden slachtoffer van veelvoorkomende criminaliteit?	24
Vervroegde uittreding en andere overgangen tussen werken en niet-werken	31
Beroepsniveau niet-westerse allochtonen lager	36
Jongeren steeds langer op school	46
Armoedeprofielen van de vier grote steden	49
Werknemers positief over arbeidsomstandigheden, maar negatief over doorwerken tot 65 jaar	58
De rol van mobiliteit bij regionale inkomensontwikkelingen	63
Begrippen	69
Nu en eerder verschenen artikelen	71
Arbeid, sociale zekerheid en inkomen op de CBS-website	75
Publicaties	79

Redactioneel

Voor u ligt het eerste nummer van de Sociaaleconomische trends 2007. Zoals u ziet is de naam enigszins aangepast in overeenstemming met de nieuwe spelling. Dit nummer beslaat een heel scala aan onderwerpen. Twee artikelen gaan over inkomens in de steden. Daarnaast komt de arbeidsmarkt ruim aan bod: het beroepsniveau van werkenden, vervroegde uittreding en de bevolkingsgroepen die vrijwillig aan de kant staan. Tot slot zijn er enkele artikelen die antwoord geven op vragen als: hoe lang verblijven jongeren in het onderwijs en hoe staat het met lidmaatschap van de vakbeweging?

Met ingang van 2007 heeft het CBS de thema-indeling op de website en in de statistische databank StatLine iets gewijzigd. Er zijn nu nog twee grote sociaaleconomische thema's: 'Arbeid en sociale zekerheid' en 'Inkomen en bestedingen'. Op de themapagina's van de website (www.cbs.nl) vindt u alle artikelen en publicaties over deze onderwerpen, plus een selectie van de belangrijkste cijfers. Binnen StatLine vindt u onder de genoemde thema's alle cijfers die het CBS hierover publiceert. U kunt dan zelf tabellen samenstellen uit de beschikbare variabelen en indelingen.

Artikelen

Het openingsartikel werpt een blik op de vakbeweging. De vergrijzing van het ledenbestand gaat voort en ondanks dat steeds meer vrouwen lid worden van een vakvereniging blijven zij in de minderheid. Tegenwoordig is minder dan een kwart van alle werknemers lid van een vakbond.

Een van de artikelen over inkomens in de steden richt zich op de vier grote steden, waar een concentratie is van huishoudens met een laag inkomen. Het blijken vooral alleen-

staande vrouwen en niet-westers allochtone huishoudens te zijn die vaak een ongunstige inkomenspositie hebben. Overigens steekt Utrecht gunstig af bij de andere drie grote steden. Het tweede artikel belicht de invloed van verhuizingen op de inkomensontwikkeling in de steden en op het platteland.

Een kwart van de Nederlanders was in 2006 slachtoffer van veelvoorkomende criminaliteit, zoals geweld, vandalisme en diefstal. De kans hierop neemt af met de leeftijd en toe met de mate van stedelijkheid. Ook andere persoonskenmerken spelen een rol, zij het een minder grote.

Zeven van de tien werknemers zijn tevreden over hun arbeidsomstandigheden. Het gaat hierbij om werkdruk, maar ook om veiligheid en zaken als geluids- en stankoverlast en lichamelijke belasting. Ondanks het positieve oordeel over hun arbeidsomstandigheden hebben maar weinig mensen trek om tot hun 65^e door te werken. Slechts een op de vijf geeft aan dat te willen.

Uit het onderzoek naar vrijwillig inactieven blijkt dat mensen die afzien van betaald werk vooral in bepaalde bevolkingsgroepen te vinden zijn, zoals vrouwen, lager opgeleiden en niet-westerse allochtonen. Het woongebied van de betrokkene is veel minder van belang.

Behalve de genoemde onderwerpen bevat deze Sociaaleconomische trends ook artikelen over het beroepsniveau van de werkzame beroepsbevolking, over het toegenomen aantal jaren dat jongeren in de schoolbanken doorbrengen, zodat ze later de arbeidsmarkt betreden, en over de toename in vervroegde uittreding in 2004. De gemiddelde leeftijd waarop mensen stoppen met werken blijkt de laatste jaren weinig veranderd.

De Redactie

Artikelen

Vakbeweging en organisatiegraad van werknemers

Jo van Cruchten en Rob Kuijpers

Het ledenbestand van de vakbeweging vergrijsst. In 2006 zijn zes op de tien vakbondsleden 45 jaar of ouder. De toename van het aantal oudere en de afname van het aantal jongere vakbondsleden doet zich zowel bij mannen als vrouwen voor. Het aantal vrouwelijke vakbondsleden blijft stijgen; in de afgelopen twintig jaar is hun aantal zelfs meer dan verdubbeld. Desondanks vormen ze in 2006 minder dan een derde van het ledenbestand. In 2004 was minder dan een kwart van de werknemers lid van een vakbond. De organisatiegraad is in de loop der jaren fors teruggelopen. In de periode 1950–1980 lag hij boven de 35 procent. Tussen de bedrijfstakken bestaan grote verschillen in organisatiegraad. Bij de overheid is de organisatiegraad hoog en in de handel en zakelijke dienstverlening laag.

1. Inleiding

De Statistiek van de Vakbeweging is een van de oudste statistieken van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Het CBS publiceert al vanaf 1901 over leden van vakverenigingen. De vakbeweging heeft zich over de hele wereld verbreid. Er bestaan echter tal van onderling verschillende soorten vakverenigingen. Om deze te beschrijven is hun historische oorsprong van belang en zou ook rekening moeten worden gehouden met de ontwikkeling van de vakbeweging in verschillende (industriële) landen. Vakverenigingen zijn niet los te zien van de omgeving waarin zij zijn ontstaan. De omgeving bepaalt in belangrijke mate hoe de vakverenigingen zich opstellen en welke ruimte zij hebben om zich te ontplooiën.

In Harmsen en Reinalda (1986) wordt een uitvoerige beschrijving gegeven van de ontwikkeling van de vakbeweging in Nederland. De eerste Nederlandse vakverenigingen kwamen voort uit de sfeer van het ambacht. De spoorwegstaking van 1903 wordt algemeen beschouwd als het keerpunt. Toen kwam de organisatorische ontwikkeling van het Nederlandse vakbondswezen op gang en ontstond de sociale bewustwording van de arbeiders. De staking leidde ertoe dat een aantal socialistische verenigingen nauwer met elkaar gingen samenwerken. Dit resulteerde in 1906 in de oprichting van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV). In 1909 werd het Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV) opgericht, een organisatie waarvan aanvankelijk protestanten en katholieken deel uitmaken. De katholieken gaven er echter de voorkeur aan eigen organisaties op te richten en zo ontstond in 1909 het Bureau voor de Rooms-Katholieke Vakorganisatie, de voorloper van de NKV.

Bij de verdere ontwikkeling van de vakbonden speelde de verzuiling een grote rol. Er ontstonden socialistische, christelijke en katholieke vakbonden, die een nauwe band onderhielden met politieke partijen. Na de Tweede Wereldoorlog kregen de vakbonden en de overkoepelende vakcentrales meer invloed. Zij gingen deelnemen aan het sociaaleconomisch overleg. In latere jaren vormde de verzuiling ook steeds minder een belemmering voor de samenwerking tussen de drie vakcentrales. Op 1 januari 1976 kwam er een federatie tot stand tussen NVV en NKV en ontstond de Federatie Nederlandse Vakbeweging (FNV) waarin beleidsvoorbereiding en besluitvorming verband waren gecoördineerd. De federatie groeide uit tot een volledige fusie tussen NVV en NKV door fusies van de afzonderlijke NVV- en NKV-bonden binnen dezelfde bedrijfstakken (Akkermans, 1999).

In ruime zin was een vakvereniging een vorm van samenwerking die arbeiders instellen om hun arbeidsgerelateerde belangen te verdedigen. De vakbeweging heeft zich, vooral na de Tweede Wereldoorlog, sterk ontwikkeld en houdt zich naast arbeidsgerelateerde kwesties ook bezig met sociale en politieke problemen. Desondanks is het behartigen van de economische belangen van de werknemers de centrale functie van de vakbeweging gebleven. In deze zin is een vakvereniging of vakbond 'een vereniging van werknemers, welke zich geheel of ten dele tot doel stelt de economische en sociale belangen van de werknemers te behartigen, speciaal betreffende de arbeidsvoorwaarden'.

De vakbeweging is uitgegroeid tot een algemeen aanvaard instituut dat invloed uitoefent op het beleid van de overheid. Deze invloed wordt niet alleen bepaald door de macht van de vakbonden, maar ook door economische en politieke factoren. De invloed van de werknemersorganisaties wordt veelal beschouwd als afhankelijk van de organisatiegraad. En deze staat de laatste jaren regelmatig ter discussie. De organisatiegraad, het aandeel van de werknemers dat zich bij een vakvereniging heeft aangesloten, daalt al jaren en bedraagt op dit moment slecht 24 procent. Toch geldt een door de vakbonden afgesloten cao voor alle werknemers.

Over de rol van de vakbonden op de arbeidsmarkt is veel, vaak buitenlandse, literatuur beschikbaar. Daarin wordt onder andere gekeken naar de invloed van de vakbonden, en de samenhang met de organisatiegraad, op de werkgelegenheid en de beroepsbevolking. Een ander onderzoeksaspect is de vakbondsinvloed op arbeidsomstandigheden en -voorwaarden, bijvoorbeeld de loonhoogte per bedrijfstak, en het uitbreken van stakingen. Ook is onderzoek gedaan naar schommelingen in het vakbondsledenbestand.

en mogelijke samenhang met bijvoorbeeld geslacht, dienstverband en 'het lidmaatschap zelf'. De laatste jaren neemt het aantal vakbondsleden af en is behoud van het ledenbestand een van de moeilijkste opgaven voor elk vakbondsbestuur.

Het artikel is als volgt opgebouwd. In paragraaf 2 worden de ledenaantallen van de vakbonden naar een aantal kenmerken gepresenteerd. Paragraaf 3 geeft beknopt de belangrijkste definities en operationalisering. Paragraaf 4 behandelt de samenstelling van de organisatiegraad. Paragraaf 5 bevat enkele slotopmerkingen en wordt gevolgd door een paragraaf met een toelichting op de gegevensverzameling en gebruikte begrippen.

2. Ledenaantallen vakbonden

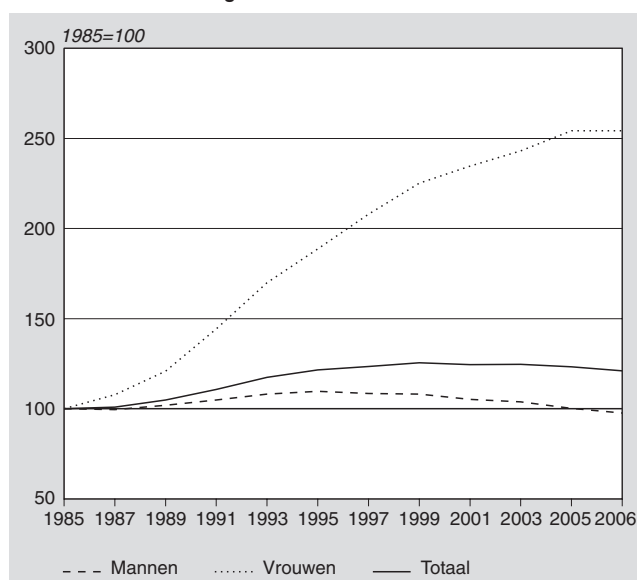
Eind maart 2006 waren bijna 1,9 miljoen mensen lid van een vakbond. Het aantal vakbondsleden is tussen maart 2005 en maart 2006 met bijna 33 duizend gedaald. Deze daling is geheel toe te schrijven aan de mannen; het aantal vrouwelijke leden is zelfs licht gestegen. Lid van een vakvereniging kunnen mensen in loondienst zijn, maar ook mensen die niet meer of nog niet werken. Ook vakbondsleden die niet in Nederland wonen (zoals ambassadepersoneel en militairen) zijn meegeteld.¹⁾

2.1 Toename vrouwelijke leden

Sinds 1995 is het aantal vrouwelijke vakbondsleden met 35 procent gestegen, terwijl het aantal mannelijke leden met 11 procent is gedaald. Over een langere periode bezien is deze ontwikkeling nog sterker. In de afgelopen twintig jaar is het aantal vrouwelijke vakbondsleden meer dan verdubbeld. Het aantal steeg van 230 duizend in 1985 naar 585 duizend in 2006. De sterke groei van het aantal vrouwelijke vakbondsleden is te verklaren uit de sterk gestegen arbeidsdeelname van vrouwen. In de periode 1985–2005 is het aantal vrouwen dat tot de beroepsbevolking behoorde met 90 procent toegenomen, terwijl in dezelfde periode het aantal mannen dat tot de beroepsbevolking wordt gerekend met 16 procent is gestegen.

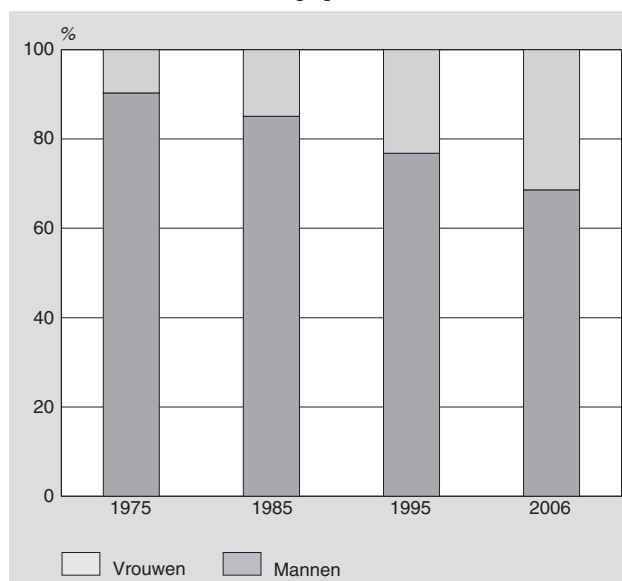
Ondanks de sterke stijging van het aantal vrouwelijke leden bedraagt hun aandeel in het ledenbestand in 2006 nog

1. Vakbondsleden naar geslacht

geen 32 procent. Het aandeel vrouwen in het ledenbestand van de vakbeweging is tussen 1995 en 2006 met 8 procentpunt toegenomen en ten opzichte van 1975 met bijna 22 procentpunt.

2. Aandeel vrouwen in vakbeweging

Staat 1
Leden van vakverenigingen naar leeftijd en geslacht, 31 maart

	2001			2005			2006		
	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
	x 1 000								
Totaal	1 379	540	1 919	1 314	585	1 899	1 281	585	1 866
Leeftijd									
24 jaar of jonger	72	39	111	60	39	100	56	35	91
25–64 jaar	1 141	478	1 618	1 068	516	1 585	1 040	520	1 561
w.v.									
25–44 jaar	.	.	.	428	272	700	398	264	662
45–64 jaar	.	.	.	641	244	885	642	257	899
65 jaar of ouder	166	24	190	186	29	215	185	30	215

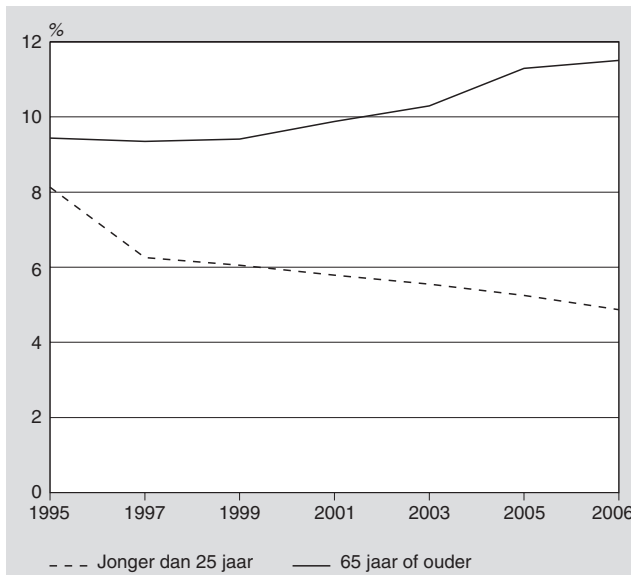

2.2 Minder jongeren lid van vakbond

Jonge werknemers laten de vakbeweging veelal links liggen, waardoor het ledenbestand van de vakbonden steeds verder vergrijst. Ook hier is sprake van een al langer durende ontwikkeling. Dat jongeren geen lid worden, kan onder andere te maken hebben met de opstelling van de vakbeweging zelf. Door de vergrijzing van het ledenbestand gaat een belangrijk deel van de aandacht uit naar de belangen van ouderen. Jongeren kunnen daardoor het idee hebben dat de vakbeweging weinig oog heeft voor hun specifieke belangen. Dat er minder jongeren lid zijn van een vakbond kan ook komen doordat ze later toetreden tot de arbeidsmarkt of doordat jongeren met een kleinere (of tijdelijke) baan het belang van lidmaatschap van een vakbond laag inschatten.

In maart 2006 waren 91 duizend vakbondsleden jonger dan 25 jaar en 215 duizend ouder dan 65 jaar. Sinds 1995 is het aantal jongeren met meer dan 40 procent gedaald en is het aantal 65-plussers die lid zijn van een vakvereniging met bijna 22 procent gestegen.

3. Aandeel jongeren en ouderen in vakbeweging

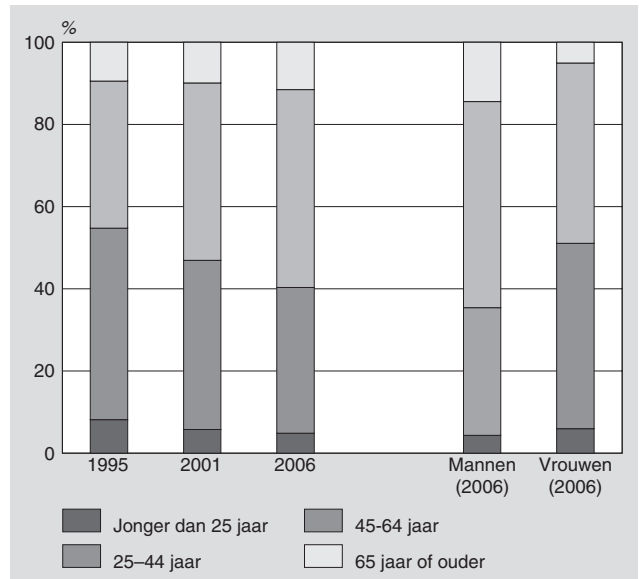

De afname van het aantal jongeren onder de vakbondsleden en de toename van het aantal ouderen is zowel bij de mannen als bij de vrouwen zichtbaar. Het aantal jongeren bij de mannen is tussen 1995 en 2006 bijna gehalveerd. Waren er in 1995 nog 108 duizend jonge mannen lid van een vakvereniging, in 2006 is dit gedaald tot 56 duizend. In deze periode is het aantal jongeren onder de vrouwelijke vakbondsleden met een vijfde afgenomen tot 35 duizend.

In 2006 was 40 procent van de vakbondsleden jonger dan 45 jaar. Naar verhouding zijn meer vrouwen beneden 45 jaar vakbonds lid dan mannen. Onder de mannen is het aantal 45-plussers 65 procent en onder de vrouwen 49 procent. Het aantal vakbondsleden in de leeftijdsgroep 25-44 jaar is sinds 1995 met 211 duizend afgenomen, een daling van bijna een kwart. Daarentegen is het aantal vakbondsleden van 45 jaar en ouder sinds 1995 met 31 procent toegenomen.

men. Daarmee gaat de vergrijzing van de vakbonden met rasse schreden voort. In 2006 waren er ruim 1,1 miljoen vakbondsleden van 45 jaar en ouder.

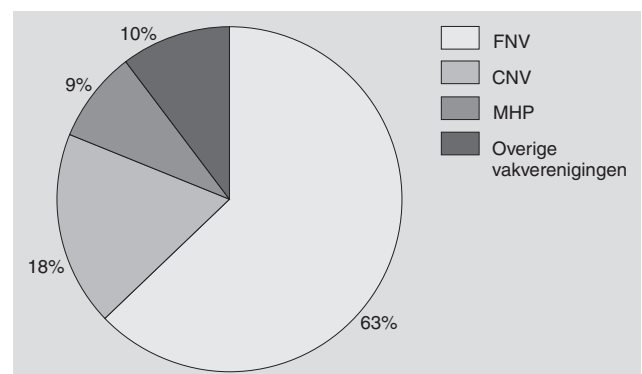
4. Vakbondsleden naar leeftijd en geslacht

2.3 Meeste vakbondsleden aangesloten bij een vakcentrale

In 2006 zijn negen van de tien vakbondsleden lid van een bond die aangesloten is bij één van de drie grote vakcentrales: FNV (Federatie Nederlandse Vakbeweging), CNV (Christelijk Nationaal Vakverbond) of MHP (Vakcentrale voor middengroepen en hoger personeel). De FNV is veruit de grootste vakcentrale met bijna 1,2 miljoen leden. Het CNV en de MHP zijn veel kleiner met respectievelijk 342 duizend en 161 duizend leden.²⁾ Daarnaast zijn 192 duizend mensen lid van een vakbond die niet is aangesloten bij een (overkoepelende) vakcentrale, de zogenaamde categorale vakbonden.

5. Vakbondsleden naar vakcentrale, 2006

Vakbonden zijn opgericht om de belangen van de werknemers zo goed mogelijk te behartigen; zowel de gezamenlijke belangen, zoals het afsluiten van cao's, als de individuele belangen van de vakbondsleden, zoals juridische advisering bij arbeidsconflicten. Vakbonden werken onderling

steeds meer samen of sluiten zich aan bij een bestaande vakcentrale om efficiency-redenen (schaalvergroting) of om hun positie binnen bedrijven te versterken bij onderhandelingen met werkgevers (machtsconcentratie). De vakcentrales regelen de hoofdzaken, bepalen het algemeen beleid en vertegenwoordigen de werknemersorganisaties in overlegstructuren die richting geven aan het sociaaleconomisch beleid in Nederland. Op nationaal niveau gebeurt dit bijvoorbeeld in de SER (Sociaal-Economische Raad) en de Stichting van de Arbeid.³⁾

De aantallen vakbondsleden voor 2006 zijn gebaseerd op 140 vakbonden; 15 van de waargenomen bonden zijn aangesloten bij vakcentrale FNV¹⁾, 12 bij vakcentrale CNV, 57 bij vakcentrale MHP en 56 bonden zijn categoriaal. Van oudsher kenmerkt de vakbeweging zich door organisatie naar bedrijfstak: de afzonderlijke bonden bevatten en vertegenwoordigen werknemers uit een bepaalde industrietaak (bedrijfsbonden). Daarnaast bestaan er vakverenigingen die hoofdzakelijk werknemers vertegenwoordigen die tot een bepaalde beroeps categorie behoren (beroepsbonden). De vorming van deze, zogenaamd horizontaal georganiseerde, beroepsbonden is ontstaan uit de gedachte dat zij specifieke belangen hebben, die niet of onvoldoende door bedrijfsbonden kunnen worden behartigd. Veel van de bedrijfsbonden zijn aangesloten bij de vakcentrales FNV en CNV, zoals vakverenigingen in de bouw, horeca, industrie en dienstverlening. Van de horizontaal georganiseerde vakbonden zijn er veel aangesloten bij MHP, de vakcentrale voor middengroepen en hoger personeel, of zijn categoriaal. Categoriele vakverenigingen zijn bijvoorbeeld de Nederlandse Vereniging van Pedagogogen en Onderwijskundigen, de Bond voor Kadasterpersoneel, de Bond voor medewerkers in het Notariaat en de Vakbond Personeel Loodswezen. In het algemeen hebben de bedrijfsbonden veel leden en zijn de beroepsbonden (veel) kleiner.

Staat 2
Vakbondsleden en vakbonden naar vakcentrale, 2006

	Vakbondsleden		Vakbonden	
	x 1 000	%	abs.	%
Totaal	1 866	100	140	100
Vakcentrale				
FNV ¹⁾	1 171	63	15	11
CNV	342	18	12	9
MHP	161	9	57	41
Overige vakverenigingen	192	10	56	40

¹⁾ Exclusief FNV Vrouwenbond en de twee verenigingen die ZZP'ers (zelfstandigen zonder personeel) organiseren.

3. Waarneming vakbondsleden en berekening organisatiegraad

Aan de hand van de organisatiegraad, het percentage vakbondsleden onder de werknemers, wordt vastgesteld hoe groot de aanhang van de vakbeweging onder de werknemers is. De organisatiegraad is echter niet af te leiden uit de door de vakbonden verstrekte gegevens. Het CBS vraagt de vakbonden hoeveel contributie betalende leden hun organisatie telde op 31 maart, uitgesplitst naar geslacht en een leeftijdsindeling. Er wordt niet gevraagd of de leden

wel of niet werkzaam zijn, omdat de vakbonden deze informatie niet in hun ledenadministratie hebben opgenomen. De ledenaantallen die de vakbonden verstrekken, kunnen betrekking hebben op personen in loondienst, maar ook op niet meer of nog niet werkzame personen, werklozen, gepensioneerden, personen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering en dergelijke. Ook de vakbondsleden die niet in Nederland wonen (zoals ambassadepersoneel en militairen) worden door de vakbonden meegeteld. Daardoor zijn deze gegevens niet geschikt om de organisatiegraad te bepalen. De Enquête Beroepsbevolking (EBB) bevat zowel gegevens over lidmaatschap van een vakbond als over de arbeidspositie. Daarom is de EBB de bron voor de uitkomsten over de organisatiegraad.

De vakbonden worden door de overheid erkend als enige wettelijke vertegenwoordigers van de werknemers en de centrale functie van de vakbeweging is de behartiging van de belangen van de werknemers. Om deze reden is de organisatiegraad bepaald voor het aantal werknemers jonger dan 65 jaar, en dan alleen van die werknemers met betaald werk voor tenminste twaalf uur per week. De grens van twaalf uur sluit aan op de definitie van werkzame beroepsbevolking. Het aantal vakbondsleden jonger dan 65 jaar en werkzaam als werknemer voor twaalf uur of meer per week bedroeg in 2004 ruim 84 procent van alle vakbondsleden jonger dan 65 jaar.

Staat 3
Leden van vakverenigingen, Structuurenquête en Enquête Beroepsbevolking

	2001	2003	2004	2005	2006
	x 1 000				
<i>Structuurenquête</i>					
Totaal	1 919	1 921	.	1 899	1 866
Leeftijd vakbondsleden					
15-64 jaar	1 729	1 723	.	1 684	1 651
65 jaar of ouder	190	198	.	215	215
<i>Enquête Beroepsbevolking</i>					
Totaal	1 963	1 968	1 984	.	.
Leeftijd vakbondsleden					
15-64 jaar	1 782	1 768	1 769	.	.
w.v.					
werkzaam	1 568	1 533	1 524	.	.
w.o.					
werknemers	1 563	1 529	1 520	.	.
w.o.					
voor 12 uur of					
meer per week	1 538	1 503	1 492	.	.
niet werkzaam	214	234	245	.	.
65 jaar of ouder	181	201	215	.	.

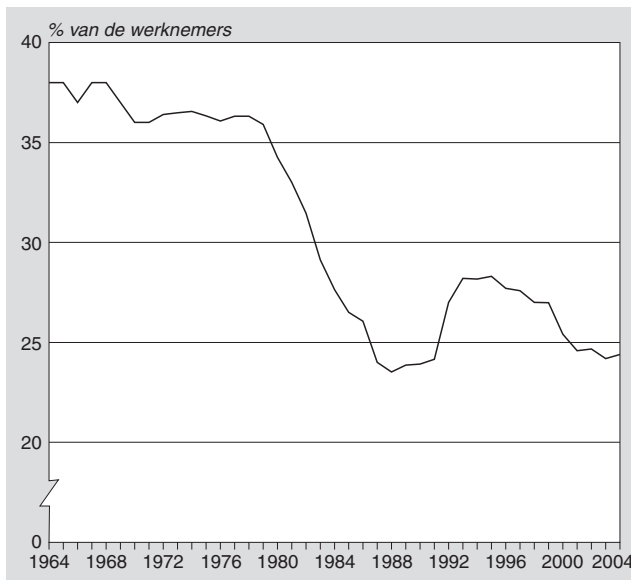
In 2004 is geen Structuurenquête onder vakverenigingen gehouden. In 2005 bevatte de EBB geen vragen over vakbondslidmaatschap. In 2006 zijn deze vragen weer wel gesteld, maar de jaarcijfers 2006 van de EBB waren bij het samenstellen van dit artikel nog niet beschikbaar. De uitkomsten over de organisatiegraad lopen daardoor tot en met 2004. De informatie uit de EBB kent een groot aantal achtergrondkenmerken, zoals: geslacht, herkomstgroepering, leeftijd, opleidingsniveau, beroepsniveau, positie op de arbeidsmarkt, arbeidsduur, arbeidsrelatie, werktijden, bedrijfstak, bedrijfsgrootte en woonprovincie. De EBB-uitkomsten wijken iets af van die van de Structuurenquête,

onder meer omdat de EBB een steekproefonderzoek is waarvan de uitkomsten een marge hebben en omdat de EBB zich beperkt tot personen die in Nederland wonen.

4. De organisatiegraad

De organisatiegraad van werknemers is gedefinieerd als het percentage werknemers dat lid is van een vakbond. Het gaat hierbij alleen om werknemers jonger dan 65 jaar die betaald werk voor tenminste twaalf uur per week hebben. In 2004 was minder dan een kwart van de werknemers lid van een vakbond. In de loop der jaren is de organisatiegraad fors teruggelopen. In de periode 1950–1980 lag hij boven de 35 procent. Daarna zette een daling in. Begin jaren negentig deed zich een weer lichte stijging voor, maar na 1995 neemt de organisatiegraad verder af van 28 naar 24 procent in 2004.

6. Organizatiegraad van werknemers

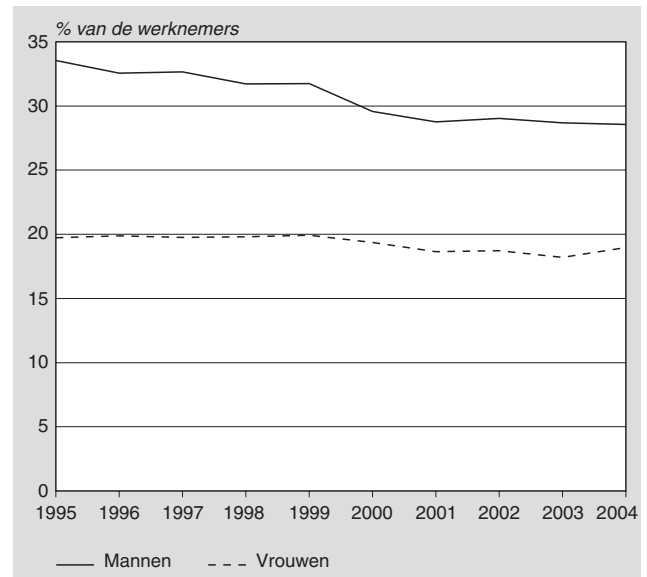
De organisatiegraad van 2004 is vrijwel gelijk aan die van 2003. Het aantal vakbondsleden is van 2003 op 2004 gedaald met 11 duizend en het aantal werknemers dat tot de werkzame beroepsbevolking behoort met 97 duizend. Omdat het aantal werknemers verhoudingsgewijs veel sterker is gedaald dan het aantal vakbondsleden, is de organisatiegraad in 2004 met 0,2 procentpunt gestegen.

4.1 Stijging organisatiegraad vrouwen

Het aantal vrouwelijke vakbondsleden is van 2003 op 2004 gestegen met 19 duizend. Het aantal mannelijke vakbondsleden is met 30 duizend gedaald. De organisatiegraad voor de vrouwen is gestegen van 18 procent naar 19 procent, terwijl de organisatiegraad voor de mannen gelijk is gebleven: 29 procent. Er zijn naar verhouding meer mannen dan vrouwen lid van een vakbond.

In de periode 1995–2004 is de organisatiegraad van de vrouwen gedaald met 1 procentpunt, terwijl die van mannen met 5 procentpunt terugliep.

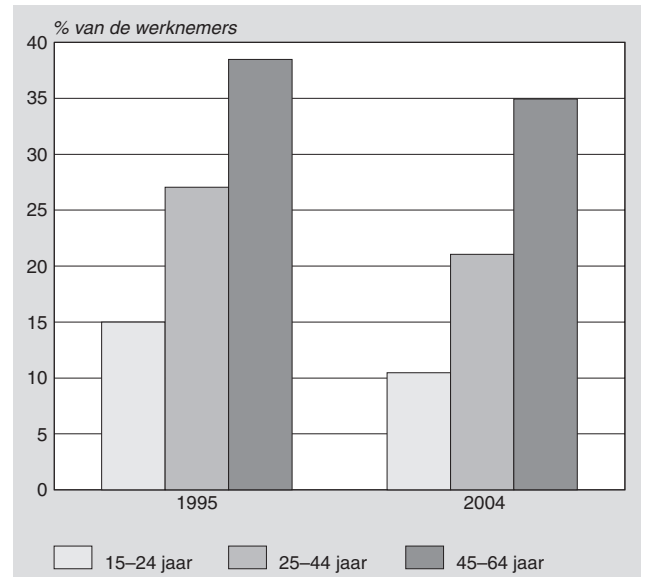
7. Organizatiegraad naar geslacht

4.2 Organizatiegraad jongeren is laag

Er zijn relatief weinig jongeren lid van een vakbond. In 2004 is de organisatiegraad van 15–24-jarigen 10 procent. De organisatiegraad van 45-plussers is drieëneenhalf maal zo groot. Ouderen zijn dus oververtegenwoordigd. Van de werknemers in de leeftijdsgroep 25–44 jaar is 21 procent lid van een vakbond.

8. Organizatiegraad naar leeftijd

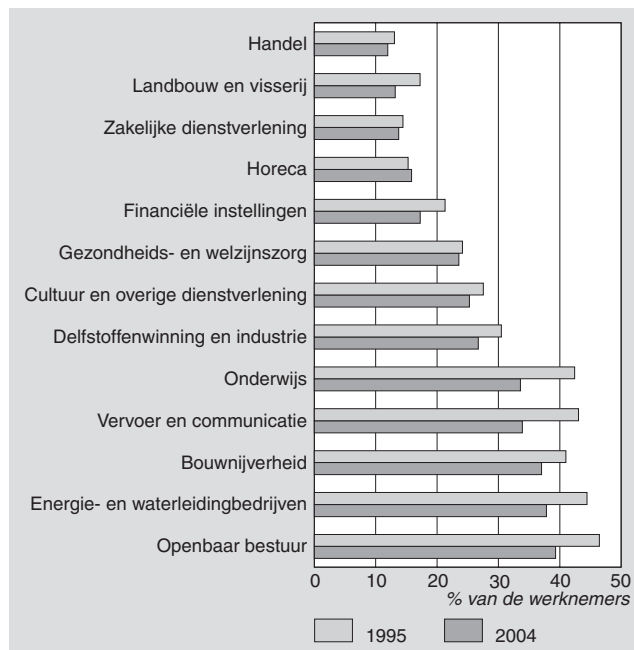

Zoals al eerder aangegeven kan het zijn dat er minder jongeren lid zijn van een vakbond doordat zij later toetreden tot de arbeidsmarkt. Ook kan de eerste baan gezien worden als een startbaan, een tijdelijke baan, die weinig affiniteit schept met de bedrijfstak of het beroep, zodat lidmaatschap van een vakbond nog niet als nodig wordt ervaren.

4.3 Organisatiegraad bij overheid hoog

Tussen de bedrijfstakken bestaan grote verschillen in organisatiegraad. Zo is bijvoorbeeld bij energie- en waterleidingbedrijven en bij de overheid de organisatiegraad hoog. Bij het openbaar bestuur was hij 39 procent en bij het onderwijs 34 procent. Ook in de bouwnijverheid zijn veel werknemers lid van een vakbond (37 procent). In de handel en zakelijke dienstverlening daarentegen ligt de organisatiegraad beneden de 15 procent. De horeca en de financiële instellingen zijn andere bedrijfstakken waar de organisatiegraad beneden het gemiddelde ligt.

9. Organisatiegraad naar bedrijfstak

Ten opzichte van 1995 is in de bedrijfstak vervoer en communicatie de organisatiegraad gedaald met meer dan 9 procentpunt. Ook de daling in de bedrijfstak onderwijs en in het openbaar bestuur is fors; respectievelijk 9 procentpunt en ruim 7 procentpunt. In andere bedrijfstakken was de afname minder groot, zoals in de gezondheids- en welzijnzorg. De enige uitzondering op de trend van afnemende organisatiegraad vormde de horeca, waar hij in de periode 1995–2004 licht steeg tot 16 procent.

4.4 Noorden meer georganiseerd

Ook regionaal zijn de verschillen in organisatiegraad aanzienlijk. In Friesland was 37 procent van de werknemers lid van een vakbond en ook in Groningen en Drenthe lag de organisatiegraad boven de 30 procent. Daarmee zijn werknemers die in het noorden van het land wonen meer georganiseerd dan hun collega's elders. Ruim 14 procent van alle werkende vakbondsleden woonde in 2004 in de drie noordelijke provincies, terwijl dit van alle werknemers minder dan 10 procent is. In 2004 was de organisatiegraad in de noordelijke provincies 35 procent en lag deze ruim anderhalf maal zo hoog als bij de provincies Noord-Brabant en Limburg (21 procent).

4.5 Organisatiegraad hoger bij onregelmatige werktijden

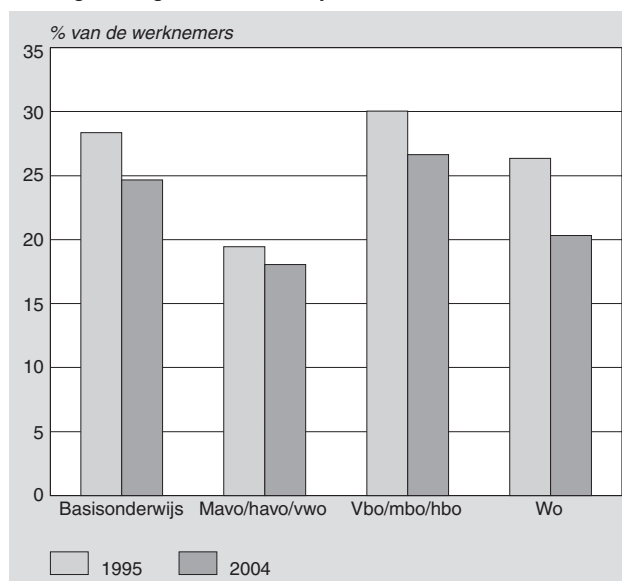
In 2004 is 26 procent van alle werknemers met onregelmatige werktijden lid van een vakbond. Binnen de groep werknemers met onregelmatige werktijden is de organisatiegraad van degenen die 's nachts en 's avond werken het hoogst: 35 procent. De organisatiegraad van werknemers met regelmatige werktijden is 23 procent. Opvallend is het verschil in organisatiegraad tussen werknemers met een vaste of een flexibele arbeidsrelatie. Werknemers met een vaste arbeidsrelatie zijn bijna tweeëneenhalf maal zo vaak vakbonds lid als werknemers met een flexibele arbeidsrelatie. Verder zijn voltijdwerknemers, doorgaans werknemers met een arbeidsduur van 35 uur of meer per week, vaker lid van een vakbond dan deeltijdwerkers.

Zo lijkt het dat baankenmerken misschien een belangrijke rol spelen om wel of geen lid te worden van een vakbond dan persoonlijke kenmerken. Bij een baan met regelmatige werktijden worden minder problemen verwacht met arbeidsomstandigheden en -voorwaarden. Bij een flexibele arbeidsrelatie is de baan te beschouwen als een opstap, een tijdelijke baan waarvoor het niet nodig is om lid te worden. En bij een (kleinere) deeltijd baan kan het zijn dat er minder affiniteit is met de baan en organisatie.

4.6 Lagere organisatiegraad hoger opgeleiden

Onder werknemers met een wetenschappelijke opleiding lag de organisatiegraad enkele procenten beneden het gemiddelde. Werknemers met een beroepsopleiding zijn vaker lid van een vakbond dan werknemers met een algemene opleiding. De hoge organisatiegraad van werknemers met alleen basisonderwijs als hoogst behaalde opleiding kan samenhangen met de leeftijd en vergrijzing van de vakbonden.

10. Organisatiegraad naar onderwijsniveau

5. Slotopmerkingen

Uit het voorgaande blijkt dat er nog veel onderzoek naar de organisatiegraad nodig is om de verschillen in achtergrondkenmerken te kunnen verklaren. Ook de invloed van verandering in de structuur van de beroepsbevolking is daarbij van belang. De vraag is ook wat de invloed van de vakbeweging zelf is op de ontwikkeling van het ledenbestand; wat zijn de gevolgen van de ontwikkeling van de vakbonden tot een beleidsorgaan in sociaaleconomisch overleg, waarbij zij zich meer richten op het algemeen belang? En in welke mate behartigen de vakbonden werkelijk de belangen van hun achterban?

In 2004 heeft de vakbeweging nog slechts de steun van 24 op de 100 werknemers. In hoeverre is er dan nog sprake van representativiteit van de vakbeweging? Cao's die de vakbonden met de werkgevers afsluiten gelden voor alle werknemers bij de betrokken werkgevers. Cao-bepalingen werken ook door in de individuele arbeidsovereenkomsten, want zij gaan vóór op de bepalingen zoals afgesproken in de individuele arbeidsovereenkomsten. Op het moment dat cao-bepalingen door de minister van SZW algemeen verbindend zijn verklaard, gelden ze voor alle werkgevers en werknemers binnen de werkingssfeer van de cao. Zo komt het voor dat een vakbond met naar verhouding weinig leden een cao afsluit waar grotere vakbonden niet achter staan. Door het algemeen verbindend verklaren zijn deze grotere bonden echter wettelijk gedwongen de cao-bepalingen na te komen.

Door vakorganisaties wordt wel eens gesteld, dat de ongeorganiseerden (correcter is het om te spreken van niet- of anders georganiseerden) profiteren van het werk van de vakbeweging. Aan de andere kant is het de laatste jaren wel voorgekomen dat georganiseerden bevoordeeld worden. Hierbij kan men denken aan bepalingen waarbij een extra uitkering aan de leden van de vakbonden wordt gegeven. Dit is echter niet op grote schaal gebeurd.

Zoals aangegeven is het de minister van SZW die een cao algemeen verbindend kan verklaren en kan de overheid, de sociale partner naast de werkgeversorganisaties en werknemersorganisaties, door een beleidsmatige inzet van de algemeen verbindend verklaring invloed uitoefenen op de cao-bepalingen. Zo is in 2004 door de minister gesteld dat cao's die 'positieve mutaties van contractlooncomponenten inhouden' niet in aanmerking komen voor algemeen verbindend verklaring.

Technische toelichting

Het CBS publiceert zijn cijfers over vakbeweging en organisatiegraad in de statistische databank StatLine. Deze bevat momenteel vier tabellen met gegevens op dit terrein:

- Historie leden vakverenigingen
- Leden van vakverenigingen; structuur
- Ledentallen vakcentrales.

Gegevens over de organisatiegraad zijn in een aparte file op de CBS website beschikbaar op

<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/arbeid-sociale-zekerheid/cijfers/incidenteel/maatwerk/2006-organisatiegraad-mw.htm>

Bronnen

Het aantal vakbondsleden is afkomstig uit de Structuurenquête van de Statistiek van de Vakbeweging. Deze is tot en met verslagjaar 2003 tweejaarlijks gehouden bij alle vakverenigingen en heeft als peildatum 31 maart. Aan alle vakverenigingen wordt gevraagd naar het aantal leden, uitgesplitst naar een aantal kenmerken. De gegevens over de leden van vakverenigingen worden verbijzonderd naar aansluiting bij de vakcentrales FNV, CNV, MHP en 'Overige vakverenigingen'. FNV staat voor Federatie Nederlandse Vakbeweging, CNV voor Christelijk Nationaal Vakverbond en MHP voor Vakcentrale voor middengroepen en hoger personeel. Vakbondsleden van een vakbond die niet bij een van deze vakcentrales is aangesloten, worden opgenomen in de categorie 'Overige vakverenigingen'. Lid van een vakvereniging kunnen mensen in loondienst zijn, evenals niet meer of nog niet werkzame personen. Ook vakbondsleden die niet in Nederland wonen (zoals ambassadepersoneel en militairen) zijn meegeteld. Niet opgenomen is de Vrouwenbond FNV, omdat de leden van deze bond niet noodzakelijk in loondienst zijn of zijn geweest. De leden van organisaties voor ZZP'ers (zelfstandigen zonder personeel) zijn zelfstandigen en geen werknemers. Daarom worden ze niet meegeteld bij de Structuurtelling en de uitkomsten van de Enquête Beroepsbevolking. Ze voldoen niet aan de CBS-definitie.

Voor de even jaren in de periode 1966–2002 zijn de ledentallen van de vakcentrales afkomstig van de Kwartaalenquête van de Statistiek van de Vakbeweging. De primaire bron voor het totaal aantal vakbondsleden is de Structuurenquête, omdat in de cijfers van de Kwartaalenquête vakbondsleden van de bonden ontbreken, die niet bij de vakcentrales zijn aangesloten. De Kwartaalenquête geeft een actueel beeld over de ontwikkeling van het aantal vakbondsleden dat lid is van een vakorganisatie die aangesloten is bij een van de vakcentrales. Het peilmoment is de eerste dag van het kwartaal. Het ledental van de niet bij een vakcentrale aangesloten vakbonden is verkregen door interpolatie. De statistieken op het terrein van de vakbeweging (Kwartaalenquête en Structuurenquête) zijn met ingang van verslagjaar 2004 stopgezet. In 2005 is door het CBS en het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid overleg gevoerd over een mogelijke voortzetting van de statistieken van de vakbeweging. Dit heeft geresulteerd in een voortzetting, op contractbasis, van de Structuurenquête. De Structuurenquête Vakbeweging wordt vanaf verslagjaar 2005 jaarlijks gehouden en is de voortzetting van de, tot en met verslagjaar 2003, tweejaarlijks uitgevoerde Structuurenquête.

De organisatiegraad is gebaseerd op de vakbondsmodule in de Enquête Beroepsbevolking (EBB). Voor verslagjaar 2005 is de vakbondsmodule niet opgenomen in de EBB. De EBB is een steekproefonderzoek onder personen die in Nederland wonen, met uitzondering van personen in inrichtingen, instellingen en tehuizen (institutionele bevolking). Voor de EBB wordt jaarlijks ongeveer één op de honderdveertig mensen van Nederland geïnterviewd. Aan alle personen van 15 jaar en ouder worden vragen gesteld over hun positie op de arbeidsmarkt. Met uitzondering van degenen die opgeven een eigen bedrijf of praktijk te hebben,

wordt ook gevraagd naar het lidmaatschap van een vakbond. Aan de personen die lid zijn van een vakbond wordt vervolgens gevraagd van welke vakcentrale men lid is. Op basis van de EBB wordt informatie samengesteld over achtergrondkenmerken van mensen die lid zijn van een vakbond, zoals: geslacht, herkomstgroepering, leeftijd, opleidingsniveau, beroepsniveau, positie op de arbeidsmarkt, arbeidsduur, arbeidsrelatie, werktijden, bedrijfstak, bedrijfstakgrootte en woonprovincie.

De uitkomsten uit de EBB verschillen van de uitkomsten uit de Structuurenquête en de Kwartaalenquête. Hiervoor zijn verschillende oorzaken. In de cijfers van de Structuurenquête zijn ook de vakbondsleden opgenomen die in het buitenland wonen. Deze personen worden niet waargenomen in de Enquête Beroepsbevolking (EBB), omdat voor de EBB alleen woonadressen in Nederland worden aangeschreven. De gegevens van de Structuurenquête hebben betrekking op een peildatum. De uitkomsten van de EBB betreffen jaargemiddelden. De Structuurenquête en Kwartaalenquête zijn gebaseerd op administraties van de vakbonden en de EBB-informatie op een steekproef, waarbij rekening moet worden gehouden met steekproeffouten. Doordat de EBB een steekproefonderzoek is, hebben de uitkomsten een onnauwkeurigheidsmarge. Echter, voor de informatie van de organisatiegraad naar de verschillende kenmerken is het verschil in aantal vakbondsleden tussen EBB en de Structuurenquête niet verstorend.

Vanaf oktober 1999 is de methodiek van de Enquête Beroepsbevolking (EBB) herzien: van een dwarsdoorsnedeonderzoek in een roterend panelonderzoek. In 2000 is het weegmodel van de EBB gewijzigd. De verandering betreft de opname in het weegmodel van variabele herkomstgroepering in plaats van variabele etniciteit. De informatie voor verslagjaar 2000 wordt op basis van het oude weegmodel (2000-a) en het nieuwe (2000-b) gepresenteerd. Op basis van het oude weegmodel bedroeg de organisatiegraad 26 procent. Bij vergelijking van de organisatiegraad op één decimaal is deze waarde 25,6 en op grond van het nieuwe weegmodel 25,4. Naast het geringe effect op het totaal niveau heeft de verandering in weegmodel voor veel categorieën geen effect op de organisatiegraad.

Begrippen

Arbeidsrelatie

Werknemers met een vaste arbeidsrelatie hebben een arbeidscontract dat niet van beperkte duur is én zijn in dienst voor een vast overeengekomen aantal uren. Werknemers met een flexibele arbeidsrelatie hebben een arbeidscontract van beperkte duur of zijn niet voor een vast overeengekomen aantal uren in dienst. Een arbeidscontract van beperkte duur is een contract van korter dan een jaar zonder toezegging van aanstelling in vaste dienst. Voorbeelden van werknemers met een flexibele arbeidsrelatie zijn: uitzendkrachten, oproepkrachten en invalkrachten.

Bedrijfstak en bedrijfssector

Voor de indeling van bedrijven naar bedrijfstak of bedrijfssector wordt de Standaard bedrijfsindeling 1993 (SBI 1993) gebruikt. In deze indeling wordt de economische ac-

tiviteit van een bedrijf bepaald door het voortgebrachte product, de in het productieproces gebruikte grondstoffen en hulpdiensten plus de aard van het productieproces.

Georganiseerde

Een georganiseerde is lid van een vakvereniging. Lid van een vakvereniging kunnen zijn personen in loondienst, evenals niet meer of nog niet werkzame personen, zoals geregistreerde werklozen, overige niet werkzame personen behorend tot de beroepsbevolking, gepensioneerden, personen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering en dergelijke. Ook vakbondsleden die niet in Nederland wonen (zoals ambassadepersoneel en militairen) zijn meegeteld.

Opleidingsniveau

Het behaalde opleidingsniveau is het niveau van de hoogste met succes gevolgde opleiding. De opleidingen zijn ingedeeld naar opleidingsniveau volgens de Standaard onderwijsindeling 1978 (SOI 1978). Het niveau wordt veelal aangeduid met de meest typerende schoolsoort: basisonderwijs, mavo, vbo, havo/vwo, mbo, hbo en wo.

Organisatiegraad

Onder de organisatiegraad van werknemers wordt verstaan het aantal georganiseerde werknemers jonger dan 65 jaar met betaald werk voor tenminste twaalf uur per week in procenten van het totaal aantal werknemers met betaald werk voor tenminste twaalf uur per week.

Vakvereniging

Een vereniging van werknemers die zich ten doel stelt de collectieve en/of individuele belangen van de leden te behartigen bij hun werkgevers of bij instanties die invloed op de arbeidsvoorwaarden uitoefenen. De meeste vakverenigingen zijn aangesloten bij een centrale of overkoepelende organisatie, zoals FNV, CNV, MHP en de beroepsfederaties. Onder de vakbeweging wordt verstaan alle vakverenigingen samen.

Werktijden

Bij werktijden is een onderscheid gemaakt in regelmatige en onregelmatige werktijden. Onder regelmatige werktijden wordt verstaan: overdag op werkdagen. Bij onregelmatige werktijden is een onderverdeling gemaakt in: werken in de nacht en avond, werken in de avond en werken in het weekend overdag. Alle personen zijn slechts in één van de hierboven genoemde categorieën ingedeeld. Hierbij is de genoemde volgorde aangehouden.

Literatuur

Akkermans, Tinie (1999). Redelijk bewogen: De koers van de FNV 1976–1999; Van maatschappijkritiek naar zaakwaarneming. Stichting FNV Pers, Utrecht.

CBS (2003). Tabel 2.9 Leden van de vakcentrales. In: Sociaal-economische maandstatistiek 2003/12, pagina 51. Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

Cleef, B.P.M. van en R.A.C. Kuijpers (1989). Leden van de Vakbeweging 1989. In: Supplement bij de Sociaal-economische maandstatistiek, jaargang 1989 no. 4, pagina

11–24 en 35–38 (Bijlagen). Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

Cruchten, Jo van en Rob Kuijpers (2003a). Organisatiegraad van werknemers, 2001. In: Sociaal-economische maandstatistiek 2003/03, pagina 17–23. Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

Cruchten, Jo van en Rob Kuijpers (2003b). Meer vrouwen en minder jongeren lid van vakbond. Webmagazine 25 augustus 2003, SAV 1254. Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

Harmsen, Ger en Bob Reinalda (1986). Voor de bevrijding van de arbeid; Beknopte geschiedenis van de nederlandse vakbeweging (herdruk, 1^e druk 1975). Socialistiese Uitgeverij Nijmegen (SUN), Nijmegen.

Kuijpers, Rob (2001). Daling ledental vakbeweging. In: Sociaal-economische maandstatistiek 2001/12, pagina 46–50. Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

Noten in de tekst

- ¹⁾ De vakbonden aangesloten bij de FNV zijn exclusief de FNV Vrouwenbond en de twee vakverenigingen die zelfstandigen zonder personeel (ZZP'ers) organiseren.
- ²⁾ Bij vergelijking van het ledental van vakcentrales over verschillende jaren kan niet zonder meer gesproken worden van een autonome ontwikkeling van het aantal leden. Winst en verlies worden voor een belangrijk deel veroorzaakt door veranderingen in aansluiting van vakbonden bij deze vakcentrales.
- ³⁾ Zo onderhandelen in de SER de vakcentrales met werkgeversorganisaties (VNO-NCW, MKB Nederland, LTO Nederland) en de overheid over de arbeidsvoorwaarden, zoals loonontwikkeling, die vervolgens worden vastgelegd in cao-afspraken. Daarmee hebben de vakcentrales, door het vaak algemeen verbindend verklaren van cao's, een grote invloed. In de Stichting van de Arbeid zijn enkele belangrijke sociale akkoorden gesloten, zoals in 1982 het Akkoord van Wassenaar. Onder druk van de steeds verder oplopende werkloosheid verklaarden de vakbonden zich toen bereid tot loonmatiging, in ruil voor arbeidstijdverkorting en herverdeling van werk.

Tabel 1
Leden van vakverenigingen en organisatiegraad van werknemers

	Vakbondsleden ¹⁾ aangesloten bij				Totaal aantal vakbondsleden	Organisatiegraad ³⁾		Organisatiegraad
	FNV	CNV	MHP	Overige vakverenigingen ²⁾		Teller	Noemer	
	x 1 000							%
1955	824	200		198	1 221	1 160	3 136	37
1956	850	206		202	1 258	1 195	3 230	37
1957	912	216		206	1 335	1 268	3 337	38
1958	881	219		232	1 332	1 266	3 245	39
1959	873	218		242	1 333	1 266	3 247	39
1960	887	219		248	1 354	1 287	3 299	39
1961	919	224		256	1 399	1 329	3 497	38
1962	925	225		269	1 420	1 349	3 458	39
1963	931	227		277	1 435	1 363	3 494	39
1964	950	229		292	1 471	1 398	3 678	38
1965	933	229		300	1 462	1 389	3 655	38
1966	947	234		306	1 487	1 413	3 818	37
1967	982	239		314	1 534	1 460	3 842	38
1968	988	241		317	1 545	1 469	3 867	38
1969	966	241		324	1 531	1 456	3 934	37
1970	963	239		323	1 524	1 448	4 023	36
1971	1 017	238		323	1 578	1 498	4 112	36 ⁴⁾
1972	1 024	239		354	1 617	1 521	4 179	36
1973	1 053	235		366	1 654	1 540	4 220	36
1974	1 069	231		384	1 684	1 563	4 277	37
1975	1 044	228	123	314	1 710	1 579	4 347	36
1976	1 055	230	112	328	1 725	1 593	4 414	36
1977	1 068	259	114	329	1 769	1 631	4 492	36
1978	1 070	294	114	307	1 786	1 651	4 545	36
1979	1 078	301	117	296	1 792	1 658	4 617	36
1980	1 078	304	119	289	1 790	1 631	4 761	34
1981	1 042	297	115	282	1 737	1 605	4 925	33 ⁴⁾
1982	1 016	342	113	253	1 725	1 592	5 061	31
1983	979	332	112	224	1 646	1 514	5 196	29
1984	933	311	110	229	1 583	1 451	5 252	28
1985	899	300	108	234	1 541	1 409	5 316	27
1986	893	298	108	244	1 542	1 406	5 394	26
1987	896	294	111	253	1 554	1 413	5 894	24 ⁴⁾
1988	906	292	117	257	1 571	1 425	6 057	24
1989	937	295	122	260	1 615	1 463	6 132	24
1990	975	302	125	251	1 653	1 498	6 262	24
1991	1 025	309	133	241	1 707	1 548	6 411	24
1992	1 069	320	142	242	1 773	1 440	5 258	27 ⁴⁾
1993	1 092	327	146	245	1 810	1 484	5 261	28
1994	1 111	338	156	235	1 840	1 471	5 222	28
1995	1 148	344	159	223	1 873	1 516	5 357	28
1996	1 162	350	162	214	1 889	1 512	5 459	28
1997	1 194	354	161	193	1 902	1 557	5 644	28
1998	1 224	357	186	148	1 914	1 586	5 874	27
1999	1 233	361	219	123	1 935	1 639	6 072	27
2000	1 225	357	207	124	1 912	1 553	6 116	25 ⁴⁾
2001	1 223	356	215	125	1 919	1 538	6 256	25
2002	1 225	354	200	144	1 923	1 544	6 256	25
2003	1 205	356	169	191	1 921	1 503	6 213	24
2004	.	.	.	.	.	1 492	6 116	24
2005	1 194	347	159	199	1 899	.	.	5)
2006	1 171	342	161	192	1 866	.	.	5)

¹⁾ Voor de even jaren in de periode 1966–2002 zijn de ledentallen van de vakcentrales afkomstig van de Kwartaalenquête en is het ledental van de categorie 'Overige vakverenigingen' verkregen door interpolatie. Tot en met 1972 zijn de gegevens per 1 januari en daarna per 31 maart. Voor verslagjaar 2004 zijn de vakbonden niet geënquêteerd.

²⁾ Om praktische redenen zijn in deze kolom het aantal leden opgenomen van de Eenheids Vak Centrale (EVC, opgericht in 1945 en opgeheven in 1964; gegevens over het aantal leden ontbreken vanaf 1953) en de Algemene Vakcentrale (AVC, opgericht in 1993 en opgeheven in 1997).

³⁾ Voor de organisatiegraad wordt de kolom 'teller' (aantal vakbondsleden jonger dan 65 jaar) gedeeld door de kolom 'noemer' (onafhankelijke beroepsbevolking). Voor de jaren 1947–1991 is het aantal vakbondsleden, jonger dan 65 jaar, afkomstig van de Statistiek van de Vakbeweging. Voor deze periode is de noemer, de onafhankelijke beroepsbevolking, voor de jaren 1947–1971 het arbeidsvolume werknemers, voor de jaren 1971–1992 de beroepsbevolking exclusief zelfstandigen en meewerkende gezinsleden: voor de jaren 1971–1981 volgens Definitie VT-1971 en voor de jaren 1981–1992 volgens Definitie CCS-1981. Voor de jaren 1971–1987 zijn de gegevens ontleend aan de Jaarstatistiek Beroepsbevolking; voor de jaren 1987–1992 aan de Enquête Beroepsbevolking (EBB). Voor de jaren vanaf 1992 is de organisatiegraad berekend op basis van EBB-gegevens: werknemers, van 15–64 jaar en werkzaam voor meer dan 12 uur per week (werkzame beroepsbevolking), die lid zijn van een vakvereniging gedeeld door het totaal aantal werknemers behorende tot de werkzame beroepsbevolking.

⁴⁾ Om de invloed van de wijzigingen in bronnen duidelijk te maken is voor de jaren 1971, 1981, 1987, 1992 en 2000 de organisatiegraad op 'oude' en 'nieuwe' wijze berekend. De wijziging in 2000 betreft het weegmodel van de EBB (zie Van Cruchten en Kuijpers, 2003b). De 'nieuwe' aantallen zijn in de tabel opgenomen. De 'oude' aantallen zijn:

	Teller	Noemer	Organisatiegraad
1971		4 049	37
1981		4 909	33
1987		5 488	26
1992	1 614	6 482	25
2000	1 574	6 152	26

⁵⁾ In 2005 is de vakbondsmodule niet in de EBB opgenomen. Voor 2006 zijn nog geen (jaar)cijfers bekend.

Bron: CBS, Statistiek van de Vakbeweging (Structuurenquête en Kwartaalenquête) en Enquête Beroepsbevolking.

Tabel 2
Organisatiegraad van werknemers van 15–64 jaar, werkzaam voor meer dan 12 uur per week naar persoonskenmerken en kenmerken van de baan en regio

	Sbi- code	Organisatiegraad						
		1995	1997	1999	2001	2002	2003	2004
		%						
Totaal		28	28	27	25	25	24	24
Geslacht								
Mannen		34	33	32	29	29	29	29
Vrouwen		20	20	20	19	19	18	19
Leeftijd								
15–24 jaar		15	12	12	11	10	11	10
25–44 jaar		27	26	24	22	21	21	21
45–64 jaar		38	39	39	36	37	35	35
Opleidingsniveau								
Basisonderwijs		28	29	26	24	26	24	25
Mavo		21	20	20	19	19	18	18
Vbo		30	31	30	29	26	27	27
Havo/vwo		17	16	16	18	17	17	18
Mbo		29	29	29	26	27	27	26
Hbo		32	30	29	26	27	27	27
Wo		26	25	24	20	22	19	20
Arbeidsrelatie								
Vast		30	30	29	26	26	25	26
Flexibel		10	10	10	10	9	10	11
Arbeidsduur								
12–<20 uur		13	13	12	11	11	11	12
20–<35 uur		23	23	25	23	23	22	23
35 uur of meer		31	30	30	27	27	27	27
Werktijden								
Regelmatig					23	23	22	23
Onregelmatig					26	26	26	26
w.v.								
nacht en avond					34	34	35	35
avond					22	23	22	22
weekend					22	24	22	21
Bedrijfstak								
Landbouw en visserij	01–05	17	22	19	16	19	13	13
Delfstoffenwinning en industrie	10–37	30	31	30	27	28	29	27
Energie- en waterleidingbedrijven	40–41	44	49	47	48	38	44	38
Bouwnijverheid	45	41	41	41	39	40	39	37
Handel	50–52	13	14	13	12	12	12	12
Horeca	55	15	17	16	15	14	17	16
Vervoer en communicatie	60–64	43	39	38	33	32	34	34
Financiële instellingen	65–67	21	19	17	17	14	14	17
Zakelijke dienstverlening	70–74	14	14	14	12	13	13	14
Openbaar bestuur	75	46	45	45	41	40	39	39
Onderwijs	80	42	43	43	36	36	35	34
Gezondheids- en welzijnszorg	85	24	24	24	23	23	22	24
Cultuur en overige dienstverlening	90–93	28	26	29	28	27	24	25
Bedrijfsgrootte								
Minder dan 10 werknemers		17	15	16	14	16	15	15
10–99 werknemers		25	24	24	23	24	23	23
100 of meer werknemers		32	32	31	28	28	28	28
Onbekend		20	15	19	17	19	21	21
Regio								
Groningen		40	38	36	35	34	34	35
Friesland		41	38	36	37	35	35	37
Drenthe		38	38	37	36	35	33	34
Overijssel		31	28	30	25	27	27	25
Flevoland		29	30	25	26	24	25	22
Gelderland		28	28	27	25	25	26	25
Utrecht		26	24	23	23	23	21	21
Noord-Holland		28	28	27	25	25	23	25
Zuid-Holland		26	25	26	22	22	22	23
Zeeland		39	38	36	27	30	30	30
Noord-Brabant		24	23	23	21	20	20	20
Limburg		28	28	28	22	24	23	24

Bron: CBS, Enquête Beroepsbevolking.

Het mobiliseren van vrijwillig inactieven

Hans Schmeets en Harry Bierings

Meer mensen aan het werk is tegenwoordig het motto. Een belangrijke bron voor de arbeidsmarkt zijn de vrijwillig inactieven. Dit zijn mensen die niet werken en dat ook niet willen. Met welke maatregelen kun je deze mensen aan het werk krijgen? Moet het beleid toegespitst zijn op regio's of op specifieke bevolkingsgroepen? De verschillen tussen de diverse bevolkingsgroepen blijken veel groter te zijn dan tussen de woongebieden.

1. Meer mensen aan het werk

Burgers die geen of weinig binding met de arbeidsmarkt hebben, staan in de belangstelling. De meeste politieke partijen, zoals het CDA, de VVD en de PvdA, hebben in hun verkiezingsprogramma's plannen opgenomen om meer personen aan het werk te krijgen. Dit kan worden bereikt door uitbreiding van de kinderopvang, meer banen aan de onderkant van de arbeidsmarkt, en door jongeren tot werken of leren te verplichten. Deze aandacht is niet nieuw. Meer mensen aan het werk krijgen was ook één van de belangrijkste doelstellingen van het vorige kabinet.

Een belangrijke bron voor de arbeidsmarkt zijn personen die geen betaald werk verrichten, dat ook niet willen, en evenmin een studie volgen. De omvang van deze groep is vrij groot. Het gaat om ongeveer 10 procent van alle mensen in de leeftijd van 15 tot 65 jaar. Maatregelen om deze personen te mobiliseren voor de arbeidsmarkt kosten geld. Dus op wie ga je deze maatregelen richten en in welke regio's? Wie zijn die zogenoemde vrijwillig inactieven nu eigenlijk? Wonen ze vooral in de stad of op het platteland? Zijn het vooral vrouwen of mannen, jongeren of ouderen, lager of hoger opgeleiden? Met het beantwoorden van deze vragen worden beleidsalternatieven zichtbaar bij het terugdringen van het aantal vrijwillig inactieven: het doelgroepen- of stedenbeleid.

Deze vragen sluiten aan bij studies van de Sociaal Economische Raad (SER) waarin gesteld wordt dat langdurige uitsluiting van betaalde arbeid zich steeds meer concentreert in bepaalde bevolkingsgroepen én in de grote steden. Vooral laaggeschoolde werklozen van buitenlandse afkomst en ouders uit eenoudergezinnen worden gezien als risicogroepen. De SER vroeg tien jaar geleden al om toegesneden maatregelen (SER, 1997, p. 1): "Zonder adequaat beleid kan de uitsluitingsproblematiek tot toenemende sociale spanningen in de grote steden leiden". Een antwoord op deze gesignaleerde problemen was het grotestedenbeleid. Dit beleid, waarin inmiddels 31 grotere en middelgrote gemeenten participeren, is nog steeds actueel. Het richt zich op werkgelegenheid en welvaartsgroei, woonomgeving, veiligheid en aandacht voor kwetsbare groepen in de grote steden (Van Praag en Nimwegen, 2006, p. 19; Verwest en Van der Wouden, 2006, p. 153-157).

Het duiden van regionale verschillen in het voorkomen van vrijwillig inactieven is lastig. Vooral ook omdat de samenstelling van de bevolking tussen de woongebieden varieert. Voorbeelden daarvan zijn de concentraties allochtonen, jongeren en hoger opgeleiden in de grote steden. De gevonden regionale verschillen in het percentage vrijwillig inactieven kunnen dus veroorzaakt worden door de verschillen in samenstelling van de bevolking tussen de grote steden en het platteland.

Indien we rekening houden met deze diversiteit in de bevolkingssamenstelling, zal dit effect hebben op de percentages vrijwillig inactieven in de woongebieden. Verschillen tussen gebieden kunnen hierdoor toe- of afnemen. Als de verschillen tussen de woongebieden (nagenoeg) verdwijnen, dan kunnen de maatregelen om het aantal vrijwillig inactieven te reduceren beter gericht worden op de specifieke bevolkingsgroepen in plaats van een regionale aanpak. Deze op de doelgroepen toegesneden maatregelen zullen uiteindelijk ertoe bijdragen dat ook de verschillen tussen de woongebieden kleiner worden.

In dit artikel gaan we in op de volgende vier aspecten van de vrijwillig inactieven:

1. Regionale spreiding;
2. Verschillen tussen bevolkingsgroepen;
3. Regionale spreiding per bevolkingsgroep;
4. Regionale spreiding, rekening houdende met verschillen in bevolkingssamenstelling.

2. Vrijwillig inactieven: afbakening

In 2005 werkte ruim 4 miljoen personen van 15 tot 65 jaar niet of minder dan 12 uur. Ruim 1 miljoen daarvan wilde wel minstens 12 uur werken, de rest niet. Van die 3 miljoen is een deel niet te mobiliseren voor de arbeidsmarkt omdat

Staat 1
Arbeidsmarktparticipatie 15-64-jarigen, 2005

	x 1 000	
Bevolking 15-64	10 943	
w.v.		
werkt 12 uur of meer	6 918	(werkzame beroepsbevolking)
werkt niet of minder dan 12 uur	4 025	
w.v.		
wil 12 uur of meer werken	1 047	
w.v.		
is beschikbaar voor werk en zoekt naar werk	483	(werkloze beroepsbevolking)
zoekt niet	331	
is niet beschikbaar	233	
wil niet 12 uur of meer werken	2 978	
w.v.		
opleiding/studie	955	
ziekte/arbeidsongeschied	660	
pensioen/Wut	393	
overig, zoals zorg voor gezin/huishouden	970	(vrijwillig inactieven)

ze een studie volgen, naar school gaan, in de VUT zitten of arbeidsongeschikt zijn. De overige zijn dat, met wat ondersteuning, misschien wel. Deze groep van 970 duizend personen duiden we aan met 'vrijwillig inactieven'.

Het aantal vrijwillig inactieven is in de afgelopen jaren al fors gereduceerd (staat 2). In 2000 was nog 12,6 procent vrijwillig inactief. In de daaropvolgende jaren nam dit percentage gestaag af tot 8,9 procent in 2005.¹⁾ In absolute aantallen is deze groep verminderd van 1,35 miljoen in 2000 naar 0,97 miljoen in 2005.

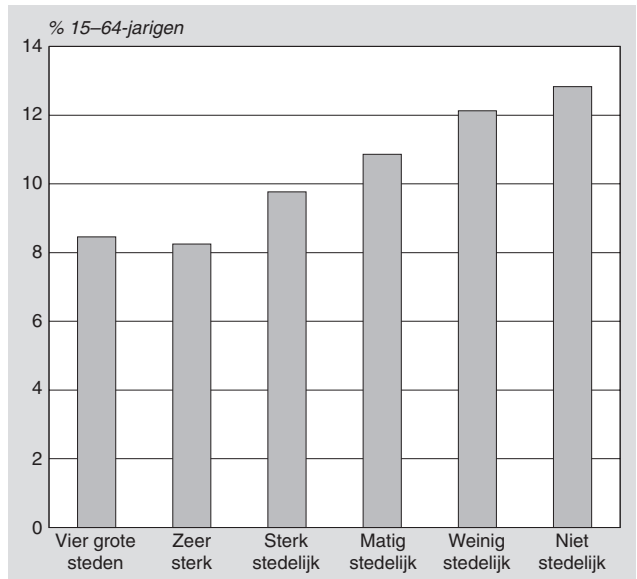
Staat 2
Actieven en vrijwillig inactieven

	Actieven		Vrijwillig inactieven		Totale bevolking (15-64 jaar)
	x 1 000	% van totaal	x 1 000	% van totaal	
2000	9 374,9	87,4	1 354,1	12,6	10 729,0
2001	9 487,9	87,8	1 313,5	12,2	10 801,4
2002	9 667,5	89,0	1 195,6	11,0	10 863,1
2003	9 814,0	90,0	1 089,0	10,0	10 903,1
2004	9 902,4	90,6	1 022,6	9,4	10 925,0
2005	9 972,5	91,1	970,3	8,9	10 942,8

3. Regionale spreiding

Op het platteland wonen meer vrijwillig inactieven dan in de grote steden. In de periode 2000-2005 behoorde 8,5 procent van 15-64-jarigen in de vier grote steden (G4) tot de vrijwillig inactieven. Buiten de grote steden was dat 11,0 procent.²⁾ Van de vier grote steden was het percentage vrijwillig inactieven het hoogst in Rotterdam (10,6 procent). Utrecht kende met 6,4 het laagste percentage. De

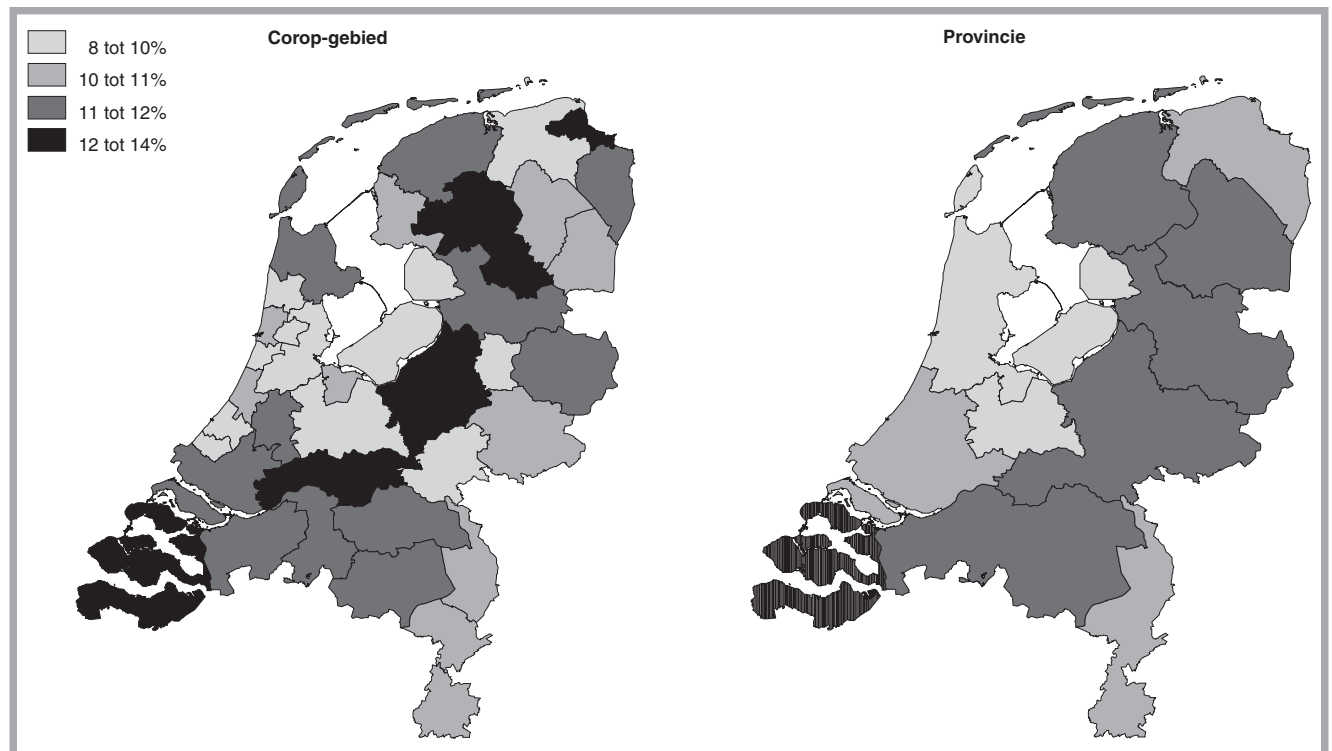
1. Vrijwillig inactieven naar stedelijkheid, 2000/2005

mate van inactiviteit groeit naarmate de stedelijkheidsgraad afneemt (figuur 1). In de zeer sterk verstedelijkte gebieden was 8,4 procent inactief. Dit percentage neemt gestaag toe tot 12,8 procent in de niet-verstedelijkte gebieden.

Wanneer de regio's groter zijn, is er minder variatie in het aandeel inactieven. Zo zijn de verschillen tussen de landsdelen erg klein. In het Westen was 10,3 procent inactief, in de overige drie landsdelen was dit 11,0 procent. De twaalf provincies onderscheiden zich weer wat sterker. In Utrecht en Noord-Holland was 9,3 procent inactief. Daartegenover stond Zeeland met 13,3 procent inactieven. Bij een verfijning van de provincies naar de veertig corop-gebieden blij-

2. Vrijwillig inactieven naar corop-gebied en provincie, 2000/2005

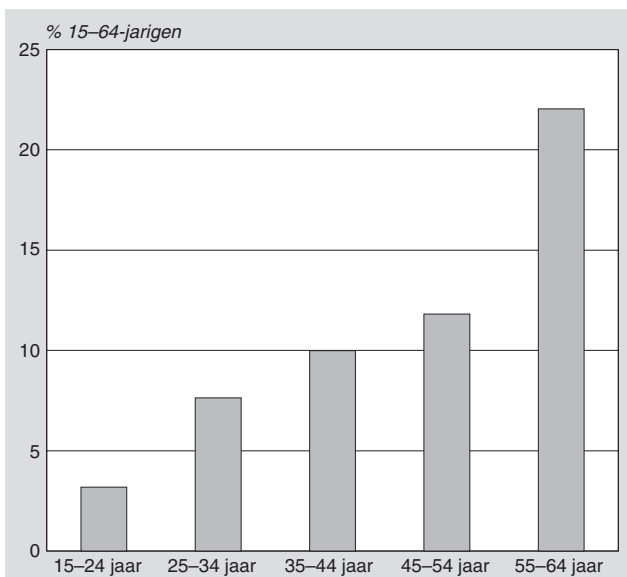

ken er drie gebieden te zijn met meer dan 13 procent inactieven: 'overig Zeeland' (13,6 procent), 'Zuidoost Zuid-Holland' (13,4 procent) en 'de Veluwe' (13,4 procent). De minste inactieven treffen we aan in de corop-gebieden Groot-Amsterdam (8,4 procent) en de Agglomeratie Den Haag (8,6 procent).³⁾

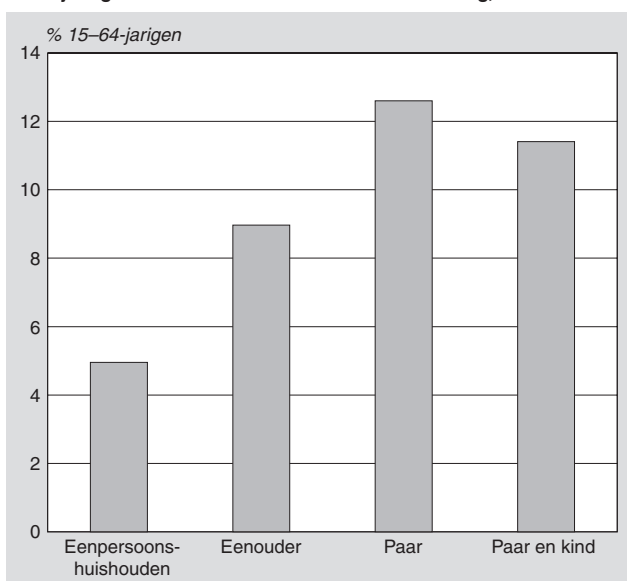
4. Verschillen tussen bevolkingsgroepen

Er bestaat niet alleen een regionaal verschil in het aantal vrijwillig inactieven. Ook tussen bevolkingsgroepen zijn er verschillen. Die zijn zelfs fors groter dan tussen regio's. Van de mannen in de leeftijd 15-64 jaar was slechts 2,0 procent inactief, bij de vrouwen lag dat percentage met 19,6 bijna 10 keer zo hoog. Daarnaast neemt het aantal personen dat vrijwillig niet werkt toe met de leeftijd. De percentages lopen op van 3,2 procent bij de 15-24-jarigen tot 22,0 procent bij de 55-64-jarigen.

3. Vrijwillig inactieven naar leeftijd, 2000/2005

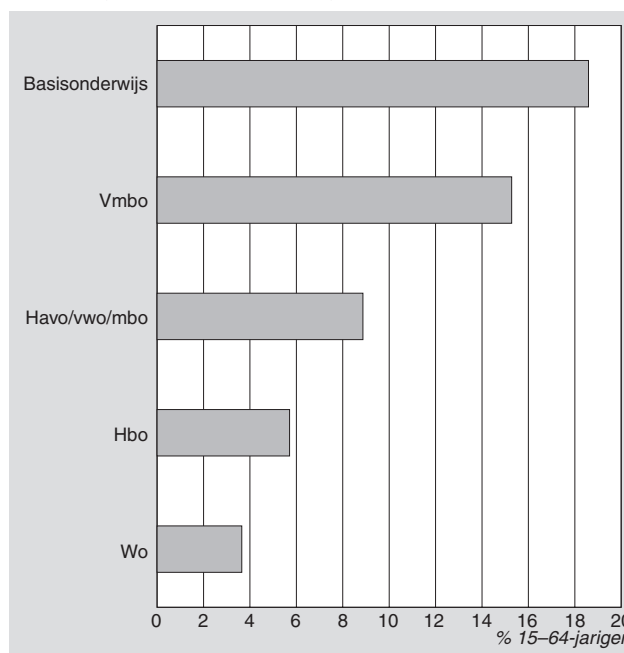
4. Vrijwillig inactieven naar huishoudenssamenstelling, 2000/2005

De samenstelling van het huishouden is eveneens van belang voor de mate van vrijwillige inactiviteit. Als een huishouden uit slechts één persoon bestaat, dan is de kans 5,0 procent dat hij of zij vrijwillig inactief is. Bij de eenoudergezinnen is dat al 9,0 procent. Bij stellen zonder kinderen is dat 12,6 procent en bij stellen met kinderen 11,4 procent.

Ook naar opleiding is er een sterke samenhang met vrijwillige inactiviteit. Naarmate het onderwijsniveau toeneemt, neemt het percentage vrijwillig inactieven af. Van de personen met uitsluitend basisonderwijs behoorde 18,6 procent tot de vrijwillig inactieven. Onder personen met een havo-, vwo- of mbo-diploma is het percentage inactieven al beduidend lager (8,9 procent). Nog minder inactieven zijn er te vinden onder de hbo'ers (5,7 procent) en wo'ers (3,6 procent).

5. Vrijwillig inactieven naar opleiding, 2000/2005

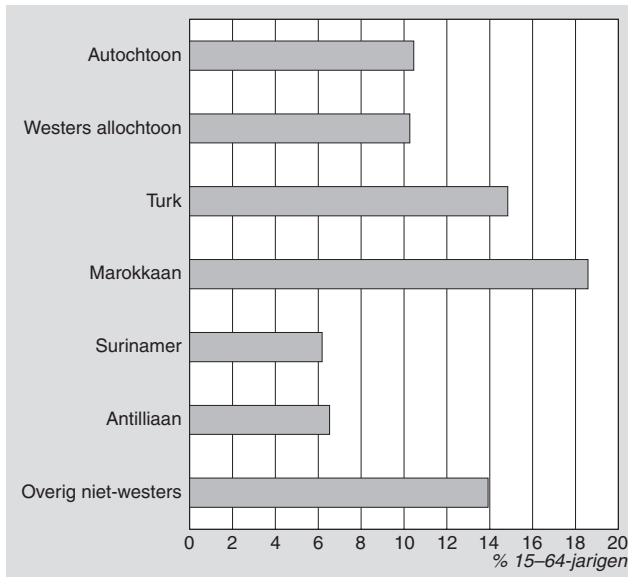

Tussen allochtonen en autochtonen zijn de verschillen gering. Van de autochtonen was met 10,4 procent een iets kleiner deel vrijwillig inactief dan van de allochtonen (10,8 procent). Wel zijn er grote verschillen tussen allochtone bevolkingsgroepen. Bij Surinamers en Antillianen was een relatief klein deel vrijwillig inactief (6,2 en 6,5 procent). Bij Marokkanen was dit bijna 19 procent. De westerse allochtonen ten slotte onderscheiden zich nauwelijks van de autochtonen.

5. Regionale spreiding per bevolkingsgroep

Zijn er ook regionale verschillen binnen de verschillende bevolkingsgroepen? Het is immers denkbaar dat er wel een sterk regionaal verschil in het aantal inactieven bij de ene bevolkingsgroep is, terwijl dat niet of in mindere mate geldt voor een andere groep. Omdat de indeling naar stedelijkheidsgraad de duidelijkste verschillen in het aandeel vrijwillig inactieven blootlegt, wordt deze gebruikt als maat voor regionale verschillen tussen bevolkingsgroepen.

6. Vrijwillig inactieven naar herkomstgroepering, 2000/2005

Bij mannen blijkt de inactiviteit niet veel te verschillen tussen de vijf onderscheiden gebieden van stedelijkheid. Bij vrouwen loopt de inactiviteit wel op met de stedelijkheid. Ook naar leeftijd is de samenhang niet eenduidig. In tegenstelling tot het algemene patroon, een toenemende inactiviteit naarmate de stedelijkheid afneemt, is bij de jongeren van 15 tot 25 jaar de inactiviteit het grootst in de vier grote steden en het kleinst in de weinig tot niet-stedelijke gebieden. Bij mensen in de leeftijd van 25 tot 35 jaar zijn de verschillen naar stedelijkheid gering. Het standaardpatroon is bij de andere leeftijdscategorieën wel te herkennen.

Ook bij de samenstelling van het huishouden is de relatie tussen stedelijkheid en inactiviteit niet overal hetzelfde. De sterkste samenhang is te zien bij de stellen zonder kinderen. Hier loopt het percentage snel op naarmate de stedelijkheid afneemt. Ook als het huishouden uit slechts één persoon bestaat, loopt het percentage op naarmate het woongebied minder stedelijk is. Bij paren met kinderen en eenoudergezinnen verschilt de situatie nagenoeg niet per woongebied. Het aantal inactieven onder personen met uitsluitend basisonderwijs is vrijwel gelijk verdeeld over de onderscheiden woongebieden. Bij de overige onderwijsniveaus geldt wel dat het percentage inactieven toeneemt naarmate de stedelijkheid vermindert.

Bij autochtonen en westerse allochtonen neemt de inactiviteit toe naarmate de stedelijkheid vermindert. Voor de autochtonen geldt dat in iets sterkere mate dan voor de westerse allochtonen. Het beeld ziet er voor de niet-westerse allochtonen anders uit. Bij de Turken neemt de inactiviteit toe naarmate de stedelijkheid sterker is. Bij de Marokkanen zien we dat de vier grote steden eruit springen. Bij de Surinamers en Antillianen zijn de verschillen tussen de woongebieden gering. Ook bij de groep overig niet-westerse allochtonen is geen duidelijk patroon te zien.

Globaal geldt dat de vrijwillige inactiviteit groter wordt naarmate de stedelijkheid afneemt. Er zijn wel de nodige kanttekeningen te plaatsen. Voor diverse bevolkingsgroepen gaat deze relatie immers niet altijd op. Voorbeelden

daarvan zijn mannen, 15- tot 25-jarigen, personen met uitsluitend basisonderwijs, niet-westerse allochtonen en personen die ongehuwd of gescheiden zijn. Bij andere doelgroepen, zoals vrouwen en hoger opgeleiden, wordt de relatie tussen de inactiviteit en stedelijkheid sterker. Dit betekent dat louter een regionale component als leidraad om het aantal inactieven op te sporen, niet voldoende is. Dit geldt vooral ook omdat de regionale verschillen meestal kleiner zijn dan die tussen de bevolkingsgroepen.

6. Regionale spreiding, gecorrigeerd voor samenstelling bevolking

Als de woongebieden zich niet zouden onderscheiden in de samenstelling van de bevolking blijft er dan nog een verschil over in de mate van inactiviteit tussen de woongebieden? Zo wonen in de grote steden relatief meer jongeren, hoger opgeleiden en allochtonen dan daarbuiten. Verder geldt dat allochtonen vaker dan autochtonen lager opgeleid en jonger zijn. Ook wonen 15-24-jarigen vaker alleen dan ouderen. Door bijvoorbeeld binnen de woongebieden rekening te houden met de diversiteit van de bevolking, wordt de unieke invloed van de woongebieden op de mate van inactiviteit zichtbaar.

Het oorspronkelijke, ongecorrigeerde, verschil tussen de woongebieden was ongeveer 4,5 procentpunt (staat 3). Dat verschil neemt af tot 2 procentpunt als rekening wordt gehouden met verschillen in de bevolkingssamenstelling: 9,9 procent in de vier grote steden en 11,9 procent in de niet-stedelijke gebieden. Ook valt op dat de verschillen tussen de matig stedelijk tot zeer sterk stedelijke gebieden nagenoeg verdwijnen.

Staat 3
Vrijwillig inactieven naar stedelijkheid en persoonskenmerken, 2000/2005

	Ongecorrigeerd	Gecorrigeerd
% van de bevolking van 15-64 jaar		
Vier steden	8,5	9,9
Zeer sterk stedelijk	8,3	10,4
Sterk stedelijk	9,8	10,1
Matig stedelijk	10,9	10,5
Weinig stedelijk	12,1	11,3
Niet stedelijk	12,8	11,9
15-24 jaar	3,2	0,9
25-34 jaar	7,6	9,1
35-44 jaar	10,0	10,0
45-54 jaar	11,8	11,8
55-64 jaar	22,0	22,7
Man	1,9	2,2
Vrouw	19,5	19,3
Basis	18,6	17,0
Vmbo	15,3	14,8
Havo/vwo/mbo	8,9	9,4
Hbo	5,7	5,5
Wo	3,6	5,1
Eenpersoonshuishouden	5,0	6,4
Eenouder	9,0	8,8
Paar	12,6	9,2
paar en kind	11,4	12,9
Autochtoon	10,5	10,3
Westers allochtoon	10,3	10,5
Turk	14,8	13,5
Marokkaan	18,6	17,6
Surinamer	6,2	7,0
Antilliaan	6,5	8,8
Overig niet-westers	13,9	16,4

In vergelijking tot de stedelijkheid, is de correctie bij leeftijd, geslacht, huishoudsamenstelling, opleiding en herkomst minder groot. De variatie tussen de bevolkingsgroepen is, zoals eerder is vermeld, groter dan tussen de woongebieden. Dat blijft ook zo nadat we rekening houden met het feit dat deze groepen ook verschillen qua samenstelling.

Nog steeds geldt dat vooral de leeftijdsgroepen grote verschillen in de mate van inactiviteit laten zien. Van de 15- tot 25-jarigen is maar 0,9 procent inactief en dat loopt gestaag op tot 23 procent bij de 55- tot 65-jarigen. Het verschil tussen de seksen blijft gehandhaafd. Van de mannen is 2,2 procent inactief, van de vrouwen 19,3 procent. Ook opleiding is een discriminerend kenmerk. Van de personen met uitsluitend basisonderwijs is 17 procent inactief, van de academici 5,1 procent.

Bij de niet-westerse allochtonen is het beeld divers. Relatief weinig inactieven vinden we onder Surinamers en Antillianen, zelfs minder dan onder westerse allochtonen en autochtonen. Onder Turken, overige niet-westers allochtonen en vooral Marokkanen is het percentage inactieven beduidend groter.

7. Conclusies en discussie

Welk beleid ligt het meest voor de hand bij het terugdringen van het aantal vrijwillig inactieven: het doelgroepen- of stedenbeleid? Tussen de vier landsdelen, twaalf provincies en de veertig corop-gebieden is er weinig variatie in het aandeel inactieven. De grootste verschillen treffen we aan bij de mate van stedelijkheid. In de zeer sterk stedelijke gebieden is 8,4 procent inactief en de niet-stedelijke gebieden 12,8 procent.

Tussen de diverse bevolkingsgroepen (doelgroepen) zijn de verschillen aanzienlijk groter dan tussen de regio's. Van de vrouwen is een veel groter deel vrijwillig inactief dan van de mannen. Verder zijn jongeren minder vaak inactief dan ouderen. Ook is de inactiviteit onder lager opgeleiden groter dan onder personen met een hoger opleidingsniveau. Verder is van de niet-westerse allochtonen een groter deel inactief dan van de autochtonen en westerse allochtonen, met als grote uitzondering de Surinamers en Antillianen. Zij zijn zelfs minder vaak inactief dan autochtonen en westerse allochtonen.

Voorts blijkt dat de verschillen in inactiviteit naar stedelijkheidsgraad voor een belangrijk deel zijn toe te schrijven aan de bevolkingsamenstelling. Wanneer de samenstelling niet zou verschillen in geslacht, leeftijd, samenstelling huishouden, opleiding en herkomst, dan neemt de variatie tussen de zes onderscheiden regio's van stedelijkheid beduidend af. De verschillen verdwijnen echter niet helemaal. Dit kan er op duiden dat er nog andere factoren een rol spelen, zoals religie. Personen met een religieuze achtergrond, zoals gereformeerden, treffen we vaker aan op het platteland. En gehuwde gereformeerden zijn waarschijnlijk wat minder geëmancipeerd, waardoor de vrouw wellicht vaker thuis voor de kinderen zorgt.

De variatie tussen de bevolkingsgroepen is veel groter dan tussen de woongebieden. Dat blijft ook zo nadat we rekening houden met het feit dat deze groepen ook verschillen qua samenstelling. In plaats van beleid dat toegespitst is op de regio, ligt het dus meer voor de hand om middelen in te zetten die toegesneden zijn op specifieke bevolkingsgroepen, zoals vrouwen, ouderen, lager opgeleiden, Turken en Marokkanen. Door Verwest en Van der Wouden (2006, p. 166) wordt de vraag opgeworpen of voor een gerichte aanpak een grotestedenbeleid nodig is of dat een doelgroepbeleid meer gepast is. Bij het inzetten van maatregelen om het aantal vrijwillig inactieven terug te dringen, lijkt derhalve de doelgroepenbenadering meer gepast.

Literatuur

Lautenbach, H., 2006. Regionale verschillen in arbeidsaanbod. Sociaal-economische trends, 1^e kwartaal 2006, p. 7–14.

Praag, C, van en N. van Nimwegen, 2006. De grote stad in demografisch perspectief: samenvatting en discussie. In: Nimwegen, N., van, en I. Esveldt (red.) Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2006. Grote steden in demografisch perspectief (NiDi, Den Haag), p. 13–46.

Remarque, P., 2006. De grote drie hebben veel gemeen. De Volkskrant, 5–9–2006, p. 3.

Verwest, F. en R. van der Wouden, 2006. De stad in het rijksbeleid. In: Nimwegen, N., van, en I. Esveldt (red.) Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2006. Grote steden in demografisch perspectief (NiDi, Den Haag), p. 147–174.

Sociaal Economische Raad, 1997. Economische dynamiek en sociale uitsluiting: rapport Commissie Sociaal-Economische Deskundigen september 1997 (SER, Den Haag).

Technische toelichting

Enquête Beroepsbevolking

De bevindingen zijn ontleend aan de bestanden van de Enquête Beroepsbevolking (EBB) van 2000 tot en met 2005. De EBB is een steekproefonderzoek onder personen die in Nederland wonen, met uitzondering van personen in inrichtingen, instellingen en tehuizen (institutionele bevolking). Als steekproefkader is het Geografisch Basisregister (GBR) gebruikt. Voor de EBB is in elke maand een steekproef van ongeveer 10 duizend adressen getrokken, waarvan met maximaal acht leden van een huishouden een vraaggesprek aan huis wordt gehouden. De gegevens zijn gebaseerd op 503 350 personen. Voor meer informatie over de steekproeftrekking in de EBB zie Lautenbach (2006).

Noten in de tekst

¹⁾ De cijfers zijn ontleend aan het tienjaarsbestand van de Enquête Beroepsbevolking 1996–2005. Door een aanpassing in de vragenlijst vanaf 2000, is de periode 1996–1999 niet vergelijkbaar met de daaropvolgende jaren.

²⁾ Om uitspraken op een laag regionaal niveau te doen, zijn de gegevens van de zes jaren 2000–2005 samengevoegd.

³⁾ Voor een beschrijving van de arbeidsmarktsituatie (werkzame en werkloze beroepsbevolking en arbeidsaanbod) naar corop-gebied zie Lautenbach (2006).

Wie worden slachtoffer van veelvoorkomende criminaliteit?

Harry Huys

Ruim een kwart van Nederlandse inwoners gaf in 2006 aan slachtoffer geweest te zijn van veelvoorkomende criminaliteit zoals geweld- en vermogensdelicten. Leeftijd van het slachtoffer en stedelijkheid van de buurt zijn de belangrijkste kenmerken die een rol spelen: de kans om slachtoffer te worden neemt af met de leeftijd en toe met de mate van stedelijkheid. Andere persoonskenmerken als geslacht, herkomst en opleidingsniveau vertonen minder samenhang met slachtofferschap. De sociaaleconomische status van een buurt heeft minder invloed dan verwacht zou kunnen worden.

1. Inleiding

Veiligheid is een thema dat politiek en maatschappelijk hoog op de agenda staat. Dit blijkt onder meer uit het veiligheidsprogramma 'Naar een veiliger samenleving' van het kabinet en de uitwerking daarvan in het Grote Steden Beleid (GSB). Het veiligheidsprogramma beoogt de veiligheid in de Nederlandse samenleving aanzienlijk te verbeteren.

Slachtofferschap van criminaliteit is een belangrijk aspect van (on)veiligheid. Wie slachtoffer wordt van een delict hangt samen met een aantal persoons- en buurtkenmerken. Zo komt in vele onderzoeken naar voren dat jongeren vaker slachtoffer zijn dan ouderen, en personen in stedelijke gebieden vaker dan bewoners van het platteland. Daarnaast vindt volgens de CBS-slachtofferenquêtes meer dan de helft van alle ondervonden criminaliteit plaats in de eigen buurt of wijk, en een kwart elders in de eigen woongemeente. Kenmerken van de eigen woonomgeving kunnen dus ook een belangrijke rol spelen.

De centrale vraag in dit artikel is welke kenmerken van personen en van de woonomgeving van invloed zijn op slachtofferschap. Om deze vraag te beantwoorden, zijn de uitkomsten van de Veiligheidsmonitor (VMR) gebruikt. In deze enquête is aan ruim 20 duizend personen van vijftien jaar en ouder gevraagd of zij slachtoffer geweest zijn van een aantal delicten. Deze gegevens zijn gekoppeld aan een aantal bij het CBS beschikbare relevante gegevens uit andere bronnen (bijvoorbeeld registers), wat in veel andere (slachtoffer)enquêtes niet mogelijk is.

Paragraaf 2 bevat enkele theoretische inzichten over oorzaken van slachtofferschap. In paragraaf 3 is de totale omvang van slachtofferschap beschreven naar verschillende kenmerken. Paragraaf 4 gaat nader in op slachtofferschap van enkele afzonderlijke soorten delicten. Paragraaf 5 geeft de belangrijkste conclusies weer. De technische toelichting in paragraaf 6 besluit dit artikel.

2. Theoretische noties van slachtofferschap

De *algemene gelegenheidstheorie* bevat aanknopingspunten voor een verklaring van verschillen in slachtofferschap tussen bevolkingsgroepen. Deze theorie stelt dat de kans op slachtofferschap afhankelijk is van de leefstijl en routineactiviteiten van personen, waarbij zij zelf of hun bezittingen in contact komen met potentiële daders. Hierbij worden drie risicofactoren onderscheiden: de *aanwezigheid* van gemotiveerde daders, de *aantrekkelijkheid* van het doelwit, en de mate waarin het doelwit wordt *beschermd* (zie Wittebrood, 2006). Deze risicofactoren zijn zowel op individueel niveau te onderscheiden als binnen een sociale context, bijvoorbeeld buurten. Bepaalde plekken zoals stadscentra en uitgaansgebieden worden door potentiële daders en slachtoffers drukker bezocht. Daders plegen hun delict vaak op plaatsen waarmee ze goed bekend zijn. In een dergelijke sociale context gaat het om de concentratie van potentiële daders, van aantrekkelijke doelwitten, van technische en sociale maatregelen ter bescherming, maar ook om de sociale controle binnen een gebied. Volgens de zogenaamde *sociale-desorganisatietheorie* kunnen een lage *sociaaleconomische status*, een hoge *etnische heterogeniteit* en een hoge *verhuismobiliteit* leiden tot een vermindering van de sociale controle in een lokale gemeenschap. Hierdoor is de sociale bescherming van mogelijke doelwitten lager en de kans op slachtofferschap hoger.

Variabelen als leeftijd, opleiding, inkomen en stedelijkheid kunnen in dit kader als indicatoren dienen voor de aangeduide risicofactoren (vergelijk Wittebrood, 2006). Verschillen in leefstijl en routineactiviteiten hangen onder meer samen met leeftijd. Jongeren zijn bijvoorbeeld mobieler en gaan vaker uit, waardoor zij een grotere kans hebben om met potentiële daders in aanraking te komen. Ook hangen bepaalde voor daders aantrekkelijke eigenschappen of attributen (bijvoorbeeld bezit van mobieltjes en uiterlijk) deels samen met leeftijd. Bovendien is de kans dat daders en slachtoffers elkaar treffen vooral groot in de grote stad en veel minder op het platteland. Ook is de mate van sociale controle in de grote stad over het algemeen kleiner.

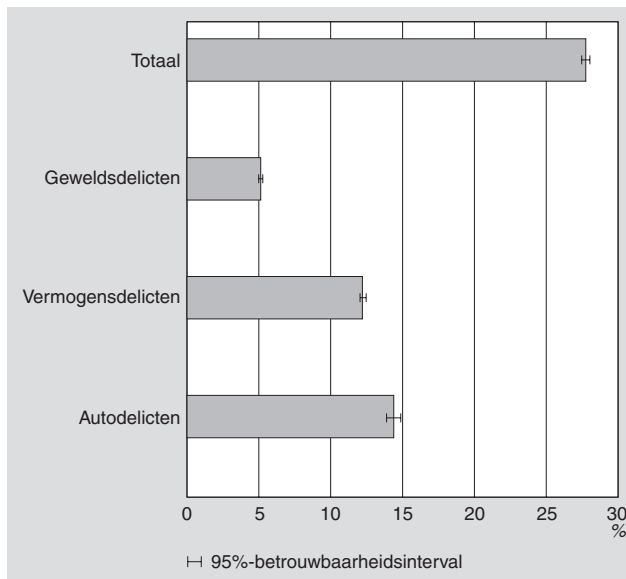
Het bezit van aantrekkelijke doelwitten zoals auto's en kostbare inboedel hangt samen met sociaaleconomische kenmerken als opleiding en inkomen. Dit geldt ook voor de mogelijkheid om doelwitten te beschermen. Inkomen en ook opleiding kan volgens deze inzichten dus twee tegenstrijdige effecten hebben op de kans op slachtofferschap. Enerzijds meer aantrekkelijke attributen, anderzijds meer middelen om deze attributen te beschermen.

3. Slachtofferschap totaal

Van alle inwoners van vijftien jaar en ouder was in 2006 ruim een kwart slachtoffer van veelvoorkomende criminaliteit (een slachtoffer is een persoon die een of meer malen een delict, behorend tot veelvoorkomende criminaliteit, heeft ondervonden in de voorgaande twaalf maanden). Ongeveer 5 procent werd slachtoffer van een of meer geweldsdelicten (mishandeling, bedreiging, ongewenste seksuele intimiteiten) en 12 procent van een vermogensdelict (inbraak of poging hiertoe, fietsdiefstal, zakkenrollerij, beroving). Van de autogebruikers had 14 procent te maken met diefstal of beschadiging waarbij de auto het doelwit was.

1. Slachtofferschap van veelvoorkomende criminaliteit, 2006

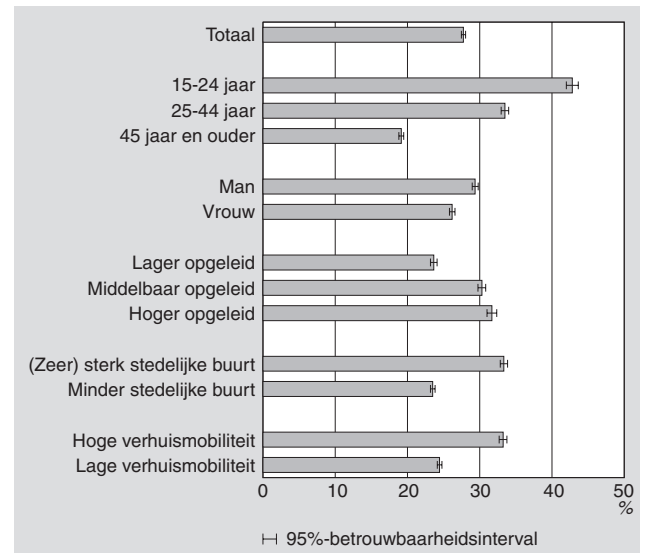
Niet iedereen loopt echter even veel risico om slachtoffer te worden of heeft te maken met dezelfde vormen van criminaliteit. Hierbij spelen de kenmerken van de personen en van de buurt waarin zij wonen een rol.

Bij kenmerken van personen gaat het onder meer om leeftijd, geslacht, opleiding, herkomst, en de samenstelling en het inkomen van het huishouden waartoe iemand behoort. Deze kenmerken sluiten voor een deel aan op in de vorige paragraaf genoemde theoretische inzichten. Gegevens over de buurt waarin de personen wonen hebben betrekking op bijvoorbeeld de mate van stedelijkheid, de sociaal-economische status, de leeftijdssamenstelling en de verhuismobiliteit van de buurt. Ook in andere onderzoeken naar slachtofferschap wordt een aantal van deze kenmerken genoemd (zie bijvoorbeeld Wittebrood, 2006).

3.1 Persoonskenmerken

Ook uit de Veiligheidsmonitor 2006 blijkt dat jongeren vaker slachtoffer worden dan ouderen. Van de 15–24-jarigen was meer dan vier op de tien slachtoffer, tegenover minder dan twee op de tien van de 45-jarigen en ouder. Ook wanneer rekening wordt gehouden met de reeds genoemde persoons- en buurtkenmerken speelt leeftijd een eigen duidelijke rol.

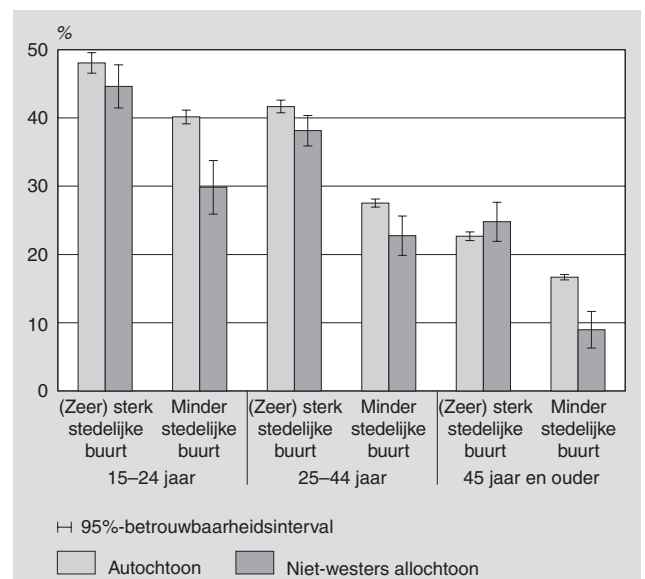
2. Slachtofferschap van veelvoorkomende criminaliteit naar een aantal achtergrondkenmerken, 2006

Mannen worden iets vaker slachtoffer van een delict dan vrouwen (29 tegen 26 procent). Ook opleidingsniveau speelt een rol: personen met een hogere opleiding zijn vaker slachtoffer dan personen met een lagere opleiding (32 tegen 24 procent). De verschillen naar geslacht en opleiding blijven bestaan wanneer rekening gehouden wordt met de andere kenmerken.

Niet-westerse allochtonen worden vaker slachtoffer dan autochtonen (33 tegen 27 procent). Maar wanneer rekening wordt gehouden met andere kenmerken als leeftijd en stedelijkheid blijkt het juist andersom te zijn. Binnen dezelfde leeftijdsgroep en dezelfde stedelijkheidsgraad van de buurt zijn niet-westerse allochtonen even vaak of zelfs minder vaak slachtoffer dan autochtonen. Dat het totaalcijfer voor niet-westerse allochtonen hoger ligt, komt doordat onder hen relatief veel jongeren en bewoners van sterk stedelijke buurten voorkomen, groepen met een hoger risico op delicten.

3. Slachtofferschap naar herkomst, leeftijd en stedelijkheid, 2006

Werkzamen zijn vaker slachtoffer dan niet-werkzamen (30 tegen 25 procent). Dit verschil verdwijnt niet wanneer rekening gehouden wordt met andere kenmerken. Ook de huishoudenssamenstelling hangt samen met de kans op slachtofferschap. Vooral personen uit eenoudergezinnen zijn vaker slachtoffer; personen behorend tot een (echt)paar zonder kinderen zijn dit minder vaak. Deze verschillen blijven ook na correctie voor leeftijd en andere kenmerken. Eenpersoonshuishoudens en personen uit huishoudens van (echt)paren met kinderen zitten hier tussen in. Personen uit huishoudens met lagere inkomens zijn iets vaker slachtoffer dan personen uit huishoudens met een middeninkomen (30 procent tegen 26 procent), terwijl personen uit huishoudens in de hoogste inkomensgroepen nauwelijks afwijken van het algemene gemiddelde. Dit geldt ook na correctie voor andere kenmerken.

3.2 Buurtenkenmerken

Dat inwoners van stedelijke buurten vaker slachtoffer worden dan die uit een meer landelijke omgeving wordt ook in de Veiligheidsmonitor bevestigd. Een op de drie inwoners van sterk stedelijke buurten werd slachtoffer, tegen een kwart van de inwoners van minder stedelijke buurten. Deze stedelijkheid van de buurt blijft ook na correctie voor andere kenmerken duidelijk van invloed.

Bewoners van sociaaleconomisch zwakkere buurten (buurten met een hoog aandeel lage inkomens, uitkeringsontvangers en/of niet-westerse allochtonen) worden ook vaker slachtoffer. Maar deze buurtkenmerken spelen in combinatie met andere kenmerken slechts een beperkte rol, uitgezonderd het aandeel uitkeringsontvangers. Dit komt omdat deze buurten zich voor een belangrijk deel in de grote stad bevinden. En deze stedelijkheid van de buurt verklaart, zoals eerder geconstateerd, een groot deel van de kans op slachtofferschap.

Wel zijn inwoners van buurten waar de bewoners in hoog tempo komen en gaan (een hoge verhuismobiliteit) vaker slachtoffer dan personen in buurten met een meer stabiele bevolking. In buurten met veel verhuizingen was een op de drie inwoners slachtoffer, tegenover een kwart van de bewoners van buurten met relatief weinig verhuismobiliteit. Ook rekening houdend met andere kenmerken hangt de verhuismobiliteit samen met slachtofferschap.

4. Verschillen naar soort delict

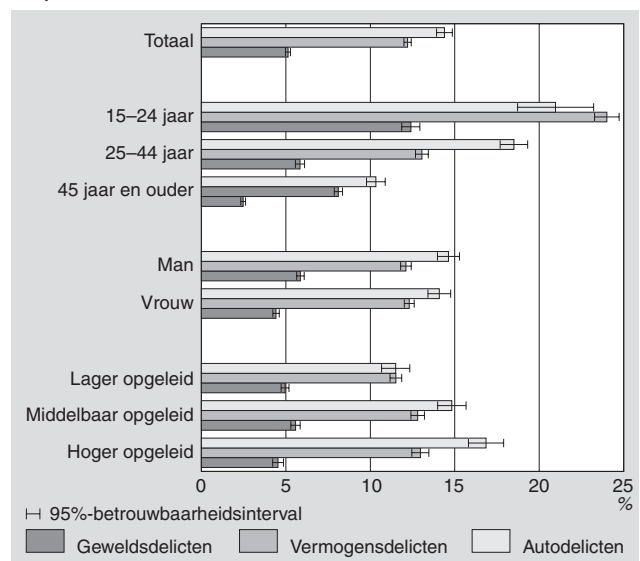
In de voorgaande paragraaf ging het over alle vormen van slachtofferschap samen. Maar het totaal van deze delicten is opgebouwd uit onderling verschillende soorten delicten. Bovendien kan de rol van de onderscheiden kenmerken per soort delict verschillen. Zo blijkt bijvoorbeeld leeftijd bij slachtofferschap van inbraak geen rol te spelen en is de kans op autovandalisme niet seksegebonden. (Huys & Rooduijn, 1991). De samenhang met achtergrondkenmerken wordt hier nader verkend voor geweldsdelicten, vermogensdelicten en autodelicten. Bij dit laatste delict hebben de uitkomsten alleen betrekking op de autogebruikers.

Voor de genoemde soorten delicten blijken opnieuw vooral leeftijd van de persoon en de stedelijkheid van de woonbuurt een eigen rol te spelen, ook na correctie voor andere kenmerken: meer slachtoffers op jonge leeftijd en bij hogere stedelijkheid. Ook voor andere kenmerken van personen en buurten bestaan er verschillen, maar deze samenhang geldt niet voor alle groepen van delicten of na correctie voor andere kenmerken.

Van de individuele kenmerken speelt geslacht wel een rol bij geweldsdelicten (meer mannen worden slachtoffer), maar niet bij vermogensdelicten en autodelicten. Het opleidingsniveau hangt juist niet samen met geweldsdelicten, maar wel met auto- en vermogensdelicten (meer slachtoffers bij een hogere opleiding). Dat er meer slachtoffers onder de werkzamen zijn geldt voor geweldsdelicten en autodelicten, maar niet voor vermogensdelicten.

Niet-westerse allochtonen zijn vaker slachtoffer van alle groepen van delicten, maar dit blijkt in samenhang met andere kenmerken niet meer te gelden. Ook hier geldt dat het cijfer voor niet-westerse allochtonen hoger ligt dan voor autochtonen doordat zij oververtegenwoordigd zijn in de jongere leeftijdsgroepen en in de stedelijke buurten.

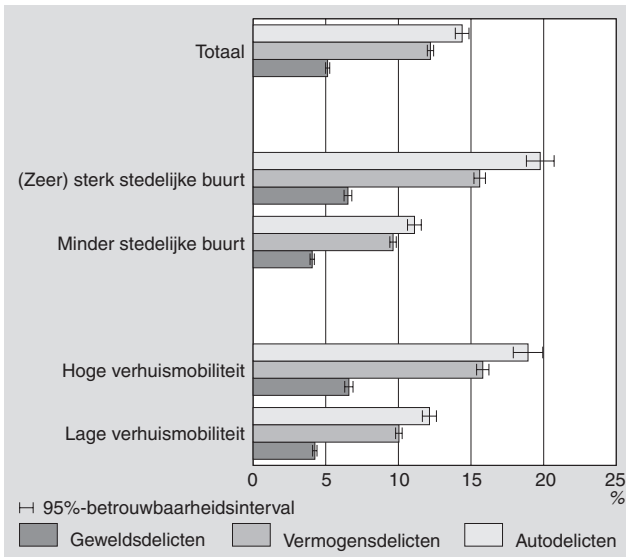
4. Slachtofferschap van veelvoorkomende criminaliteit naar persoonskenmerken, 2006

Niet alleen personen uit eenoudergezinnen, maar ook eenpersoonshuishoudens worden vaker slachtoffer van geweldsdelicten en vermogensdelicten. Maar dit geldt niet voor autodelicten, wanneer rekening wordt gehouden met alle andere kenmerken. Het inkomen van het huishouden speelt na correctie een rol bij vermogensdelicten en autodelicten: personen uit huishoudens met een beperkt inkomen worden vaker slachtoffer.

De sociaaleconomische status van de buurt (hoog aandeel lage inkomens, uitkeringsgerechtigden en/of niet-westerse allochtonen) hangt, wanneer rekening wordt gehouden met overige kenmerken, slechts in beperkte mate en per soort delict verschillend samen met slachtofferschap. Slachtofferschap van geweldsdelicten komt alleen relatief vaker

5. Slachtofferschap van veelvoorkomende criminaliteit naar buurtkenmerken, 2006

voor onder inwoners van buurten met veel allochtonen. Het percentage slachtoffers van vermogensdelicten is juist lager bij een hoog aandeel allochtonen, maar hoger bij een hoger aandeel uitkeringsgerechtigden in de buurt. En slachtoffers van autodelicten komen weer meer voor onder inwoners van buurten met veel lage inkomens.

De verhuismobiliteit speelt alleen bij vermogensdelicten een rol (meer slachtoffers bij een hogere mobiliteit). Ook de leeftijdssamenstelling van de buurt heeft, net als voor alle delicten samen, iets te maken met slachtofferschap: bewoners van buurten met een hoger aandeel jeugdigen, jongvolwassenen en volwassenen worden (iets) meer slachtoffer van geweldsdelicten, terwijl bewoners van buurten met relatief veel ouderen of kinderen iets minder slachtoffer worden van vermogensdelicten. Op autodelicten heeft de leeftijdssamenstelling van de buurt geen effect.

5. Samenvatting en conclusies

Niet alleen individuele maar ook buurtkenmerken hangen samen met slachtofferschap van veelvoorkomende criminaliteit. Leeftijd van de persoon en de stedelijkheid van de buurt zijn de belangrijkste kenmerken die voor alle vormen van slachtofferschap een rol spelen: de kans om slachtoffer te worden neemt af met de leeftijd en toe met de mate van stedelijkheid van de woonomgeving. Daarnaast spelen op individueel niveau ook het geslacht, het opleidingsniveau, de herkomstgroepering en de positie op de arbeidsmarkt van de persoon een rol, naast de samenstelling van het huishouden en het huishoudensinkomen. Op buurtniveau geldt dat voor de verhuismobiliteit, de sociaaleconomische status (aandeel lage inkomens, uitkeringsgerechtigden en allochtonen) en de leeftijdssamenstelling van de buurt. Maar deze kenmerken zijn niet altijd en niet bij alle vormen van slachtofferschap van belang.

Deze samenhangen zijn voor een deel in overeenstemming met de algemene gelegenheidstheorie en de sociale-desorganisatietheorie. Volgens deze theorieën is de

kans op slachtofferschap afhankelijk van de leefstijl en routineactiviteiten van personen, waarbij de aanwezigheid van mogelijke slachtoffers en daders op bepaalde plekken, de aantrekkelijkheid en de bescherming van mogelijke doelwitten een rol spelen, zowel individueel als binnen een sociale context. De sociale controle in een buurt, en daarmee de sociale bescherming, hangt samen met de mate van sociale desorganisatie. Leeftijd, stedelijkheid en andere variabelen vormen in dit kader indicatoren van de verschillen in leefstijl en routineactiviteiten, de kans op bezit of aanwezigheid van aantrekkelijke attributen, of de mate van sociale controle.

Toch komen enkele resultaten niet volledig overeen met deze theorieën. Zo is de rol van de sociaaleconomische status van de buurt minder groot dan volgens de sociale-desorganisatietheorie te verwachten is. Mogelijk is de invloed van de stedelijkheid van de buurt op zichzelf (concentratie van daders en slachtoffers, sociale controle) groter dan van de sociaaleconomische status (aantrekkelijkheid van doelwitten, mogelijkheden tot fysieke bescherming).

De resultaten geven mede daarom aanleiding tot een aantal vervolgvragen. Zo hoeven de gekozen achtergrondvariabelen en hun categorisering niet de optimale resultaten op te leveren. In dit artikel is alleen globaal nagegaan of bepaalde objectieve kenmerken een rol spelen bij de kans op slachtofferschap. Specifieke omstandigheden voor bepaalde delicten of intermediaire factoren (bijvoorbeeld preventiemaatregelen, sociale cohesie, de verloedering van de buurt), die wel in de Veiligheidsmonitor zijn gemeten, zijn hier niet meegenomen. Ook beschikbare informatie uit registraties is nog niet optimaal benut. Te denken valt ook aan dynamische analyses, waarbij veranderingen in de tijd in buurten worden gerelateerd aan slachtofferschap. Zo is bekend dat in buurten die in korte tijd zijn verbeterd een grotere kans bestaat op slachtofferschap (Van Wilsem, 2003; Van Wilsem et al, 2006).

Technische toelichting

De gegevens in dit artikel zijn gebaseerd op de Veiligheidsmonitor Rijk 2006 (VMR 2006). De VMR is een groot-schalig landelijk en regionaal onderzoek over aspecten van veiligheid en de relatie van burgers met de politie, dat in principe jaarlijks door het CBS wordt uitgevoerd in samenwerking met de ministeries van BZK en Justitie. In de VMR 2006 is in de periode januari tot en met medio maart 2006 aan ruim 20 duizend respondenten van vijftien jaar en ouder onder meer gevraagd of zij de voorgaande vijf jaar slachtoffer zijn geweest van vijftien vormen van veel voorkomende criminaliteit, en zo ja, wanneer dat de laatste keer gebeurde. Het gaat hier om *gewelddelicten* (seksuele delicten, mishandeling, bedreiging), *vermogensdelicten* (poging tot inbraak, diefstal uit woning, fietsdiefstal, auto-diefstal, diefstal uit auto, portemonneediefstal met geweld, zakkenrollerij, overige diefstal), *vandalismedelicten* (vernietiging aan of diefstal vanaf de auto, overige vernielingen), *doorrijden na aanrijding* en *overige* (niet nader gespecificeerde) delicten. Per soort delict wordt iemand als slachtoffer geteld wanneer de datum van het laatste (meest recente) voorval valt binnen een periode van twaalf maanden voorafgaand aan de datum van het interview.

Doelvariabelen

Voor de meeste gegevens over slachtofferschap en onderzonden delicten wordt deze standaardindeling gehanteerd, inclusief een totaalcijfer voor alle delicten samen met uitzondering van overige delicten. Voor de analyse in deze bijdrage is een afwijkende indeling gehanteerd, waarbij de autogerelateerde delicten als een afzonderlijke groep zijn onderscheiden; de groep vermogensdelicten telt daardoor twee delictsoorten minder (autodiefstal, diefstal uit auto). De groep geweldsdelicten komt wel overeen met de standaardindeling. Verder zijn bij het totaalcijfer ook de overige delicten meegeteld. De groep vandalismedelicten (beperkt tot alleen overige vernielingen) is niet verder betrokken in de analyses.

Verder zijn alleen delicten meegeteld die in Nederland zijn gebeurd.

Achtergrondkenmerken

Met uitzondering van opleiding en autobezit, die rechtstreeks zijn gevraagd aan de respondenten, zijn de achtergrondkenmerken gebaseerd op gegevens over de respondent uit een steekproef uit de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) en op daaraan via het Sociaal Statistisch bestand (SSB) of anderszins gekoppelde gegevens uit andere bestanden en registers, zoals de huishoudensstatistiek, de regionale inkomensstatistiek, en het wijk- en buurtregister. De persoonsgegevens hebben betrekking op de respondent zelf of het huishouden waartoe hij of zij behoort. De buurtgegevens zijn gebaseerd op kenmerken van het postcodegebied (vier cijfers) van het woonadres van de respondent.

De buurtindeling naar sociaaleconomische aspecten is afgeleid van een indeling in cumulatieve gebieden die wordt gebruikt door het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), waarin de herkomst (aandeel allochtonen) en de sociaaleconomische kenmerken van een buurt (aandeel lage inkomens en uitkeringstrekkers) is gecombineerd. Deze indeling was primair bedoeld voor de beleidsontwikkeling van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen voor probleembuurt in het onderwijs.

Het steekproefdesign van de VMR is gericht op een even groot aantal respondenten (netto circa 750) per politieregio. Daardoor komen de verhoudingen in de steekproef niet overeen met die voor de werkelijke bevolking voor Nederland als geheel. De analyse is uitgevoerd in SPSS versie 14, waarin rekening kan worden gehouden met dit steekproefdesign.

Logistische regressie

De resultaten die met correctie voor andere achtergrondkenmerken worden aangeduid, zijn gebaseerd op een logistische regressie-analyse. Deze techniek is het meest geschikt om de relatie van een dichotome (ja/nee) doelvariabele zoals slachtofferschap met andere categorische kenmerken te analyseren. De doelvariabelen en de meeste achtergrondkenmerken zijn voor deze analyse gehercodeerd naar dichotome of categorische variabelen (bijvoorbeeld leeftijd in drie klassen). Als referentiecategorie van de achtergrondkenmerken is meestal de categorie met de laagste waarde gekozen.

Per variabele of categorie is in de betreffende tabellen telkens aangegeven of deze een significante relatie heeft met slachtofferschap. De odds ratio is een maatstaf voor de geschatte verhouding van het slachtofferpercentage in de betreffende categorie ten opzichte van de referentiecategorie, die standaard de waarde 1 heeft. Een waarde kleiner dan 1 wijst op een lager, een ratio groter dan 1 op een hoger slachtofferpercentage dan de referentiecategorie.

Literatuur

Eggen, A. Th. J., en W. van der Heide, (red.),
Criminaliteit en Rechtshandhaving 2004 – ontwikkelingen en samenhangen.
CBS/WODC, 2005. (Boom juridische uitgevers)

Huys, H.W.J.M., & M.J. Rooduijn,
Profiles of victims of frequent types of crime
[Paper for the International Conference of Law and Society,] 1991

Van Wilsem, Johan,
Crime and context – The Impact of Individual, Neighborhood, City and Country Characteristics on Victimization
[diss. Nijmegen,] 2003

Van Wilsem, Johan, Karin Wittebrood & Nan Dirk de Graaf,
Socioeconomic Dynamics of Neighborhoods and the Risk of Crime Victimization: A Multilevel Study of Improving, Declining, and Stable Areas in the Netherlands
Social Problems 53 (2006) nr. 2, pp 226 – 247.

Wittebrood, Karin,
Slachtoffers van criminaliteit: Feiten en achtergronden
Den Haag (Sociaal en Cultureel Planbureau), 2006

Tabel 1
Slachtofferschap in twaalf maanden van veelvoorkomende criminaliteit (totaal) naar een aantal achtergrondkenmerken, 2006

	Steekproefaantal		Slachtoffer- schap	Significantie ¹⁾	Odds ratio	Significantie ²⁾
	Totaal	Auto- gebruikers				
	<i>abs.</i>		%			
Totaal	20 865	13 767	27,8			
Leeftijd						
15–24 jaar	3 026	766	42,8	+	1,00	
25–44 jaar	7 177	5 594	33,5	+	0,59	–
45 jaar en ouder	10 662	7 407	19,1	–	0,31	–
Geslacht						
Man	9 891	7 414	29,4	+	1,00	
Vrouw	10 974	6 353	26,2	–	0,91	–
Opleidingsniveau						
Lager	7 495	3 767	23,6	–	1,00	
Middelbaar	6 087	4 353	30,3	+	1,26	+
Hoger	3 888	3 177	31,7	+	1,51	+
Herkomst						
Autochtoon, westers allochtoon, anders	19 743	13 264	27,2	–	1,00	
Niet-westers allochtoon	1 122	503	33,4	+	0,79	–
Positie op arbeidsmarkt						
Werkzaam	12 018	9 195	29,9	+	1,00	
Niet werkzaam	8 847	4 572	25,2	–	0,89	–
Samenstelling huishouden						
Eenpershuishouden	2 907	1 686	29,5	+	1,02	
Eenoudergezin	1 184	596	37,4	+	1,27	+
(Echt)paar zonder kinderen	6 629	4 751	22,2	–	0,92	–
(Echt)paar met kinderen	9 977	6 658	29,5	+	1,00	
Besteedbaar huishoudensinkomen						
Laagste 30%	6 197	3 695	29,6	+	1,10	+
Middelste 30–70%	8 266	5 567	25,9	–	1,00	
Hoogste 30%	6 197	4 394	27,7		1,05	
Stedelijkheid buurt						
(Zeer) sterk stedelijke buurt	7 677	4 571	33,3	+	1,43	+
Minder stedelijke buurt	13 157	9 176	23,5	–	1,00	
Sociaaleconomische status buurt						
Geen indicatie ³⁾	12 092	8 424	24,3	–		
Wel indicatie ³⁾	8 773	5 343	31,6	+		
w.o. met veel lage inkomens ⁴⁾	3 562	2 007	33,4	+	0,99	
w.o. met veel uitkeringsontvangers ⁴⁾	4 571	2 627	33,0	+	1,13	+
w.o. met veel allochtonen ⁴⁾	6 573	3 889	32,6	+	0,97	
Verhuismobiliteit in buurt						
Hoog	6 611	3 949	33,2	+	1,16	+
Laag	14 254	9 818	24,4	–	1,00	
Leeftijdssamenstelling buurt						
Buurt met veel kinderen (<15 jaar) ⁴⁾	10 354	7 102	26,9	–	1,00	
Buurt met veel jeugd (15–24 jaar) ⁴⁾	9 095	5 725	30,8	+	1,06	+
Buurt met veel jongvolwassenen (25–44 jaar) ⁴⁾	9 400	6 080	31,5	+	1,07	+
Buurt met veel volwassenen (45–64 jaar) ⁴⁾	11 084	7 589	25,3	–	1,04	
Buurt met veel ouderen (65+ jaar) ⁴⁾	9 093	5 930	24,9	–	0,94	

¹⁾ '+' betekent significant hoger dan gemiddeld; '–' significant lager dan gemiddeld.

²⁾ De odds ratio van de referentiecategorie = 1. '+' betekent significant hoger dan referentiecategorie; '–' significant lager dan referentiecategorie.

³⁾ Niet in de regressieanalyse opgenomen.

⁴⁾ De referentiecategorie is het complement van de groep (niet in tabel opgenomen).

Bron: Veiligheidsmonitor Rijk 2006.

Tabel 2
Slachtofferschap in afgelopen twaalf maanden van enkele delictsgroepen naar een aantal achtergrondkenmerken, 2006

	Gewelddelicten				Vermogensdelicten				Autodelicten ¹⁾			
		Signi- ficantie ²⁾	Odds ratio	Signi- ficantie ³⁾		Signi- ficantie ²⁾	Odds ratio	Signi- ficantie ³⁾		Signi- ficantie ²⁾	Odds ratio	Signi- ficantie ³⁾
	%				%				%			
Totaal	5,1				12,2				14,4			
Leeftijd												
15–24 jaar	12,4	+	1,00		24,0	+	1,00		21,0	+	1,00	
25–44 jaar	5,8		0,42	–	13,1		0,45	–	18,5	+	0,88	
45 jaar en ouder	2,5	–	0,18	–	8,1	–	0,28	–	10,3	–	0,48	–
Geslacht												
Man	5,9	+	1,00		12,1		1,00		14,6		1,00	
Vrouw	4,4	–	0,79	–	12,3		1,03		14,1		0,99	
Opleidingsniveau												
Lager	5,0		1,00		11,5	–	1,00		11,5	–	1,00	
Middelbaar	5,6	+	1,01		12,8		1,10	+	14,8		1,20	+
Hoger	4,5	–	1,02		13,0	+	1,36	+	16,9	+	1,39	+
Herkomst												
Autochtoon, westers allochtoon, anders	4,9		1,00		11,6	–	1,00		13,9			
Niet-westers allochtoon	6,9	+	0,83		18,0	+	0,90		21,9	+	1,00	
Positie op arbeidsmarkt												
Werkzaam	5,5	+	1,00		11,8		1,00		15,6	+	1,00	
Niet werkzaam	4,7	–	0,83	–	12,7		1,05		12,1	–	0,87	–
Samenstelling huishouden												
Eenpershuishouden	6,0	+	1,25	+	14,5	+	1,12	+	16,4	+	1,09	
Eenoudergezin	10,3	+	1,53	+	20,9	+	1,48	+	17,9	+	1,20	
(Echt)paar zonder kinderen	3,0	–	0,86	–	8,7	–	0,83	–	12,3	–	1,02	
(Echt)paar met kinderen	5,5	+	1,00		12,5		1,00		14,7		1,00	
Besteedbaar huishoudensinkomen												
Laagste 30%	5,8	+	1,04		14,6	+	1,14	+	15,9	+	1,17	+
Middelste 30–70%	4,6	–	1,00		10,6	–	1,00		13,4		1,00	
Hoogste 30%	5,0		1,05		11,3	–	0,98		13,8		1,12	
Stedelijkheid buurt												
(Zeer) sterk stedelijke buurt	6,5	+	1,21	+	15,6	+	1,40	+	19,8	+	1,62	+
Minder stedelijke buurt	4,1	–	1,00		9,6	–	1,00		11,1	–	1,00	
Sociaaleconomische status buurt												
Geen indicatie ⁴⁾	3,9	–			10,0	–			12,1	–		
Wel indicatie ⁴⁾	6,5	+			14,7	+			17,4	+		
w.o. met veel lage inkomens ⁵⁾	6,8	+	0,91		16,7	+	1,01		20,6	+	1,26	+
w.o. met veel uitkeringsontvangers ⁵⁾	6,9	+	1,13		16,3	+	1,22	+	18,8	+	0,98	
w.o. met veel allochtonen ⁵⁾	6,9	+	1,27	+	15,1	+	0,90	–	19,0	+	1,02	
Verhuismobiliteit in buurt												
Hoog	6,6	+	1,07		15,8	+	1,18	+	18,9	+	1,10	
Laag	4,2	–	1,00		10,0	–	1,00		12,1	–	1,00	
Leeftijdssamenstelling buurt												
Buurt met veel kinderen (<15 jaar) ⁵⁾	4,8		0,95		11,2	–	0,92	–	13,3	–	0,96	
Buurt met veel jeugd (15–24 jaar) ⁵⁾	6,1	+	1,13	+	13,9	+	0,97		16,4	+	1,04	
Buurt met veel jongvolwassenen (25–44 jaar) ⁵⁾	6,3	+	1,21	+	14,3	+	1,03		17,0	+	1,05	
Buurt met veel volwassenen (45–64 jaar) ⁵⁾	4,4	–	1,13	+	10,5	–	0,96		12,6	–	1,01	
Buurt met veel ouderen (65+ jaar) ⁵⁾	4,3	–	0,99		10,6	–	0,84	–	13,2	–	0,97	

¹⁾ Alleen autogebruikers.

²⁾ '+' betekent significant hoger dan gemiddeld; '–' significant lager dan gemiddeld.

³⁾ De odds ratio van de referentiecategorie = 1. '+' betekent significant hoger dan referentiecategorie; '–' significant lager dan referentiecategorie.

⁴⁾ Niet in regressieanalyse opgenomen.

⁵⁾ De referentiecategorie is het complement van de groep (niet in tabel opgenomen).

Bron: Veiligheidsmonitor Rijk 2006.

Vervroegde uittreding en andere overgangen tussen werken en niet-werken

André Corpeleijn

Door de teruggang van de werkgelegenheid kwamen werkzoekenden in 2004 moeilijker aan de slag dan in voorgaande jaren en raakten meer mensen zonder werk. Bij ouderen was het effect hiervan vooral zichtbaar in een grotere uittreding rond de leeftijd van zestig jaar. Inkrimping van het personeelsbestand door werkgevers heeft de uitstroom van ouderen gestimuleerd. De gemiddelde leeftijd van ouderen die stoppen met werken is weinig veranderd.

1. Inleiding

Verhoging van de arbeidsparticipatie is een belangrijke doelstelling van de overheid. De arbeidsparticipatie van vrouwen stijgt al dertig jaar vrijwel onafgebroken. Tijdens de tweede helft van de jaren negentig steeg ook de arbeidsparticipatie van mannen substantieel. Opmerkelijk is de ontwikkeling bij de vijftigers. Nederland is een van de landen die de daling van de arbeidsparticipatie van deze leeftijdsgroep heeft omgebogen in een stijging (OECD, 2005).

Naast langetermijnveranderingen speelt de conjunctuur een belangrijke rol op de arbeidsmarkt. Na de omslag van de conjunctuur in 2001 is de arbeidsparticipatie van jongeren en van mannen tot 55 jaar verminderd. Dit komt door de verminderde banengroei. Deze is jarenlang hoog geweest, maar na 2001 teruggelopen. Vooral in 2004 zijn veel banen verloren gegaan. Bedrijven proberen vaak gedwongen ontslagen te vermijden, maar bij forse personeelsinkrimpingen lukt dat niet altijd. Bovendien nemen de bedrijven dan minder nieuwe werknemers in dienst, zodat minder mensen een baan vinden.

Overgangen tussen werken en niet-werken kunnen dus verband houden met de ontwikkeling van de werkgelegenheid. Het duidelijkst is dat bij de stromen naar en uit de werkloosheid. Andere overgangen tussen werken en niet-werken zijn vooral bepaald door persoonlijke omstandigheden en veranderingen daarin. Een relatie met de situatie op de arbeidsmarkt is dan afwezig of minder duidelijk. De meeste mensen die gaan werken, hadden voor ze aan de slag gingen geen werkloosheidsuitkering. Dit is bijvoorbeeld vaak het geval bij jongeren en herintredende vrouwen. Daarnaast komen de meeste werknemers die een baan beëindigen niet in de WW of de bijstand terecht.

In dit artikel worden de stromen tussen werken en niet-werken in 2003/04 vergeleken met die in voorgaande jaren, toen de situatie op de arbeidsmarkt sterk verschilde. De uitkomsten zijn gespecificeerd naar leeftijd. Speciale aandacht krijgt de leeftijdsgroep van 55 tot 65 jaar en het patroon van vervroegde uittreding in deze groep.

De overgangen tussen werken en niet-werken zijn hier bepaald door voor elke persoon na te gaan of deze op elk

van twee peildata (eind september van twee opeenvolgende jaren) al dan niet werkte. Met overgangen in 2003/04 is bedoeld de verschillen tussen de situatie per eind september 2003 en die per eind september 2004. De termen stromen en overgangen worden hier als synoniem gebruikt. In plaats van bijvoorbeeld 'overgangen van niet-werken naar werken' wordt ook de omschrijving 'instroom in werk' gebruikt.

De vergelijking van peildata laat niet alle overgangen zien die tussen de peildata hebben plaatsgevonden. Een scholier die op geen van beide peildata werkte, kan bijvoorbeeld in de tussentijd een baan hebben gehad. Veel overgangen die verband houden met tijdelijk werk of kortdurende werkloosheid zijn niet zichtbaar bij een vergelijking op basis van peildata. Of deze beperking belangrijk is, hangt af van de populatie en de vraagstelling van het onderzoek. Bij een onderzoek naar bijvoorbeeld jeugdwerkloosheid is de beperking veel ernstiger dan bij een onderzoek naar uittreding van ouderen, omdat tijdelijke banen en tijdelijke werkloosheid vooral bij jongeren veel voorkomen.

Paragraaf 2 bevat een algemeen overzicht van overgangen tussen werken en niet-werken. Daarna volgen bijzonderheden over de leeftijdsgroep van 55 tot 65 jaar in paragraaf 3 en enkele slotopmerkingen in paragraaf 4.

2. De overgangen in 2003/04 in vergelijking met voorgaande jaren

Van de werkenden in september 2003 werkte 7,9 procent een jaar later niet meer. Voor 0,6 procent was dit het gevolg van overlijden of emigratie. De uitstroom uit werk was groter dan in de voorgaande jaren. In 1999 en 2002 maakte respectievelijk 6,9 en 7,3 procent van de werkenden de overgang naar niet-werken. Van de niet-werkenden in september 2003 had 8,2 procent een jaar later werk. Dit is niet veel minder dan in het jaar daarvoor, maar 2,3 procentpunten minder dan vier jaar eerder, toen de conjunctuur zeer gunstig was. De uitstroom was in 2003/04 dus groter, en de instroom kleiner dan in de voorgaande jaren.

De stroom van niet-werken naar werken

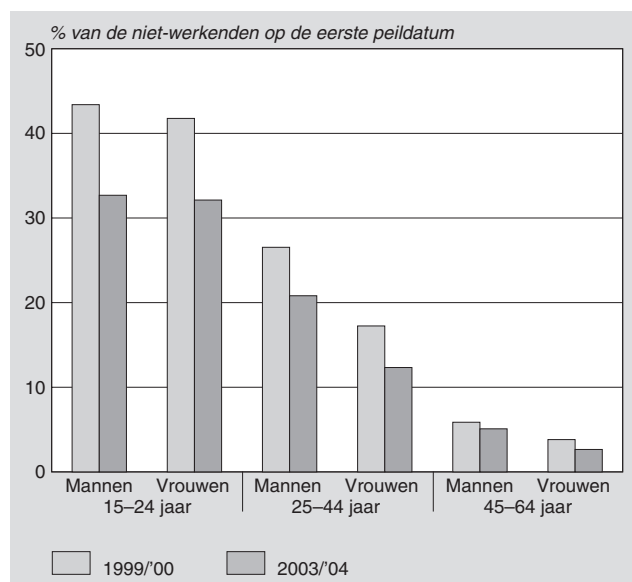
Overgangen van niet-werken naar werken komen naar verhouding veruit het meest voor bij jongeren en maar heel weinig boven de leeftijd van 45 jaar. Deze instroom in 2003/04 kleiner dan voorheen, zowel bij mannen als bij vrouwen en in alle leeftijdsgroepen. Vooral beneden 45 jaar is de instroom duidelijk afgenomen. Bij ouderen is de vermindering gering, aangezien ook in 1999/00 al heel weinig niet-werkende ouderen gingen werken. De instroom bestaat voor meer dan een derde uit (voormalige) scholieren en studenten. Daarnaast zijn er uitkeringsontvangers en personen zonder inkomen, onder wie herintreders.

Staat 1
Bevolking van 15 tot 65 jaar aan het begin van de periode naar werkzaamheid op twee peildata

	Werkzaamheid, eerste peildatum			
	Werkzaam	Niet werkzaam	Werkzaam	Niet werkzaam
	<i>x 1 000</i>		<i>in % van het totaal</i>	
<i>1999/00</i>				
Werkzaam, tweede peildatum	6 880	580	93,1	10,5
Niet werkzaam, tweede peildatum	471	4 772	6,4	86,5
Emigratie/sterfte tijdens periode	39	167	0,5	3,0
<i>2002/03</i>				
Werkzaam, tweede peildatum	7 168	455	92,7	8,4
Niet werkzaam, tweede peildatum	522	4 805	6,7	88,3
Emigratie/sterfte tijdens periode	47	180	0,6	3,3
<i>2003/04</i>				
Werkzaam, tweede peildatum	7 087	452	92,1	8,2
Niet werkzaam, tweede peildatum	562	4 905	7,3	88,5
Emigratie/sterfte tijdens periode	48	184	0,6	3,3

De verschillen tussen mannen en vrouwen zijn niet erg groot. Alleen in de groep van 25 tot 45 jaar is er een duidelijk verschil tussen de instroom van mannen en die van vrouwen. Van de niet-werkende mannen heeft een hoger percentage een jaar later werk dan van de niet-werkende vrouwen. De verklaring ligt in de andere samenstelling van deze groepen. Onder niet-werkende mannen komen meer werkzoekenden voor dan onder niet-werkende vrouwen, die nogal eens geen werk zoeken wegens zorg voor het gezin of andere redenen. In absolute aantallen was de instroom van vrouwen van 25 tot 45 jaar in 1999/00 overigens aanzienlijk groter dan die van mannen. In 2003/04 gold dat in mindere mate.

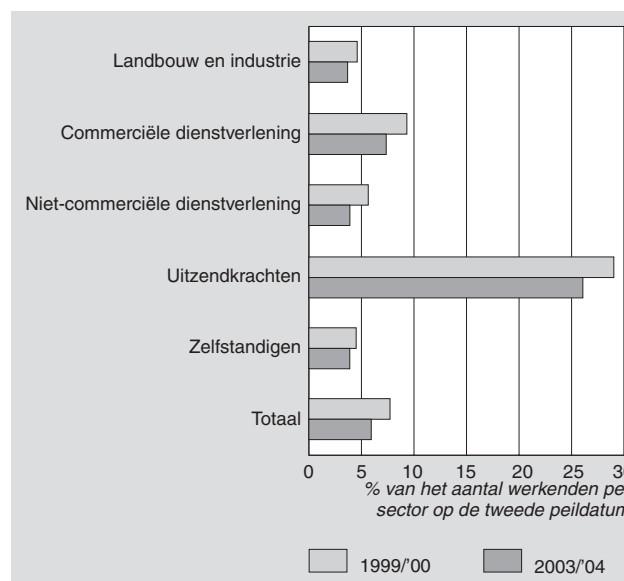
1. Instroom in werk

De vermindering van de instroom van werkenden heeft zich voorgedaan in alle economische sectoren: de industrie en bouwnijverheid, de commerciële dienstverlening, de overheid en de zorg. In alle sectoren werkten in 2004 minder personen die een jaar daarvoor niet werkten dan in 2000 het geval was. De instroom van niet-werkenden is re-

latief groot in de commerciële dienstverlening, en vooral bij de uitzendbureaus. In de commerciële dienstverlening gaat het onder meer om jongeren die in de detailhandel en horeca gaan werken.

2. Instroom in werk naar bedrijfssector

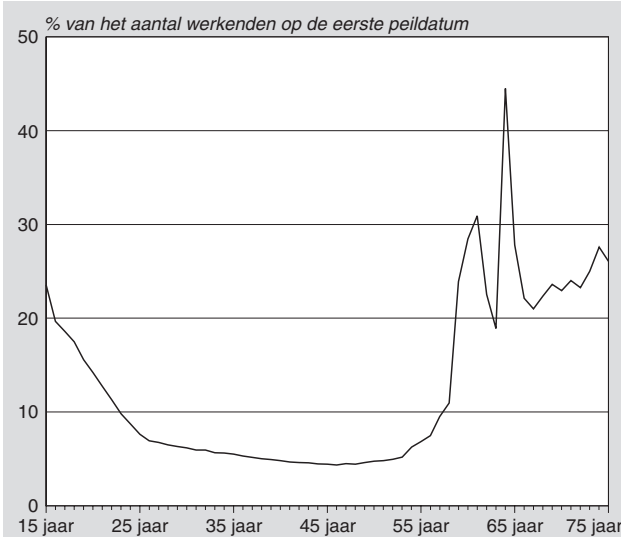
De uitstroom uit werk

Werkenden kunnen ophouden om uiteenlopende redenen, zoals beëindiging van een tijdelijk contract, ontslag, langdurige ziekte of arbeidsongeschiktheid, wijzigingen in gezinsomstandigheden en (vervroegde) pensionering. Het belang van deze vertrekredenen verschilt per leeftijdsgroep. Beëindiging van tijdelijk werk zal een belangrijke oorzaak zijn bij jongeren. Dit verklaart de relatief hoge uitstroom uit werk onder jongeren. Arbeidsongeschiktheid en pensionering zijn redenen die voornamelijk of uitsluitend bij ouderen spelen. De gebruikte bronnen bevatten geen informatie over vertrekredenen, maar geven wel aan dat de meeste mensen die stoppen met werken geen uitkering of pensioen ontvangen.

In 2003/04 was de uitstroom van werkenden vanaf 57 jaar meer dan 10 procent per jaar. Er zijn ook enkele opvallende pieken. De uitstroom is bij jongeren onder 25 jaar vrij hoog en ligt het laagst tussen 25 en 55 jaar. In de leeftijdsgroep vanaf 59 jaar speelt (vervroegde) pensionering een grote rol. Het patroon van de uitstroom geldt in grote lijnen ook voor eerdere jaren. De uitstroom van 55 tot 65-jarigen komt in de volgende paragraaf meer gedetailleerd aan de orde.

3. Uitstroom uit werk per leeftijdsjaar¹⁾, 2003/04

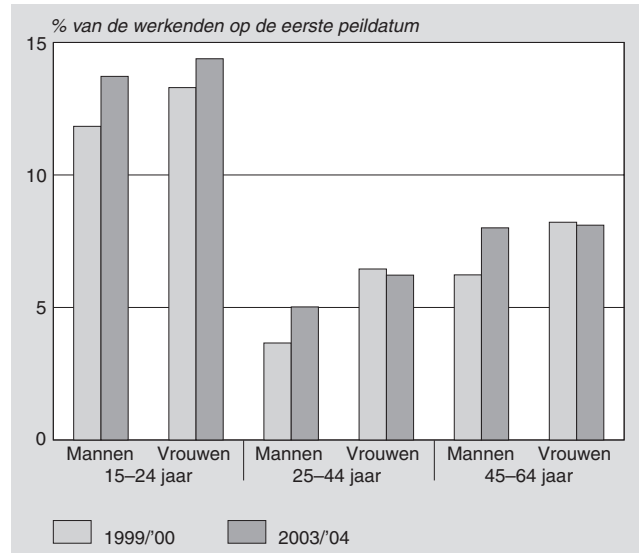
¹⁾Inclusief uitstroom door sterfte en emigratie.

In figuur 4 wordt voor globale leeftijdsgroepen en voor mannen en vrouwen afzonderlijk de uitstroom van 2003/04 met die van 1999/00 vergeleken. Hierbij blijkt dat de grotere uitstroom in 2003/04 zich voordoet bij mannen in alle leeftijden en bij vrouwen jonger dan 25 jaar, maar niet bij vrouwen van 25 jaar en ouder. Deze toename bij de mannen en jonge vrouwen houdt verband met een grotere instroom in de WW. Bij de vrouwen boven 25 jaar is de instroom in de WW eveneens toegenomen, maar hier tegenover staat dat bij vrouwen boven 25 jaar de uitstroom uit werk zonder WW is verminderd.

In 2003/04 was de uitstroom uit werk van vrouwen niet veel groter dan die van mannen. In de leeftijd van 25 tot 45 jaar is het verschil 1,2 procentpunt, in de andere leeftijdsgroepen is het kleiner of bestaat geen verschil. Het geringe verschil in 2003/04 zal enigszins door de conjunctuur beïnvloed zijn, maar toch lijken onderbrekingen in het beroepsleven bij vrouwen niet veel meer voor te komen dan bij mannen. Vertrek van vrouwen van de arbeidsmarkt wegens zorgtaken komt nog wel voor, maar veruit de meeste vrouwen blijven doorwerken als ze een kind krijgen.

De uitstroom is vooral groot onder uitzendkrachten Van degenen die in september 2003 als uitzendkracht werkten, was bijna een kwart een jaar later zonder werk. In andere bedrijfstakken lag de uitstroom tussen 5 en 10 procent. Een uitstroom van bijna 10 procent was er onder werkenden in de handel en horeca, terwijl in de gezondheids- en

4. Uitstroom uit werk¹⁾

¹⁾Inclusief uitstroom door sterfte en emigratie.

welzijnzorg, en in het openbaar bestuur en onderwijs de uitstroom iets meer dan 5 procent bedroeg.

3. De uitstroom van mensen van 55 tot 65 jaar

Het aantal mensen van 55 tot 65 jaar is sterk gegroeid. Dit komt doordat kort na de Tweede Wereldoorlog het aantal geboorten met een sprong omhoog ging. De omvangrijke jaargangen van 1946 en 1947 bereikten in 2001 respectievelijk 2002 de leeftijd van 55 jaar. Mede hierdoor is het aantal werkenden in deze leeftijd sterk toegenomen en neemt ook het aantal uittreders van deze leeftijd toe.

Een ander thema in deze paragraaf is de gemiddelde leeftijd van ouderen die stoppen met werken, kortweg de uitstroomleeftijd. Voor veel ouderen is stoppen met werken definitief, maar terugkeer naar het arbeidsproces gevolgd door een nieuwe uittreding is mogelijk. In de vorige paragraaf bleek al dat maar weinig niet-werkenden van 45 tot 65 jaar gaan werken. Dit geldt nog sterker voor de leeftijdsgroep van 55 tot 65 jaar. Een klein deel van de uitstroom van een bepaald jaar betreft dus ouderen die al eens eerder zijn gestopt of die dat later nog eens zullen doen.

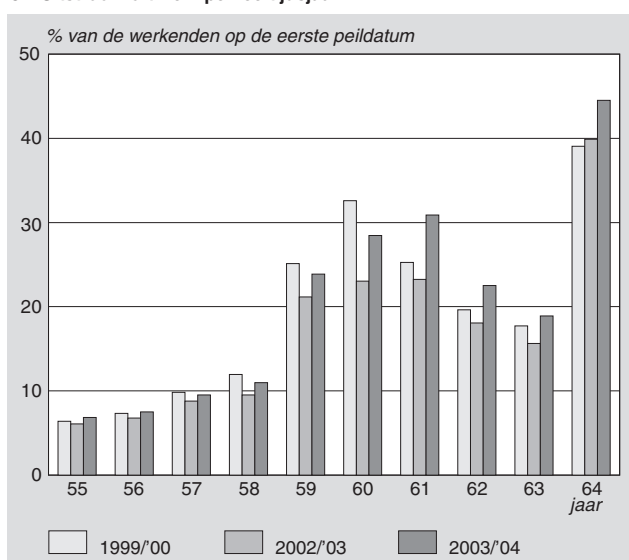
Om na te gaan hoe de uitstroom is veranderd zal eerst per leeftijdsjaar worden bezien hoeveel werkenden stopten met werken (leeftijdsspecifieke uitstroomquotiënten), en daarna de gemiddelde leeftijd van degenen die stopten met werken.

Leeftijd waarop de meesten stoppen fluctueerde

In elk van de onderzochte jaren is de uitstroom in verhouding tot het aantal werkenden het grootst bij 64 jaar. Van de relatief kleine groep mensen die met 64 jaar nog werkt, is 40 tot 45 procent een jaar later gestopt. De uitstroom rond de leeftijd van 60 jaar blijkt te fluctueren. De uitstroom was in 2002/03 kleiner dan in 1999/00, maar in 2003/04 groter dan in 2002/03. Afgezien van de leeftijd van 64 jaar was in 1999/00 de uitstroom het grootst met 60 jaar, en in 2003/04 met 61 jaar.

De fluctuaties van de uitstroom rond 60 jaar houden onder meer verband met veranderingen in regelingen voor vervroegde uittreding. Illustratief is de gang van zaken bij de overheid en het onderwijs. Begin 2003 is de pensioenregeling van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (ABP) veranderd. Onderdeel van de wijziging was het stimuleren van langer doorwerken. Dat gebeurde onder andere door het extra verhogen van de FPU bij doorwerken na het 61e jaar. Hierdoor was de uitstroom in 2003 kleiner dan in het voorgaande jaar. Maar na 2003 werd bij de overheid in het kader van bezuinigingen de uitstroom van ouderen bevorderd. Duizenden rijksambtenaren stopten met werken door gebruik te maken van een zogeheten FPU-plus-arrangement (Remkes-regeling). De instroom in de FPU-regeling in de sectoren overheid en onderwijs is in 2004 veel meer gestegen dan verwacht. De toename van de uitstroom heeft zich in de sector overheid en onderwijs in 2005 doorgezet (Persbericht VUT ABP, 16 december 2005). In (delen van) het bedrijfsleven hebben zich soortgelijke ontwikkelingen voorgedaan. Vervroegde uittreding is minder aantrekkelijk gemaakt, maar bij inkrimping van het personeelsbestand wordt soms het vertrek van ouderen gestimuleerd.

5. Uitstroom uit werk per leeftijdsjaar¹⁾

¹⁾Inclusief uitstroom door sterfte en emigratie.

De toegenomen uitstroomquotienten doen al vermoeden dat de uitstroom ook in absolute zin in 2003/04 groter was dan in het voorgaande jaar. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn. De uitstroom was in 2003/04 de helft groter dan in 1999/00. Ook ten opzichte van 2002/03 is er een sterke groei. De uitstroom in 2003/04 is veel groter dan te verwachten was op grond van de aantallen werkenden in deze leeftijd en het patroon van uittreding van voorgaande jaren. De effecten van personeelsinkrimpingen bij de overheid en in het bedrijfsleven zijn hier zichtbaar.

De gemiddelde leeftijd van de uittrekkers bedroeg 59,2 jaar in 2003/04. Hierbij gaat het om de leeftijd op de eerste peildatum; op het moment van uitstroom zal men gemiddeld een half jaar ouder zijn. Er is een klein verschil in de uitstroomleeftijd tussen mannen en vrouwen. Mannen zijn gemiddeld 0,4 jaar ouder. Een groter verschil is er tussen degenen die pensioen ontvangen en de overige personen die stopten met werken. Degenen die stopten met werken en op de tweede peildatum pensioen ontvingen, waren gemiddeld 59,9 jaar. De gemiddelde uitstroomleeftijd is in de periode 1999–2004 nauwelijks veranderd.

4. Slotopmerkingen

De overgangen tussen werken en niet-werken verschiden in 2003/04 dus duidelijk van die van eerdere jaren. De stroom van werken naar niet-werken was in 2003/04 groter, en de stroom van niet-werken naar werken kleiner dan in de voorgaande jaren. Deze veranderingen deden zich voor bij mannen en vrouwen en in alle leeftijdsgroepen.

In de leeftijdsgroep van 55 tot 65 jaar was de herintreding niet alleen in 2003/04, maar ook in de voorgaande jaren van hoogconjunctuur gering. De conjunctuur heeft in deze leeftijdsgroep vooral effect gehad op de uitstroom uit werk. In 2003/04 stopten veel meer ouderen met werken dan in voorgaande jaren. Voor een deel heeft dit te maken met de vergrijzing, maar de ongunstige conjunctuur en de personeelsinkrimpingen vormen de belangrijkste verklaring.

Technische toelichting

De gegevens zijn ontleend aan het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) van het CBS. Het SSB bevat gegevens over

Staat 2 Uitstroom uit werk van 55 tot 65-jarigen¹⁾

	Aantal			Gemiddelde leeftijd		
	1999/00	2002/03	2003/04	1999/00	2002/03	2003/04
	x 1 000			jaren		
Totaal	81	92	120	59,1	59,1	59,2
Inkomensbron tweede peildatum						
Zonder pensioen	33	37	42	58,1	57,9	57,9
Met pensioen	49	55	78	59,7	59,9	59,9
Geslacht						
Mannen	54	61	80	59,2	59,2	59,3
Vrouwen	27	31	40	58,8	58,8	58,9

¹⁾ De leeftijd is de leeftijd op de eerste peildatum.

alle personen, banen en uitkeringen in Nederland die op microniveau aan elkaar relateerbaar zijn. Meer informatie over het SSB (cijfers en toelichtingen) is te vinden op StatLine (www.cbs.nl), onder meer in de tabel 'Werknemers: in- en uitstroom uit arbeid'.

Uitgangspunt in dit artikel is de bevolking van 15 tot 65 jaar op de eerste peildatum. Personen die op de eerste peildatum niet in Nederland woonden, maar op de tweede peildatum wel (immigranten) zijn buiten beschouwing gelaten. Personen die op de eerste peildatum in Nederland woonden, maar op de tweede niet meer (overledenen en geëmigreerden) zijn wel opgenomen in de cijfers. De leeftijd is de leeftijd op de eerste peildatum, dus voor 2003/04 is dat de leeftijd per eind september 2003.

Instroom in werk

Een persoon die op de eerste peildatum niet werkt, en op de tweede wel, en op beide data in Nederland woont.

Uitstroom uit werk

Een persoon die op de eerste peildatum werkt en in Nederland woont, en op de tweede peildatum niet meer werkt, inclusief overleden en geëmigreerden.

Leeftijdsspecifieke uitstroomquotiënten

Percentage van de werkenden van een bepaalde leeftijd op de eerste peildatum dat een jaar later niet meer werkt. Dit verhoudingsgetal is vergelijkbaar met de leeftijdsspecifieke sterftetekans in de demografie.

Pensioen

Inkomsten op grond van de AOW, VUT, FPU, AWW/Anw, oorlogs- en verzetspensioenen, lijfrente-uitkeringen, aanvullend pensioen van pensioenfondsen. (AOW = Algemene Ouderdomswet. VUT = Vervroegde uittreding. FPU = Flexibel pensioen en uittreden. AWW/Anw = Algemene Weduwen- en Wezenwet/Algemene Nabestaandenwet.)

Indeling naar economische activiteit

Deze indeling is volgens de SBI 1993. In figuur 2 zijn de uitzendkrachten en de zelfstandigen die niet tevens werknemer zijn, als aparte categorieën opgenomen. De overige werknemers zijn ingedeeld in drie sectoren.

Literatuur

OECD 2005, Ageing and Employment Policies, Paris 2005.

Beroepsniveau niet-westerse allochtonen lager

Hans Langenberg en Hendrika Lautenbach

Het beroepsniveau van niet-westerse allochtonen is gemiddeld lager dan dat van autochtonen. Deze achterstand is onder Surinamers en Antillianen/Arubanen wel een stuk kleiner dan onder Turken en Marokkanen. Het lagere beroepsniveau van niet-westerse allochtonen is voor een belangrijk deel toe te schrijven aan het lagere opleidingsniveau. Verder zijn de niet-westerse allochtonen gemiddeld jonger en hebben ze vaker een flexibel dienstverband. Ook dit lijkt het beroepsniveau te drukken. Geslacht en stedelijkheidsgraad van de woonplaats spelen nauwelijks een rol.

1. Inleiding

Allochtonen hebben een achterstand op de arbeidsmarkt. Ze hebben gemiddeld een lagere arbeidsparticipatie, een hogere werkloosheid en een lager arbeidsinkomen dan autochtonen. In dit artikel staat het beroepsniveau centraal. Zoals onder meer blijkt uit het Loonstrucuuronderzoek van het CBS (Advokaat e.a., 2005) is het arbeidsinkomen sterk van het beroepsniveau afhankelijk. De vraag die hier aan de orde komt, is in hoeverre allochtonen qua beroepsniveau verschillen van autochtonen en in hoeverre dit samenhangt met een aantal achtergrondkenmerken. Achtergrondkenmerken die in het onderzoek zijn meegenomen, zijn opleidingsniveau, geslacht, leeftijd, positie in de werkring (zelfstandige, dan wel werknemer met vast of flexibel contract) en de stedelijkheid van de woonplaats (stad of platteland). Bij het onderzoek is de Standaard Beroepenclassificatie 1992 van het CBS gebruikt waarin beroepen worden ingedeeld in vijf hoofd niveaus, van elementair tot wetenschappelijk.

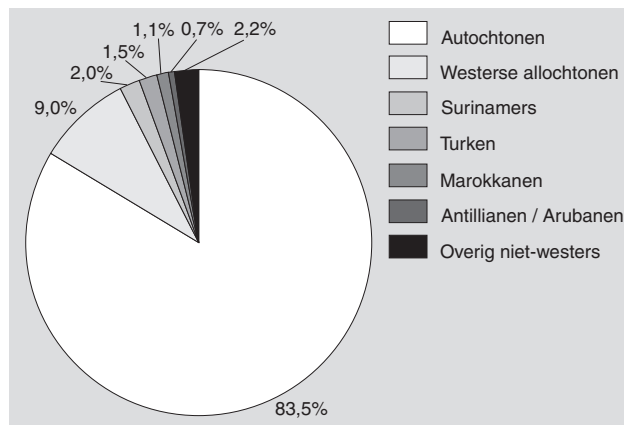
De gegevens over het beroepsniveau van de werkzame beroepsbevolking zijn afkomstig uit de Enquête beroepsbevolking. Om de uitkomsten statistisch voldoende betrouwbaar op detailniveau te kunnen presenteren, zijn de gegevens over de jaren 2002–2005 samengevoegd. Het onderzoek is verricht in het kader van het CBS-speerpunt Ruimte, Wonen en Mobiliteit. Onderdeel van dit speerpunt is onder meer de sociaaleconomische positie van steden.

2. Beroepsniveau naar herkomst

De werkzame beroepsbevolking per herkomstgroepering is onderscheiden naar vijf beroepsniveaus (staat 1). De verdeling is vrijwel symmetrisch, met de grootste groep in het midden en de kleinste groepen aan de randen.

De verschillen tussen autochtone en niet-westerse allochtone werkenden zijn zoals verwacht groot. Tussen autochtonen en westerse allochtonen zijn ze echter gering. In dit artikel beperken we ons daarom tot de vergelijking autochtonen en niet-westerse allochtonen. Verder kijken we naar de vier grootste groepen onder de niet-westerse allochtonen: Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen. De niet-westerse allochtonen maken samen 7,5 procent uit van de werkzame beroepsbevolking (grafiek 1). Dit is overigens iets minder dan het percentage westerse allochtonen (9,0 procent). Surinamers vormen 2,0 procent van de werkzame beroepsbevolking en zijn daarmee de grootste groep onder de niet-westerse allochtonen. De groep 'overige niet-westers allochtonen' (2,2 procent) wordt wegens de pluriforme samenstelling niet besproken, maar is wel meegenomen bij het berekenen van de cijfers over de totale groep niet-westerse allochtonen.

1. Werkzame beroepsbevolking naar herkomst, 2002/2005

Staat 1
Beroepsniveau werkzame beroepsbevolking naar herkomst, 2002/2005

	Elementair (1)	Lager (2)	Middelbaar (3)	Hoger (4)	Wetenschappelijk (5)	Gemiddeld
	%					
Totaal	7	23	39	22	9	3,0
Autochtonen	6	23	40	23	9	3,1
Westerse allochtonen	8	22	35	23	11	3,1
Niet-westerse allochtonen	20	31	32	12	4	2,5
w.v.						
Turken	25	37	28	9	1	2,3
Marokkanen	28	35	25	8	3	2,2
Surinamers	13	29	37	16	4	2,7
Antillianen/Arubanen	15	26	37	17	6	2,7
overig niet-westers	22	29	31	12	6	2,5

Niet-westerse allochtonen zijn oververtegenwoordigd in elementaire en lagere beroepen. Meer dan de helft heeft een baan op elementair of lager niveau. Bij de werkzame autochtonen is dat minder dan 30 procent. Surinamers en Antillianen/Arubanen zijn qua beroepsniveau nog het meest vergelijkbaar met autochtonen, Marokkanen en Turken het minst. Het gemiddelde beroepsniveau (waarbij elementair op 1 is gesteld en wetenschappelijk op 5) van autochtonen is 3,1 en van niet-westerse allochtonen 2,5. Bij deze laatste groep varieert het gemiddelde beroepsniveau van 2,2 bij Marokkanen tot 2,7 bij Surinamers en Antillianen/Arubanen.

3. Invloed van diverse kenmerken op het beroepsniveau naar herkomstgroepering

In deze paragraaf staat de invloed van een vijftal kenmerken op het beroepsniveau centraal. Hierbij komen telkens drie vragen aan de orde:

- In hoeverre is dit kenmerk van belang voor het beroepsniveau van de totale werkzame beroepsbevolking?
- In hoeverre verschilt de verdeling van de werkzame beroepsbevolking naar dit kenmerk (bijvoorbeeld geslacht) tussen de herkomstgroeperingen?
- In hoeverre verschilt het beroepsniveau tussen de herkomstgroeperingen wanneer wordt gekeken naar subgroepen die gelijk zijn voor wat betreft dit kenmerk (bijvoorbeeld geslacht)?

3.1 Geslacht

Er zijn relatief minder vrouwen met een beroep op wetenschappelijk niveau dan mannen, 7 versus 9 procent (staat 2). Daarentegen is het aandeel vrouwen met een hoger en vooral een middelbaar beroep hoger. Gemiddeld hebben mannen en vrouwen hetzelfde beroepsniveau.

Van alle werkzame niet-westerse allochtonen is 40 procent vrouw (tabel 1). Het aandeel vrouwen is iets lager dan bij de autochtonen, want van de werkende autochtonen is 42 procent vrouw. De verschillen tussen niet-westerse allochtonen zijn echter groter. De werkzame beroepsbevolking van Turkse en Marokkaanse afkomst bestaat voor ongeveer een derde uit vrouwen; bij Surinamers en Antillianen/Arubanen is dat ongeveer de helft. Dat is dus hoger dan bij autochtonen.

De verschillen tussen autochtonen en niet-westerse allochtonen treden bij mannen in iets sterkere mate op dan bij vrouwen (staat 2). Dit geldt in het bijzonder voor Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen. Het aandeel Turkse en Marokkaanse mannen met een lager beroep is opmerkelijk hoog, respectievelijk 41 en 38 procent. Onder autochtonen is dat 23 procent. Ook valt het aandeel Turkse vrouwen met een elementair beroep op, 31 procent. Van de autochtone vrouwen heeft slechts 6 procent een elementair beroep.

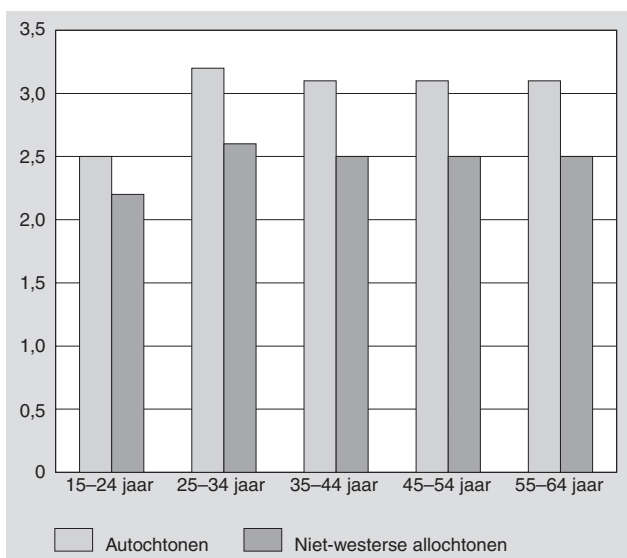
3.2 Leeftijd

Het gemiddelde beroepsniveau van de jongste leeftijdsgroep (15–24 jaar) is het laagst (grafiek 2). Jongeren zijn sterk oververtegenwoordigd in elementaire en lagere beroepen, en onderverteenwoordigd in hogere en wetenschappelijke beroepen. Het gemiddelde beroepsniveau van jongeren ligt op 2,4. Bij de overige leeftijdsgroepen ligt het beroepsniveau op 3,1. Het lage beroepsniveau van jongeren hangt samen met het feit dat een groot aantal jongeren een opleiding volgt. Deze jongeren tellen of niet mee voor de werkzame beroepsbevolking, of zij doen een baan (van meer dan twaalf uur in de week) eraan, veelal onder hun niveau. In beide gevallen drukt dit het gemiddelde beroepsniveau van deze leeftijdsgroep. Boven de 24 speelt leeftijd geen rol meer bij het beroepsniveau, althans niet bij de ruwe niveau-indeling die hier wordt gehanteerd.

Staat 2
Beroepsniveau werkzame beroepsbevolking naar herkomst en geslacht, 2002/2005

	Elementair (1)	Lager (2)	Middelbaar (3)	Hoger (4)	Wetenschappelijk (5)	Gemiddeld
	%					
<i>Mannen</i>						
Totaal	7	24	38	22	9	3,0
Autochtonen	6	23	39	23	10	3,1
Westerse allochtonen	7	22	35	24	12	3,1
Niet-westerse allochtonen w.v.	20	33	31	12	4	2,5
Turken	22	41	27	9	1	2,3
Marokkanen	28	38	23	7	3	2,2
Surinamers	14	30	36	16	4	2,7
Antillianen/Arubanen	17	24	38	15	6	2,7
overig niet-westers	20	29	32	12	7	2,6
<i>Vrouwen</i>						
Totaal	7	23	39	23	7	3,0
Autochtonen	6	23	40	23	7	3,0
Westerse allochtonen	9	23	36	23	9	3,0
Niet-westerse allochtonen w.v.	20	29	33	14	5	2,5
Turken	31	28	30	9	2	2,2
Marokkanen	27	30	30	10	3	2,3
Surinamers	11	29	38	17	5	2,8
Antillianen/Arubanen	12	27	36	18	7	2,8
overig niet-westers	24	29	29	12	5	2,5

2. Gemiddeld beroepsniveau werkzame beroepsbevolking naar herkomst en leeftijd, 2002/2005

De leeftijdsopbouw van de werkende niet-westerse allochtonen is duidelijk anders dan die van autochtonen. Onder werkzame niet-westerse allochtonen komen relatief meer jongeren voor. Het verschil is het grootst in de leeftijdsgroep 25-34 jaar, 33 versus 25 procent. De leeftijdsopbouw van de werkzame Surinamers en Antillianen/Arubanen ligt wat dichter bij die van autochtonen.

Het verschil in beroepsniveau tussen niet-westerse allochtonen en autochtonen is het kleinst onder jongeren (15-24 jaar). Bij de oudere leeftijdsgroepen is het verschil tussen niet-westerse allochtonen en autochtonen daarentegen twee keer zo groot. Van de werkzame Turkse en Marokkaanse 55-plussers heeft ongeveer 30 procent een elementair beroep (tabel 2). Bij autochtone leeftijdsgenoten is dit maar 6 procent.

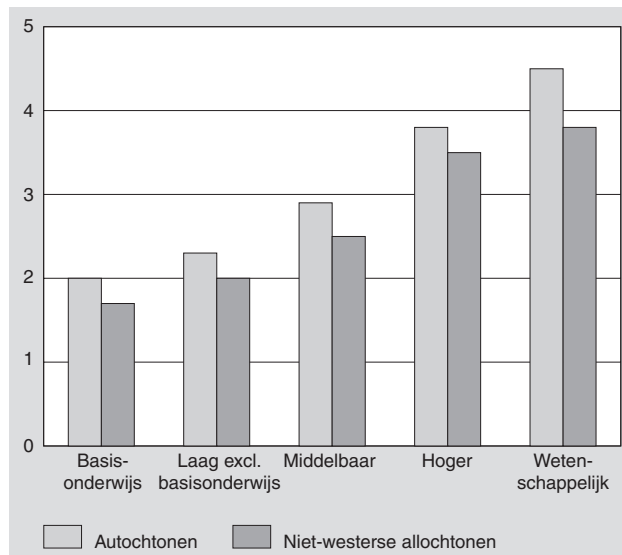
Het beroepsniveau van jonge autochtonen is lager dan van oudere. Vanaf 25 jaar is het gemiddelde beroepsniveau van autochtonen vrijwel even hoog voor alle leeftijdsgroepen. Ook bij veel niet-westerse allochtone groepen ligt het gemiddelde beroepsniveau onder 25-34-jarigen hoger dan onder 15-25-jarigen, maar in de leeftijdsgroepen boven de 35 jaar neemt het weer af. Dit komt doordat de eerste generatieallochtonen slechter uitgerust zijn voor de Nederlandse arbeidsmarkt dan hun (klein)kinderen. De tweede generatie is gemiddeld hoger opgeleid dan de eerste generatie. Zo ligt het beroepsniveau van de oudste groep werkzame Marokkanen lager dan dat van de jongste groep werkzame Marokkanen. Het verschil in gemiddeld beroepsniveau tussen autochtonen en niet-westerse allochtonen is daarom nu nog het grootst onder de oudste leeftijdsgroep.

3.3 Opleidingsniveau

Aangezien opleidingen erop zijn gericht om een bepaald beroep(sniveau) te verkrijgen, bestaat er tussen opleidings- en beroepsniveau uiteraard een sterke correlatie. Sommige mensen zitten echter niet meteen op het beroepsniveau dat aansluit op hun opleiding, andere halen

dat nooit. Er zijn ook mensen die boven hun opleidingsniveau uitstijgen. In praktijk werken de meeste personen op een beroepsniveau dat aansluit op hun opleidingsniveau (tabel 3). Een uitzondering hierop vormen werkzamen met alleen basisonderwijs, hiervan werkt een groter aandeel in een lager beroep dan in een elementair beroep.

3. Gemiddeld beroepsniveau werkzame beroepsbevolking naar herkomst en opleidingsniveau, 2002/2005

Werkzame niet-westerse allochtonen zijn gemiddeld lager opgeleid dan werkzame autochtonen. Vooral het aandeel werkzamen met ten hoogste basisonderwijs ligt bij niet-westerse allochtonen fors hoger. Daarentegen is het aandeel niet-westerse allochtonen met hoger onderwijs veel kleiner. De ondervertegenwoordiging van beter opgeleide mensen geldt het sterkst voor Turken en Marokkanen. Bijna een kwart van de werkenden met deze herkomst heeft ten hoogste basisonderwijs.

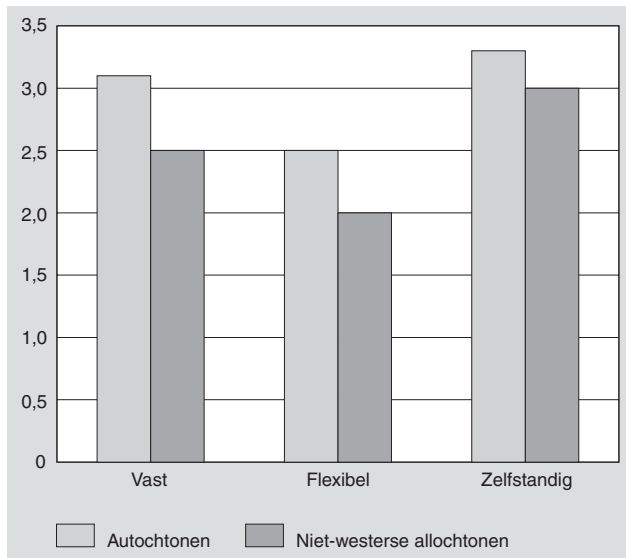
Het beroepsniveau van niet-westerse allochtonen is, ook gegeven de opleiding, veel lager dan van autochtonen (grafiek 3). Opvallend is het verschil in beroepsniveau bij werkenden met een wetenschappelijke opleiding. Autochtonen met een wetenschappelijke opleiding hebben een gemiddeld beroepsniveau van 4,5; bij niet-westerse allochtonen ligt dit op 3,8. Bij alle overige opleidingsniveaus is het verschil in beroepsniveau rond de 0,3. Dit patroon gaat echter niet op voor Surinamers en Antillianen/Arubanen. Onder deze groepen ligt juist het beroepsniveau van mensen met laagste opleidingsniveau het verst onder dat van autochtonen. Overigens blijken recentelijk op hbo-niveau afgestudeerde werkende allochtonen gemiddeld meer te verdienen dan autochtonen (Verschuren en Das, 2006).

3.4 Positie in de werkring

Het beroepsniveau hangt ook af van de positie in de werkring. Dit is het onderscheid tussen zelfstandigen en werknemers, waarbij werknemers ook nog worden ingedeeld naar de aard van hun contract: vast of flexibel. Werkne-

mers met een flexibel contract hebben gemiddeld verreweg het laagste beroepsniveau (grafiek 4). Deze groep heeft het hoogste percentage werkzamen met een baan op elementair of lager niveau. Onder zelfstandigen komen deze banen juist weinig voor. Zelfstandigen hebben het hoogste percentage banen op middelbaar en hoger niveau. Het gemiddelde beroepsniveau is 3,3 bij zelfstandigen, tegen 3,0 voor werknemers met een vast en 2,4 voor werknemers met een flexibel contract (tabel 4).

4. Gemiddeld beroepsniveau werkzame beroepsbevolking naar herkomst en positie in de werkring, 2002/2005

Het gros van de werkzame autochtonen heeft een vast dienstverband (82 procent). Zelfstandigen maken 12 procent uit van de autochtone werkzame beroepsbevolking. De rest heeft een flexibel arbeidscontract. Die verhouding is onder niet-westerse allochtonen anders. Werkenden uit

deze groep hebben vaker een flexibel contract (15 procent) en werken iets minder vaak als zelfstandige (8 procent). Alleen onder Turken ligt het aandeel zelfstandigen relatief hoog (10 procent).

Het verschil in beroepsniveau tussen autochtonen en niet-westerse allochtonen is het minst groot onder zelfstandigen.¹⁾ Bij niet-westerse allochtone zelfstandigen ligt het niveau op 3,0, bij autochtone op 3,3. Er is niet veel verschil tussen werknemers met een vast en een flexibel contract als het gaat om het verschil in gemiddeld beroepsniveau tussen niet-westerse allochtonen en autochtonen. Bij werknemers met een vast contract bedraagt het verschil 0,6, bij werknemers met een flexibel contract 0,5. Wel valt op dat maar liefst 34 procent van de niet-westerse allochtone werknemers met een flexibel contract een baan heeft op elementair niveau. Onder autochtonen ligt dit op 18 procent.

3.5 Stedelijkheid

De verdeling van banen over de verschillende beroepsniveau's verschilt mogelijk tussen stad en het platteland. Om dit te onderzoeken zijn de woonplaatsen van werkzame personen ingedeeld in twee categorieën, die met een stedelijk en die met een plattelandskarakter. In de stedelijke gebieden zijn relatief veel personen werkzaam in hogere en wetenschappelijke beroepen (staat 3). Het gemiddelde beroepsniveau ligt in de stad dan ook iets hoger dan op het platteland (3,1 versus 2,9). Hieruit mag worden verwacht dat een bevolkingsgroep die zich concentreert in de stad, een iets hoger gemiddeld beroepsniveau heeft.

De niet-westers allochtone bevolking is sterk geconcentreerd in de steden. Van de werkzame niet-westerse allochtonen woont 91 procent in een stedelijke omgeving. Bij de werkzame autochtonen is dit 63 procent. Correctie voor woonplaats zal het gemiddelde beroepsniveau voor niet-

Staat 3 Beroepsniveau werkzame beroepsbevolking naar herkomst en stedelijkheidsgraad, 2002/2005

	Elementair (1)	Lager (2)	Middelbaar (3)	Hoger (4)	Wetenschappelijk (5)	Gemiddeld
%						
<i>Stedelijk</i>						
Totaal	7	22	37	24	10	3,1
Autochtonen	6	21	38	25	11	3,1
Westerse allochtonen	8	21	35	24	12	3,1
Niet-westerse allochtonen	20	31	32	13	4	2,5
w.v.						
Turken	25	36	28	9	1	2,3
Marokkanen	28	35	25	9	3	2,2
Surinamers	13	30	37	16	4	2,7
Antillianen/Arubanen	14	26	38	16	6	2,7
overig niet-westers	21	29	31	12	6	2,5
<i>Landelijk</i>						
Totaal	7	26	42	19	6	2,9
Autochtonen	6	26	43	19	6	2,9
Westerse allochtonen	8	27	37	20	8	2,9
Niet-westerse allochtonen	21	32	32	11	5	2,5
w.v.						
Turken	24	42	27	6	1	2,2
Marokkanen	23	38	33	4	2	2,2
Surinamers	15	25	38	14	8	2,8
Antillianen/Arubanen	19	16	29	23	12	2,9
overig niet-westers	23	31	31	11	4	2,4

westerse allochtonen dus doen afnemen. Het verschil tussen het gemiddelde beroepsniveau van autochtonen en niet-westerse allochtonen zal hierdoor groter worden.

Het gemiddelde beroepsniveau van werkzame niet-westerse allochtonen loopt in de stad iets meer achter op dat van autochtonen dan op het platteland. Er is opmerkelijk weinig verschil in beroepsniveau tussen niet-westerse allochtonen die in de stad en die op het platteland wonen. Het percentage niet-westerse allochtonen met een beroep op wetenschappelijk niveau is op het platteland zelfs hoger dan in de stad. Bij autochtonen is dit percentage bijna de helft van dat in de stad.

4. Beroepsniveau naar herkomst na correctie voor achtergrondkenmerken

Om uit te zoeken in hoeverre de verschillende achtergrondkenmerken het verschil in beroepsniveau tussen autochtonen en niet-westerse allochtonen bepalen, is de invloed hiervan uitgeschakeld (staat 4). Het beroepsniveau van de diverse herkomstgroeperingen komt dan inderdaad dichter bij elkaar te liggen, al blijft er nog een aanmerkelijk verschil tussen autochtonen en niet-westerse allochtonen over. Ongeveer de helft van het verschil tussen autochtonen en niet-westerse allochtonen verdwijnt als de twee groepen qua opleidingsniveau, geslacht, leeftijd, stedelijkheid en positie in de werkkring hetzelfde zouden zijn.

Staat 4
Gemiddeld beroepsniveau naar herkomst, gecorrigeerd voor achtergrondkenmerken

	Ongecorrigeerd	Gecorrigeerd
Autochtonen	3,1	3,0
Westerse allochtonen	3,1	3,0
Niet-westerse allochtonen	2,5	2,8
w.v.		
Turken	2,3	2,7
Marokkanen	2,2	2,7
Surinamers	2,7	2,9
Antillianen/Arubanen	2,8	2,9
overig niet-westers	2,5	2,6

Het opleidingsniveau is de meestverklarende factor (staat 5). Ook leeftijd en de positie in de werkkring doen er toe, maar de invloed van geslacht en stedelijkheid is gering. Het model waarin het gemiddelde beroepsniveau van de herkomstgroepering wordt verklaard uit de vijf kenmerken heeft een correlatiecoëfficiënt (r -kwadraat) van 0,5. Een groot deel van het verschil blijft dus onverklaard. Overigens blijkt uit onderzoek dat beloningsverschillen tussen autochtonen en allochtonen bij de overheid wèl nagenoeg wegvallen als wordt gecorrigeerd voor achtergrondkenmerken (zie Hagoort en Rienstra (2006) en Rienstra en Hagoort (2006)).

5. Conclusie

Niet-westerse allochtonen hebben ten opzichte van autochtonen veel vaker een elementair of lager beroep. Dit komt vooral door het gemiddeld lagere opleidingsniveau

Staat 5
Gewicht van de achtergrondkenmerken

	Gewicht ¹⁾
Opleidingsniveau	0,690
Leeftijd	0,205
Positie in de werkkring	0,177
Stedelijkheid	0,071
Geslacht	0,021
Herkomst	0,139

¹⁾ Standaardpartiële regressiecoëfficiënten. Alle coëfficiënten zijn significant.

van deze groep. Ook speelt mee dat er onder niet-westerse allochtonen relatief meer jongeren (15–24 jaar) zijn en dat ze vaker een flexibel dienstverband hebben. Dat er onder niet-westerse allochtonen relatief iets meer mannen zitten en dat ze veel vaker in een stedelijke omgeving wonen speelt geen rol: dit heeft juist een licht verhogend effect op het beroepsniveau.

De achtergrondfactoren geslacht, leeftijd, opleiding, positie in de werkkring en stedelijkheid verklaren voor de helft de verschillen in gemiddeld beroepsniveau tussen autochtonen en niet-westerse allochtonen. Opleiding is de belangrijkste verklarende factor. Niet in het onderzoek opgenomen factoren die de arbeidsmarktpositie van niet-westerse allochtonen negatief zouden kunnen beïnvloeden zijn anciënniteit (werkervaringsjaren), opleidingsrichting, bedrijfstak en lastig meetbare zaken als taalbeheersing, eventuele discriminatie en bekendheid met de Nederlandse werkcultuur. Met dit laatste wordt bedoeld het geheel aan (veelal ongeschreven) regels betreffende solliciteren, werken en carrière maken.

Algemeen wordt aangenomen dat het verschil tussen autochtonen en allochtonen kleiner wordt naarmate de tijd verstrijkt. Wanneer een bevolkingsgroep zich in Nederland vestigt zal deze zich na enige tijd aanpassen aan de nieuwe omstandigheden: het opleidingsniveau gaat omhoog, de taalbeheersing en de bekendheid met de Nederlandse arbeidsmarkt wordt beter, enzovoort (Gent e.a. (2006) en RWI (2006)). De kleinere achterstand van Surinamers en Antillianen/Arubanen ten opzichte van Turken en Marokkanen zou aan langere verblijfsduur in Nederland te danken kunnen zijn. Maar het beeld qua verblijfsduur is veel te diffuus om deze conclusie te kunnen trekken. Een factor die bij de relatief succesvolle integratie van Surinamers en Antillianen/Arubanen waarschijnlijk een rol speelt, is dat zij van huis uit al meer meekrijgen van de Nederlandse taal en cultuur. Daarnaast is er bij Turken en Marokkanen sprake van een langduriger oriëntatie op het land van herkomst (SCP, 2004).

Technische toelichting

Alle gegevens uit dit artikel zijn afkomstig uit de Enquête beroepsbevolking (EBB). De EBB is een steekproefonderzoek onder personen die in Nederland wonen, met uitzondering van personen in inrichtingen, instellingen en tehuizen (institutionele bevolking). Voor de EBB wordt elk jaar een steekproef getrokken van ongeveer 1 procent van de Nederlandse bevolking. In de EBB wordt informatie verzameld over de arbeidsmarktsituatie van personen van 15 jaar of ouder.

De resultaten in dit artikel zijn gebaseerd op de gecombineerde microdata over de jaren 2002/2005. Omdat de steekproefdata pas na combinatie zijn opgehoogd, zijn de resultaten niet gelijk aan het gemiddelde van reeds gepubliceerde resultaten over de genoemde jaren.

Om na te gaan of verschillen in beroepsniveau naar herkomstgroepering samenhangen met geslacht, leeftijd, opleiding, positie in werkkring, en stedelijkheid van het woongebied, is een logistische regressie uitgevoerd. De samenhang tussen beroepsniveau en herkomstgroepering is geanalyseerd, waarbij gecorrigeerd is voor verdelingsverschillen ten aanzien van voornoemde kenmerken.

Begrippen

Beroepsniveau

Het beroepsniveau geeft de plaats in de indeling van beroepen volgens de Standaard Beroepenclassificatie 1992 van het CBS. Beroepsniveau refereert aan het eerste cijfer van de classificatie. Het niveau van een beroep is bepaald door het niveau van de meest geëigende opleiding om het beroep uit te oefenen. Het gemiddelde beroepsniveau is in dit artikel berekend door de vijf beroepsniveaus te waarden van 1 t/m 5.

Herkomstgroepering

- Autochtonen Personen van wie beide ouders in Nederland geboren zijn.
- Allochtonen Personen waarvan minstens één ouder niet in Nederland is geboren.
- Westerse allochtonen Allochtonen afkomstig uit Europa (exclusief Turkije), Noord-Amerika, Indonesië/het vroegere Nederlands-Indië, Japan en Oceanië.
- Niet-westerse allochtonen Allochtonen afkomstig uit Afrika, Azië (exclusief Japan en het voormalig Nederlands-Indië of Indonesië), Latijns-Amerika of Turkije. De belangrijkste groepen zijn Marokkanen, Turken, Surinamers en Antillianen/Arubanen.

Opleidingsniveau

Het hoogstbehaalde opleidingsniveau is vastgesteld met behulp van de Standaard Onderwijsindeling 1998 (SOI).

- Basisonderwijs Opleidingen op niveau 1 van de SOI.
- Laag exclusief basisonderwijs Opleidingen op niveau 2 van de SOI.
- Middelbaar Opleidingen op niveau 3 en 4 van de SOI.
- Hoger Opleidingen op niveau 5 en 6 van de SOI.
- Wetenschappelijk Opleidingen op niveau 7 van de SOI.

Positie in de werkkring

Onderscheid tussen werknemers en zelfstandigen.

Werknemers worden onderscheiden in:

- werknemers met een vaste arbeidsrelatie;
- werknemers met een flexibele arbeidsrelatie.

Stedelijkheid

Een maatstaf voor de concentratie van menselijke activiteiten gebaseerd op de gemiddelde omgevingsadressendichtheid (oad). Hierbij zijn vijf categorieën onderscheiden:

- Zeer sterk stedelijk Gemiddelde oad van 2500 of meer adressen per km².
- Sterk stedelijk Gemiddelde oad van 1500 tot 2500 adressen per km².
- Matig stedelijk Gemiddelde oad van 1000 tot 1500 adressen per km².
- Weinig stedelijk Gemiddelde oad van 500 tot 1000 adressen per km².
- Niet stedelijk Gemiddelde oad van minder dan 500 adressen per km².

Zeer sterk stedelijk, sterk stedelijk en matig stedelijk wordt in dit artikel tot stedelijk gebied gerekend. Weinig stedelijk en niet stedelijk wordt hier tot plattelandsgebied gerekend.

Werkzame beroepsbevolking

Personen die ten minste 12 uur per week werken. Bij het hier gepresenteerde onderzoek zijn alleen personen in de leeftijd van 15–64 jaar meegenomen.

Literatuur

Advokaat, Wijnand, Jo van Cruchten, José Gouweleeuw, Eric Schulte Nordholt en Wilmie Weltens, 2005. *Loon naar beroep en opleidingsniveau: het Loonstructuuronderzoek 2002*. In: *Sociaal-economische trends*, 2e kwartaal 2005, blz. 39–51.

Gent, M.J. van, E. Hello, A.W.M. Odé, E. Tromp en J. Stouten, 2006. *Hogeropgeleide allochtonen op weg naar werk: successen en belemmeringen*, Onderzoek uitgevoerd door Regioplan Beleidsonderzoek in opdracht van de Raad voor Werk en Inkomen, 11 oktober 2006.

Hagoort, Karin, en Maartje Rienstra, 2006. *Lager loon allochtone ambtenaar door lagere opleiding*, In: *CBS Webmagazine*, 22 mei 2006.

Jaco Dagevos en Maurice Gesthuizen, 2005. *Niet-westerse allochtonen met een stabiele arbeidsmarktpositie: aantallen en ontwikkelingen*, Sociaal en Cultureel Planbureau, november 2005.

RWI (2006), *Hogeropgeleide allochtonen*, Voorstel Raad voor Werk en inkomen, 11 oktober 2006.

Rienstra, Maartje, en Karin Hagoort (2006), *Beloningsverschillen verklaard?*, CBS, 2006 (CvB 06001).

SCP (2004), *Minderheden en integratie*, In: *In het zicht van de toekomst Sociaal en Cultureel Rapport 2004*, SCP, oktober 2004, blz. 129–177.

Verschuren, Luc, en Marjolijn Das (2006), *Allochtone hbo'ers: minder vaak werk, minstens even hoge lonen*, In: *CBS Webmagazine*, 20 november 2006.

Noot in de tekst

¹⁾ Het SCP kwalificeert een vast contract of het bezit van een eigen bedrijf dat langer dan een jaar bestaat als het hebben van een 'stabiele arbeidsmarktpositie'. Uit onder-

zoek is bekend dat relatief veel niet-westerse allochtonen kortstondig een eigen bedrijf hebben (Dagevos en Gesthuizen, 2005) en derhalve geen stabiele arbeidsmarktpositie, maar kennelijk is er geen verband met het beroepsniveau.

Tabel 1
Structuur werkzame beroepsbevolking naar herkomst, 2002/2005

	Totaal	Autochtonen	Westerse allochtonen	Niet-westerse allochtonen					
				Totaal	Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen/ Arubanen	Overig niet-westers
	%								
Geslacht									
Mannen	58	58	56	60	67	67	51	54	62
Vrouwen	42	42	44	40	33	33	49	46	38
Opleidingsniveau									
Basisonderwijs	5	5	4	15	23	24	10	8	12
Laag excl. basisonderwijs	20	20	17	24	28	27	24	23	19
Middelbaar	44	45	43	42	39	35	46	46	42
Hoger	20	20	18	11	7	8	15	14	11
Wetenschappelijk	11	11	17	8	3	6	5	9	16
Leeftijd									
15-24 jaar	11	11	9	15	16	19	12	13	16
25-34 jaar	26	25	25	33	40	41	29	31	30
35-44 jaar	29	28	29	31	33	28	31	29	33
45-54 jaar	24	25	25	16	9	9	21	18	19
55-64 jaar	10	11	12	4	2	4	6	9	3
Positie in de werkring									
Vast	82	82	82	77	74	80	83	82	71
Flexibel	7	6	8	15	17	16	13	13	17
Zelfstandig	12	12	11	8	10	4	5	5	12
Stedelijkheidsgraad									
Stedelijk	66	63	78	91	91	92	94	92	87
Landelijk	34	37	22	9	9	8	6	8	13

Tabel 2
Beroepsniveau werkzame beroepsbevolking naar herkomst en leeftijd, 2002/2005

	Elementair (1)	Lager (2)	Middelbaar (3)	Hoger (4)	Wetenschappelijk (5)	Gemiddeld
	%					
<i>15-24 jaar</i>						
Totaal	14	41	35	9	1	2,4
Autochtonen	13	40	36	9	1	2,5
Westerse allochtonen	17	41	33	8	1	2,4
Niet-westerse allochtonen	22	44	27	5	1	2,2
w.v.						
Turken	27	44	24	4	0	2,1
Marokkanen	22	41	31	5	1	2,2
Surinamers	15	45	34	5	1	2,3
Antillianen/Arubanen	24	43	25	5	2	2,2
overig niet-westers	24	47	22	6	1	2,1
<i>25-34 jaar</i>						
Totaal	6	20	41	24	9	3,1
Autochtonen	5	19	42	25	9	3,2
Westerse allochtonen	6	20	38	25	11	3,1
Niet-westerse allochtonen	16	29	37	13	5	2,6
w.v.						
Turken	21	35	34	8	2	2,3
Marokkanen	22	34	29	10	4	2,4
Surinamers	10	26	42	16	6	2,8
Antillianen/Arubanen	8	23	42	19	8	3,0
overig niet-westers	17	24	38	15	7	2,7
<i>35-44 jaar</i>						
Totaal	7	21	40	24	9	3,1
Autochtonen	5	20	41	24	9	3,1
Westerse allochtonen	7	20	35	25	12	3,1
Niet-westerse allochtonen	22	28	31	14	5	2,5
w.v.						
Turken	26	33	27	12	1	2,3
Marokkanen	38	29	20	7	5	2,1
Surinamers	12	25	39	19	5	2,8
Antillianen/Arubanen	16	20	39	18	7	2,8
overig niet-westers	23	28	30	12	7	2,5
<i>45-54 jaar</i>						
Totaal	6	22	37	24	10	3,1
Autochtonen	5	22	38	25	10	3,1
Westerse allochtonen	7	21	35	25	11	3,1
Niet-westerse allochtonen	20	32	30	14	4	2,5
w.v.						
Turken	27	46	18	8	1	2,1
Marokkanen	31	45	16	7	1	2,0
Surinamers	14	31	33	18	4	2,7
Antillianen/Arubanen	13	29	34	20	3	2,7
overig niet-westers	23	26	33	12	6	2,5
<i>55-64 jaar</i>						
Totaal	6	23	36	24	11	3,1
Autochtonen	6	23	36	24	11	3,1
Westerse allochtonen	7	21	32	25	16	3,2
Niet-westerse allochtonen	25	28	25	15	7	2,5
w.v.						
Turken	28	42	10	16	4	2,3
Marokkanen	31	44	15	10	0	2,0
Surinamers	22	24	29	20	5	2,6
Antillianen/Arubanen	22	18	34	13	12	2,7
overig niet-westers	26	30	21	11	12	2,5

Tabel 3
Beroepsniveau werkzame beroepsbevolking naar herkomst en opleidingsniveau, 2002/2005

	Elementair (1)	Lager (2)	Middelbaar (3)	Hoger (4)	Wetenschappelijk (5)	Gemiddeld
<i>Basisonderwijs</i>						
	%					
Totaal	28	51	18	3	0	2,0
Autochtonen	24	54	19	3	0	2,0
Westerse allochtonen	29	48	20	3	1	2,0
Niet-westerse allochtonen	45	42	11	2	0	1,7
w.v.						
Turken	40	43	14	2	0	1,8
Marokkanen	50	43	7	1	0	1,6
Surinamers	42	43	12	2	0	1,8
Antillianen/Arubanen	54	35	11	1	0	1,6
overig niet-westers	46	42	11	1	0	1,7
<i>Laag excl. basisonderwijs</i>						
Totaal	15	53	28	4	1	2,2
Autochtonen	13	53	29	4	1	2,3
Westerse allochtonen	17	52	27	4	1	2,2
Niet-westerse allochtonen	26	50	21	2	1	2,0
w.v.						
Turken	28	47	22	3	1	2,0
Marokkanen	28	53	17	1	0	1,9
Surinamers	19	54	23	3	1	2,1
Antillianen/Arubanen	20	54	23	3	0	2,1
overig niet-westers	33	45	20	2	0	1,9
<i>Middelbaar</i>						
Totaal	5	21	61	11	2	2,8
Autochtonen	4	20	63	12	2	2,9
Westerse allochtonen	7	22	55	13	1	2,8
Niet-westerse allochtonen	14	27	50	7	1	2,5
w.v.						
Turken	18	33	44	5	0	2,4
Marokkanen	20	24	46	9	1	2,5
Surinamers	7	24	59	8	2	2,7
Antillianen/Arubanen	10	20	58	9	2	2,7
overig niet-westers	18	31	44	6	1	2,4
<i>Hoger</i>						
Totaal	1	4	20	68	7	3,7
Autochtonen	1	4	20	68	7	3,8
Westerse allochtonen	2	5	22	65	6	3,7
Niet-westerse allochtonen	5	7	27	57	5	3,5
w.v.						
Turken	3	8	23	64	2	3,5
Marokkanen	4	6	35	46	9	3,5
Surinamers	3	7	23	64	3	3,6
Antillianen/Arubanen	2	3	22	64	8	3,7
overig niet-westers	9	8	33	45	6	3,3
<i>Wetenschappelijk</i>						
Totaal	1	3	10	28	58	4,4
Autochtonen	0	2	9	27	61	4,5
Westerse allochtonen	1	4	12	31	53	4,3
Niet-westerse allochtonen	5	9	21	27	38	3,8
w.v.						
Turken	9	11	22	29	29	3,6
Marokkanen	10	21	16	21	32	3,4
Surinamers	0	3	9	32	55	4,4
Antillianen/Arubanen	1	3	13	30	53	4,3
overig niet-westers	6	9	27	26	32	3,7

Tabel 4
Beroepsniveau werkzame beroepsbevolking naar herkomst en positie in de werkring, 2002/2005

	Elementair (1)	Lager (2)	Middelbaar (3)	Hoger (4)	Wetenschappelijk (5)	Gemiddeld
	%					
<i>Vast</i>						
Totaal	7	23	39	22	9	3,0
Autochtonen	6	23	39	23	9	3,1
Westerse allochtonen	7	22	36	23	11	3,1
Niet-westerse allochtonen	19	31	33	13	5	2,5
w.v.						
Turken	24	36	29	9	1	2,3
Marokkanen	27	34	26	9	4	2,3
Surinamers	11	28	38	17	5	2,8
Antillianen/Arubanen	13	25	39	17	6	2,8
overig niet-westers	21	29	32	11	7	2,6
<i>Flexibel</i>						
Totaal	21	38	26	12	4	2,4
Autochtonen	18	38	28	13	4	2,5
Westerse allochtonen	21	35	24	13	5	2,5
Niet-westerse allochtonen	34	39	20	5	1	2,0
w.v.						
Turken	39	43	14	3	1	1,8
Marokkanen	37	43	16	3	0	1,9
Surinamers	25	38	29	7	1	2,2
Antillianen/Arubanen	31	33	29	4	3	2,2
overig niet-westers	37	38	18	5	2	2,0
<i>Zelfstandig</i>						
Totaal	2	15	47	27	9	3,3
Autochtonen	2	14	48	26	9	3,3
Westerse allochtonen	2	13	36	35	14	3,5
Niet-westerse allochtonen	6	22	44	22	5	3,0
w.v.						
Turken	6	30	45	18	0	2,8
Marokkanen	7	23	51	19	0	2,8
Surinamers	6	20	40	25	9	3,1
Antillianen/Arubanen	6	14	27	32	21	3,5
overig niet-westers	6	19	46	23	5	3,0

Jongeren steeds langer op school

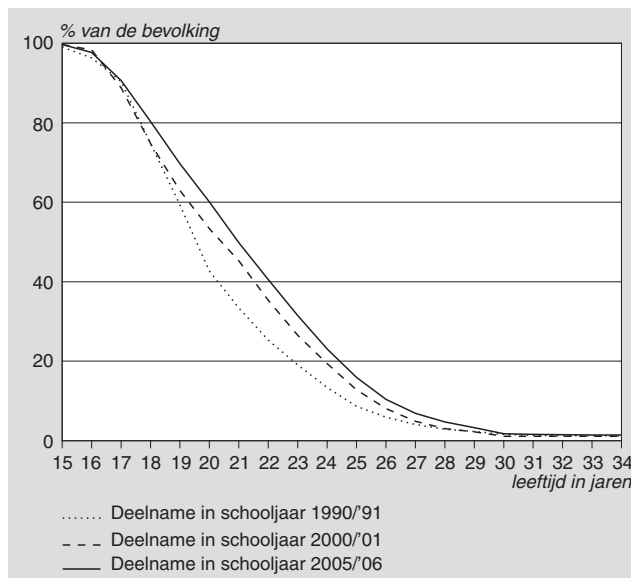
Dick Takkenberg

De deelname van de bevolking aan het onderwijs is de laatste vijftien jaar aanzienlijk toegenomen. Vooral vrouwen hebben een forse inhaalslag gemaakt. Ze hebben hun traditionele achterstand in onderwijsdeelname op de mannen vrijwel goedgemaakt. De gemiddelde leeftijd waarop jongeren de schoolbanken verlaten en de arbeidsmarkt opgaan wordt steeds hoger. Door de gestegen onderwijsdeelname is de gemiddelde verblijfsduur in het voltijdonderwijs voor een vijftienjarige toegenomen van bijna zes jaar naar ruim zeven jaar. Ondanks het feit dat steeds meer jongeren hoger onderwijs volgen, neemt Nederland een bescheiden achterhoede positie in vergeleken bij een aantal andere Europese landen als het gaat om de verwachte verblijfsduur in het tertiair onderwijs.

1. Deelname aan voltijdonderwijs

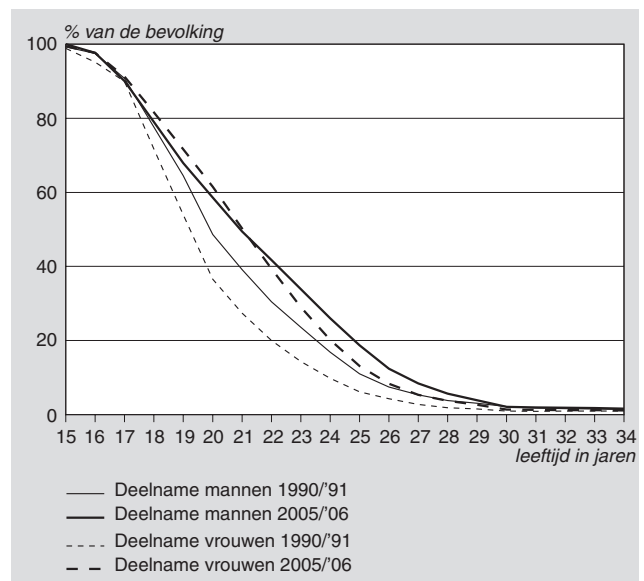
Jonge mensen nemen steeds langer deel aan het voltijdonderwijs. Het aandeel mensen van 17–29 jaar dat nog op school of in de collegebanken zit, is de laatste vijftien jaar fors toegenomen. In het schooljaar 1990/91 was gemiddeld 28 procent van de 17–29-jarigen scholier of student. Dat percentage was in het schooljaar 2005/06 toegenomen tot 37. De deelname aan onderwijs nam in deze periode bij zowel mannen als vrouwen toe. Bij de vrouwen was de toename sterker. Ze hebben daardoor een forse inhaalslag gemaakt op de mannen en hun traditionele achterstand in onderwijsdeelname vrijwel goed gemaakt.

1. Deelname aan het voltijdonderwijs

In het schooljaar 1990/91 lag de onderwijsdeelname van vrouwen in de leeftijdsgroep 17–29 jaar op gemiddeld 25 procent. Bij mannen was dat 31 procent. Vijftien jaar later bedroeg het deelnamepercentage van de vrouwen in deze leeftijdsgroep gemiddeld 36 en dat van de mannen gemiddeld 38. In de leeftijdsgroep 17 tot 22 jaar namen in het schooljaar 2005/06 zelfs meer vrouwen deel aan het onderwijs dan mannen.

2. Deelname mannen en vrouwen aan het voltijdonderwijs

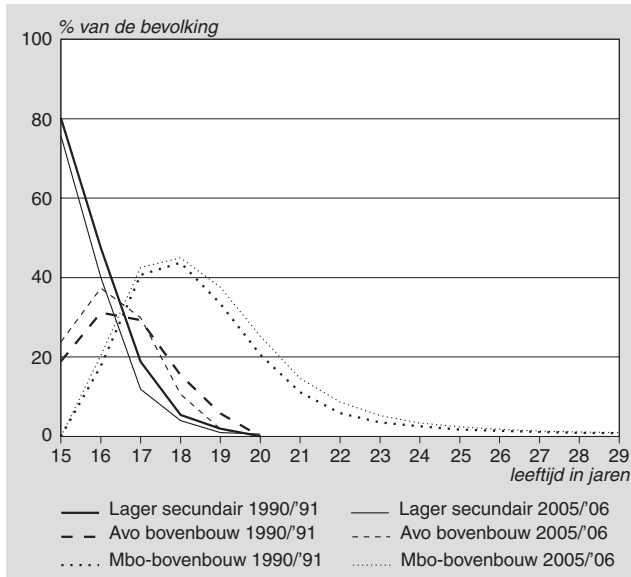

2. Langer op school

Over het algemeen zitten jongeren in het schooljaar 2005/06 langer op school dan in 1990/91. Per onderwijssoort zijn er echter duidelijke verschillen. Zo is in deze periode de onderwijsdeelname in het lager secundair onderwijs¹⁾ gedaald en is er een verjonging opgetreden. Dat is toe te schrijven aan een snellere doorstroom van leerlingen: er is minder vertraging en leerlingen verlaten deze onderwijssoort gemiddeld op iets jongere leeftijd. De verjonging treedt ook op in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Het deelnamepercentage van 15- en 16-jarigen is toegenomen en het deelnamepercentage van 18- en 19-jarigen is gedaald.

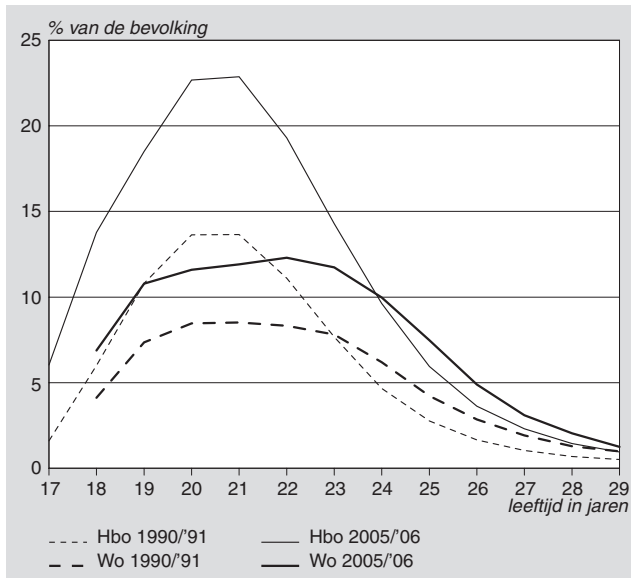
Per saldo is de totale deelname aan de hogere klassen van havo en vwo, gerelateerd aan de bevolking, nauwelijks toegenomen. Anders ligt het in de bovenbouw van het middelbaar beroepsonderwijs (mbo)²⁾. Het deelnamepercentage aan het mbo is voor alle leeftijden gestegen, maar vooral in de leeftijdsgroep 19–23 jaar. Het percentage jongeren van 16–18 jaar dat mbo volgt, is slechts licht toegenomen.

3. Leeftijdverdeling van leerlingen in het voltijd middelbaar onderwijs

De reden voor de sterk toegenomen duur van de onderwijsloopbaan ligt in de enorme groei van de populariteit van het hoger onderwijs. In de leeftijdsgroep 17–24 jaar is het gemiddelde deelnamepercentage van hbo en wo samen toegenomen van 15 procent in het schooljaar 1990/91 tot 25 procent in 2005/06. Vooral de belangstelling voor het hbo is toegenomen. In de beschouwde periode is het deelnamepercentage van 17–24-jarigen aan het hbo spectaculair gestegen van 9 naar 16.

4. Leeftijdverdeling van studenten in het voltijd hoger onderwijs

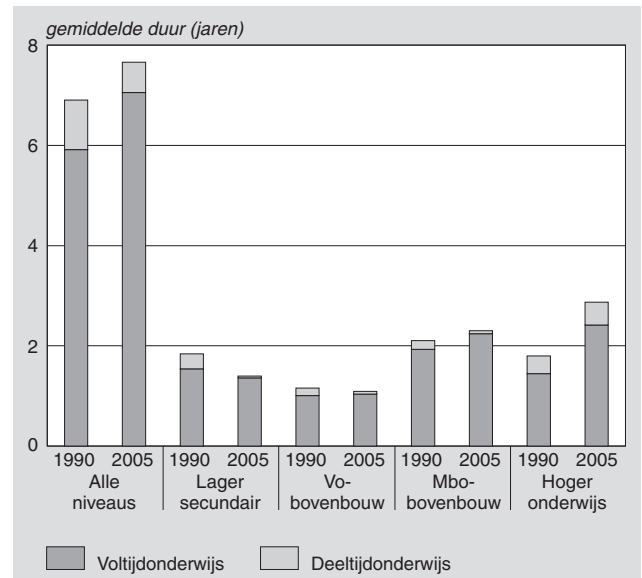
3. De verwachte verblijfsduur in het voltijdonderwijs

Op basis van de deelnamefracties aan het onderwijs per afzonderlijk leeftijdsjaar kan de gemiddelde verwachte verblijfsduur in het onderwijs geschat worden. Dat gebeurt door voor een bepaald schooljaar die deelnamefracties eenvoudigweg te sommeren over alle leeftijdsjaren heen. Dus als in dat schooljaar alle mensen van een bepaalde

leeftijd deelnemen aan het onderwijs telt dat voor een heel deelnamejaar. Als slechts een kwart van de mensen van een bepaalde leeftijd deelneemt, telt dat voor een kwart deelnamejaar, enzovoorts. Deze rekentechniek is dus niet gebaseerd op longitudinale waarneming van een echt geboortecohort, maar is een schatting op basis van een dwarsdoorsnede van de bevolking in één specifiek schooljaar.

In schooljaar 1990/91 was de gemiddelde verwachte verblijfsduur in het voltijdonderwijs voor een vijftienjarige bijna zes jaar. Vijftien jaar later is dat opgelopen tot ruim zeven jaar. Met andere woorden: gemiddeld over de hele bevolking bezien, dus inclusief mensen die niet meer aan het voltijdonderwijs deelnemen, geldt dat de huidige generatie jongeren van school komt op een gemiddelde leeftijd van ruim 22 jaar. Als ook deelname van mensen op latere leeftijd aan het deeltijdonderwijs wordt meegerekend, komt de gemiddelde onderwijsverwachting voor een vijftienjarige in het schooljaar 2005/06 op bijna acht jaar.

5. Verwachte onderwijsduur

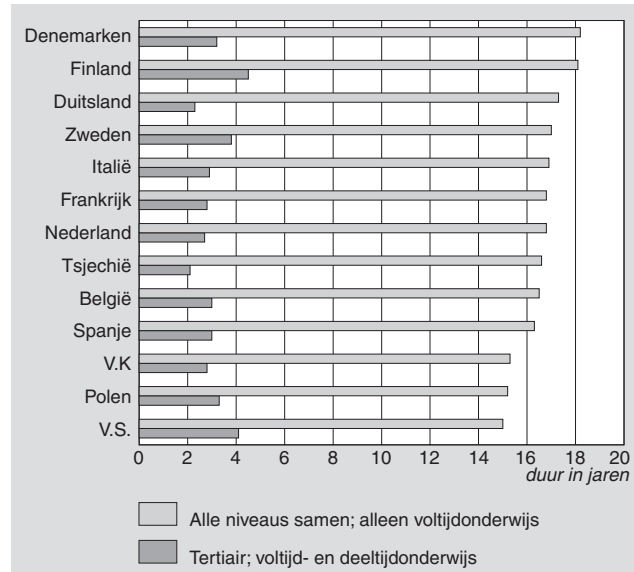
In figuur 5 is te zien dat de gemiddelde verwachte verblijfsduur van een 15-jarige in het voltijd-mbo van schooljaar 1990/91 op schooljaar 2005/06 is toegenomen van nog net geen 2 jaar naar ruim 2 jaar. De toename van de verwachte verblijfsduur in het hoger voltijdonderwijs was fors: van bijna 1,5 jaar tot bijna 2,5 jaar. De animo voor het deeltijdonderwijs nam in de bestreken periode af, behalve in het hoger onderwijs. De gemiddelde verwachte verblijfsduur in deeltijdvormen van het hoger onderwijs nam toe tot bijna een half jaar.

4. Verwachte onderwijsduur van een vijfjarige

Een vijfjarig kind in Nederland kon in 2004/05 gemiddeld bijna 17 jaar voltijdonderwijs verwachten. Internationaal gezien neemt Nederland daarmee een middenpositie in. De verwachte onderwijsduur is duidelijk langer dan in bijvoorbeeld het Verenigd Koninkrijk, Polen en de V.S (circa

15 jaar), maar duidelijk korter dan in bijvoorbeeld Finland en Denemarken (beide ruim 18 jaar).

6. Verwachte verblijfsduur van een vijfjarige in het onderwijs, 2004/05

Anders ligt het bij het tertiair onderwijs³⁾. Ondanks de forse groei van deelname aan het hoger onderwijs bevindt Nederland zich internationaal gezien in de achterhoede met een verwachte verblijfsduur in het tertiair onderwijs van 2,7 jaar in 2004/05. Dat gemiddelde is weliswaar hoger dan in Duitsland (2,3 jaar), maar duidelijk lager dan in de Scandinavische landen. Vooral Zweden en Finland scoren met respectievelijk bijna vier jaar en vierenhalf jaar ruimschoots hoger dan Nederland.

Noten in de tekst

- ¹⁾ Het lager secundair onderwijs omvat het vmbo, de eerste drie leerjaren van havo en vwo, en de assistentopleidingen van het mbo.
- ²⁾ De bovenbouw van het mbo omvat de basisberoepsopleidingen, de vakopleidingen, de middenkaderopleidingen en de specialistenopleidingen.
- ³⁾ Voor internationale vergelijking zijn hier alleen maar data beschikbaar inclusief deeltijdonderwijs.

Armoedeprofielen van de vier grote steden

Hendrika Lautenbach en Clemens Siermann

De lage inkomens concentreren zich in Nederland vooral in de vier grote steden. Bijna een kwart van alle huishoudens met een laag inkomen woont in een van deze steden. Dit komt omdat risicogroepen zoals eenoudergezinnen, oudere alleenstaanden en niet-westerse allochtonen er oververtegenwoordigd zijn. In alle vier de grote steden dragen alle risicogroepen bij aan het hoge aandeel lage inkomens. Per stad zijn er echter verschillen. Zo kent Amsterdam relatief hoge percentages lage inkomens onder alleenstaande mannen van 45–64 jaar en paren met kinderen, terwijl in Rotterdam en Den Haag juist eenoudergezinnen een verhoogd risico op armoede hebben. Alleenstaande vrouwen van 45–64 jaar en niet-westerse huishoudens hebben in alle vier de steden het vaakst een ongunstige inkomenspositie.

Utrecht heeft van de grote steden een duidelijk afwijkend profiel wat betreft lage inkomens. De kans op armoede is er een stuk lager dan in de andere drie grote steden. Deels komt dit door het relatief lage aandeel niet-westers allochtone huishoudens. Daarbij profiteert Utrecht ook van de hoge arbeidsparticipatie en de lage afhankelijkheid van de bijstand

1. Inleiding

Doel van dit artikel is het in kaart brengen van de armoede in de vier grote steden: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht. Per stad wordt een profiel opgemaakt waarin wordt beschreven welke groepen er meer dan gemiddeld te maken hebben met financiële armoede, de zogenaamde risicogroepen. Risicogroepen zijn bijvoorbeeld niet-westerse allochtonen, eenoudergezinnen en alleenstaanden. Ook komt aan de orde in hoeverre er sprake is van concentratie van armoede in bepaalde wijken en buurten en welke risicogroepen hierbij betrokken zijn.

Door het beeld van de vier grote steden afzonderlijk te schetsen, ontstaat er meer duidelijkheid over welke groepen nu het meest bijdragen aan de relatief hoge aandelen huishoudens met een laag inkomen in de verschillende steden. Behalve dat dit licht kan doen schijnen op de overeenkomsten en verschillen tussen de grote steden en de oorzaken daarvan, biedt het mogelijkheden voor het (lokale) beleid hierop te anticiperen. Het onderzoek is verricht in het kader van het CBS-speerpunt Ruimte, Wonen, en Mobiliteit. Onderdeel van dit speerpunt is onder meer de sociaaleconomische positie van steden.

Om te bepalen of er sprake is van armoede voor een huishouden is er gebruik gemaakt van de lage-inkomensgrens (SCP/CBS 2005; CBS/SCP 2005). Dit is een absolute grens die voor alle jaren en voor alle huishoudens eenzelfde koopkracht vertegenwoordigt. In 2004 lag deze op 10 287 euro per jaar voor een alleenstaande. Alleen voor particuliere huishoudens die gedurende het hele jaar inkomsten hebben ontvangen, is vastgesteld of er sprake is van een laag inkomen.

2. Laag inkomen en risicogroepen in de vier grote steden

Risicogroepen

De lage inkomens zijn niet gelijk gespreid over Nederland. In 2004 moest 9 procent van de huishoudens rondkomen van een laag inkomen. Dit komt overeen met 600 duizend huishoudens. In de vier grote steden lag dit aandeel met 15 procent aanzienlijk hoger. Het hoogst van alle steden was het in Amsterdam (17 procent), gevolgd door Rotterdam (16 procent) en Den Haag (14 procent). De vierde grootste stad van Nederland, Utrecht, komt niet voor in de top-20. Daar lag het aandeel lage inkomens maar iets boven het landelijk gemiddelde.

Staat 1
Particuliere huishoudens, totaal en met een laag inkomen naar huishoudenstype, 2004*

	Totaal volledig jaar-inkomen	Laag inkomen					
		Totaal	Alleenstaande 45–64 jaar		Met minderjarige kinderen		
			Man	Vrouw	Eenouder	Paar	
	x 1 000		%				
Totaal	6 432	601	9	20	27	22	8
Vier grote steden	894	136	15	28	32	26	13
Amsterdam	330	56	17	29 ¹⁾	31	25	16
Rotterdam	253	39	16	28	38	27	13
Den Haag	200	28	14	25	31	27	12
Utrecht	110	12	11	24	27	24	10
Overig gemeente	5 539	465	8	18	26	21	7

¹⁾ Leesvoorbeeld: in 2004 had in Amsterdam 29% van de alleenstaande mannen van 45–64 jaar met een volledig jaarinkomen een laag inkomen.

Groepen huishoudens worden in uiteenlopende mate getroffen door armoede. Zo zijn er verschillen naar samenstelling van het huishouden, naar inkomensbron, en naar land van herkomst. Hieruit vallen diverse risicogroepen af te leiden. Het zijn vooral eenoudergezinnen, alleenstaanden, uitkeringsgerechtigden en niet-westerse allochtonen die vaker een laag inkomen hebben (SCP/CBS 2005). Van de alleenstaanden betreft dit met name de 45–64-jarigen, waarbij de vrouwen een hoger risico op een laag inkomen hebben dan de mannen.

De ongelijke spreiding van de lage inkomens in Nederland hangt samen met het in meer of mindere mate geconcentreerd voorkomen van deze risicogroepen. De concentratie hiervan in de grote steden betekent dat 23 procent van de huishoudens met een laag inkomen in een van de vier grote steden woont. Behalve dat de risicogroepen zich in deze steden concentreren, ligt het aandeel lage inkomens onder hen daar nog eens hoger dan gemiddeld.

Ook geldt dat groepen die voor Nederland als geheel geen verhoogd armoederisico kennen, dat op het niveau van de grote stad wel hebben. Zo hebben paren met minderjarige kinderen in de steden Amsterdam, Rotterdam en Den Haag anderhalf tot twee keer zo vaak te maken met een laag inkomen dan de rest van Nederland.

Lage inkomens onder niet-westerse allochtone huishoudens

Het aandeel lage inkomens onder huishoudens met een niet-westers allochtone hoofdkostwinner ligt veel hoger dan die met een autochtone hoofdkostwinner. Dit is zowel binnen als buiten de grote steden het geval. In de vier grote steden hebben bijna drie op de tien niet-westerse huishoudens een laag inkomen tegenover een op de tien autochtone. Deze aandelen liggen voor beiden groepen hoger dan het landelijk gemiddelde, al is het verschil voor de niet-westerse huishoudens met 1 procentpunt vrij gering.

Ondanks dat in de vier grote steden niet-westers allochtone huishoudens in totaal veel minder huishoudens omvatten dan autochtone, 23 respectievelijk 65 procent, dragen ze qua aantal evenveel bij aan de groep lage inkomens. Onder zowel autochtonen als niet-westerse allochtonen komen in de vier grote steden 60 duizend huishoudens met een laag inkomen voor. Dit betekent dat de lage inkomens er voor 44 procent uit autochtone huishoudens en voor 44 procent uit niet-westers allochtone huishoudens bestaat. De overige 12 procent bestaat uit huishoudens met een westers allochtone hoofdkostwinner.

Huishoudens met een niet-westerse hoofdkostwinner bestaan uit gemiddeld meer personen dan die met een westerse of niet-westerse hoofdkostwinner. Kijken we naar het aantal personen met een laag inkomen, dan blijkt dat in de vier grote steden 55 procent van hen in een niet-westers allochtoon huishouden leeft, terwijl 34 procent deel uitmaakt van een autochtoon huishouden.

Staat 3
Aandelen huishoudens en personen met een laag inkomen in de vier grote steden naar herkomstgroepering, 2004*

	Autochtoon	Westers allochtoon	Niet-westers allochtoon	Totaal
<i>Particuliere huishoudens met volledig jaarinkomen</i>				
	%			
Totaal	84	9	7	100
Met een laag inkomen	67	11	22	100
Vier grote steden				
Met een laag inkomen	44	12	44	100
<i>Personen in particuliere huishoudens met volledig jaarinkomen</i>				
Totaal	82	8	10	100
Met een laag inkomen	63	9	27	100
Vier grote steden				
Met een laag inkomen	34	10	55	100

Staat 2
Particuliere huishoudens met een volledig jaarinkomen en het aandeel daarvan met een laag inkomen naar herkomstgroepering, 2004*

	Totaal	Autochtoon	Westers allochtoon	Niet-westers allochtoon				
				Totaal	Suriname	Antillen/Aruba	Turkije	Marokko
<i>x 1 000</i>								
<i>Met een volledig jaarinkomen</i>								
Totaal	6 432	5 383	580	466	123	43	94	67
Vier grote steden	894	582	107	204	71	17	33	31
Amsterdam	330	204	46	80	29	5	10	14
Rotterdam	253	164	25	64	21	7	12	7
Den Haag	200	129	25	45	18	4	8	5
Utrecht	110	85	11	15	3	1	3	5
Overige gemeenten	5 539	4 802	473	262	52	26	61	37
<i>%</i>								
<i>W.o. met een laag inkomen</i>								
Totaal	9	7	11	28	20	25	28	31
Vier grote steden	15	10	15	29	23	29	33	34
Amsterdam	17	12	16	30	24	27	33	32
Rotterdam	16	10	15	30	23	32	34	40
Den Haag	14	10	12	28	20	27	34	36
Utrecht	11	8	13	28	21	19	27	30
Overige gemeenten	8	7	11	27	17	22	26	29

Zowel in Amsterdam als in Rotterdam en Den Haag ligt het aandeel niet-westers allochtone huishoudens rond de 24 procent. In Rotterdam bestaat echter vrijwel de helft van de huishoudens onder de lage-inkomensgrens uit niet-westerse huishoudens, terwijl dit voor Amsterdam en Den Haag respectievelijk 42 en 45 procent is.

In Utrecht, waar het aandeel niet-westerse huishoudens met 14 procent aanzienlijk lager is dan in de andere drie grote steden, heeft een derde van de huishoudens met een laag inkomen een niet-westerse hoofdkostwinner.

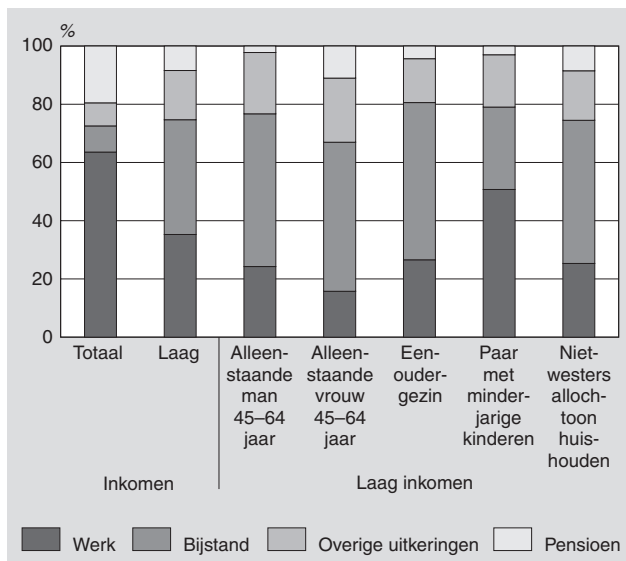
3. Amsterdam

3.1 Lage inkomens in de stad

In Amsterdam is het aandeel huishoudens met een laag inkomen het hoogst. Een op de zes huishoudens heeft er te kampen met een laag inkomen. Ten opzichte van de andere drie grote steden hebben vooral alleenstaande mannen van 45–64 jaar en paren met minderjarige kinderen er een verhoogd aandeel lage inkomens. De helft van deze paren heeft werk als de voornaamste inkomensbron. In zes van de tien gevallen betreft het werk als zelfstandige. Omdat het inkomen van zelfstandigen meer fluctueert en er zelfs sprake kan zijn van verlies, is de kans op een (tijdelijk) laag inkomen voor deze groep groter dan voor werknemers.

Voor de meeste huishoudens met een laag inkomen is echter een bijstandsuitkering of andere uitkering de voornaamste inkomensbron. Zo moet ongeveer de helft van de 45–64-jarige alleenstaanden, eenoudergezinnen en niet-westers allochtone huishoudens met een laag inkomen, rondkomen van een bijstandsuitkering.

1. Amsterdam; voornaamste inkomensbron van huishoudens naar inkomenspositie, huishoudenstype en herkomst, 2004*

Verder valt op dat de aandelen lage inkomens in Amsterdam onder autochtone en westers allochtone huishoudens hoger liggen dan gemiddeld in de vier grote steden. Dit is

mede een verklaring voor het relatief lage percentage niet-westerse huishoudens onder het totaal aantal huishoudens met een laag inkomen in Amsterdam ten opzichte van Rotterdam en Den Haag.

3.2 Lage inkomens in wijken en buurten

In Amsterdam varieert het aandeel lage inkomens in de stadsdelen van 11 procent tot 22 procent. Het hoogst is het aandeel in Bos en Lommer. Maar ook in de stadsdelen Westerpark, Zeeburg, De Baarsjes en Zuidoost heeft een vijfde van de huishoudens te maken met een laag inkomen. Binnen deze stadsdelen vinden we hoge concentraties van huishoudens met een bijstandsuitkering. Het laagst is het aandeel lage inkomens in het stadsdeel Zuidoost, waar maar 4 procent van de huishoudens een bijstandsuitkering heeft.

Naar huishoudenstype

Bos en Lommer heeft samen met Zuidoost het hoogste percentage huishoudens dat van een bijstandsuitkering moet rondkomen. Het zijn vooral de alleenstaande vrouwen van 45–64 jaar, eenoudergezinnen en paren met minderjarige kinderen die een verhoogd aandeel lage inkomens laten zien. Dit geldt voor alle buurten binnen deze wijk. In de buurt Erasmuspark hebben daarnaast ook alleenstaande mannen van 45–64 jaar een bovengemiddeld aandeel lage inkomens.

In de wijk Westerpark leeft ruim een van de tien huishoudens van een bijstandsuitkering. Hier wordt het beeld van de lage inkomens gedomineerd door alleenstaande mannen van 45–64 jaar. Dit komt terug voor alle buurten binnen deze wijk. In de Spaarndammer- en Zeeheldenbuurt hebben ook alleenstaande vrouwen in diezelfde leeftijdsgroep en eenoudergezinnen relatief vaak een laag inkomen.

Ook in Zeeburg en in De Baarsjes hebben alleenstaanden van 45–64 jaar een verhoogd risico op armoede. In De Baarsjes is het aandeel lage inkomens onder alleenstaande 45–64-jarige vrouwen het hoogst van alle wijken in Amsterdam. Verder hebben in deze wijk ook oudergezinnen en paren met jonge kinderen een relatief grote kans op armoede.

Naar herkomst

Gemiddeld hebben niet-westers allochtone huishoudens in Amsterdam bijna tweeëneenhalf keer zo vaak te maken met een laag inkomen vergeleken met autochtone huishoudens. Een hoog aandeel lage inkomens onder hen komt zowel voor in wijken met een hoog aandeel niet-westerse huishoudens, als in wijken met een laag aandeel. Zo is het risico op armoede voor niet-westerse huishoudens met 34 procent het grootst in de Binnenstad, waar maar een op de tien huishoudens niet-westers is. In de wijken met een nagenoeg even hoog risico op een laag inkomen onder de niet-westerse huishoudens, zoals in Oud-West, Wester-

Staat 4
Amsterdam; aandelen particuliere huishoudens met een bijstandsuitkering, een niet-westers allochtone hoofdkostwinner en een laag inkomen in de stadsdelen, 2004*

	Bijstand als voornaamste inkomensbron	Niet-westers allochtoon huishouden	Laag inkomen					
			Totaal	Alleenstaande man 45-64 jaar	Alleenstaande vrouw 45-64 jaar	Eenoudergezin	Paar met minderjarige kinderen	Niet-westers allochtoon huishouden
<i>in % van huishoudens met volledig jaarinkomen</i>								
Amsterdam¹⁾	9	24	17	29	31	25	16	30
Stadsdeel								
Bos en Lommer	13	40	22	30	40	34	25	33
Westerpark	11	22	20	37	30	29	18	33
Zeeburg	11	32	20	33	37	26	17	31
De Baarsjes	10	25	20	35	41	29	23	33
Zuidoost	13	54	19	25	38	26	14	26
Oud-West	8	14	18	33	27	25	13	33
Binnenstad	7	10	18	28	25	23	11	34
Oost/watergraafsmeer	9	23	18	35	26	24	15	31
Geuzenveld/Slotermeer	11	36	18	28	32	26	23	30
Amsterdam-Noord	9	23	16	21	40	25	17	31
Amsterdam Oud-Zuid	7	13	15	32	30	20	13	28
Osdorp	7	27	13	24	27	24	14	27
Slotervaart/Overtoomse Veld	7	26	12	21	28	23	16	27
Zuideramstel	4	10	11	22	24	18	9	22

¹⁾ Wijken zijn niet opgenomen als het aantal huishoudens te gering was om er betrouwbare cijfers aan te ontleen.

park, De Baarsjes en Bos en Lommer, varieert het aandeel niet-westerse huishoudens tussen de 14 en 40 procent.

Het hoogste aandeel allochtonen vinden we in de wijk Zuidoost. Hier heeft meer dan de helft van de huishoudens een niet-westerse hoofdkostwinner. Het aandeel lage inkomens onder deze huishoudens is er met 26 procent relatief laag. Tussen de buurten varieert het aandeel lage inkomens in de wijk Zuidoost van 4 tot 27 procent. Er is sprake van een concentratie van lage inkomens. Dit komt vooral doordat de niet-westerse allochtonen voornamelijk in de buurten Bijlmer-Centrum en Bijlmer-Oost wonen: 70 tot 80 procent van de bevolking is hier van niet-westerse herkomst. Daarbij is het aandeel lage inkomens onder autochtonen in Bijlmer-Centrum nog eens veel hoger dan gemiddeld.

De buurten in Amsterdam waar niet-westerse allochtonen ten opzichte van autochtonen veel vaker te maken hebben met een laag inkomen, liggen voor het overgrote deel in de wijken waar het aandeel lage inkomens onder het gemiddelde ligt. Voorbeelden hiervan zijn twee buurten in Amsterdam-Noord en twee in Slotervaart/Overtoomse Veld waar de niet-westerse huishoudens vijf tot zes keer zo vaak een laag inkomen hebben dan autochtone huishoudens. Dit komt echter niet omdat ze hier meer dan elders een inkomen onder de lage-inkomensgrens hebben, maar omdat het aandeel lage inkomens onder de huishoudens met een autochtone kostwinner er veel lager ligt.

4. Rotterdam

4.1 Lage inkomens in de stad

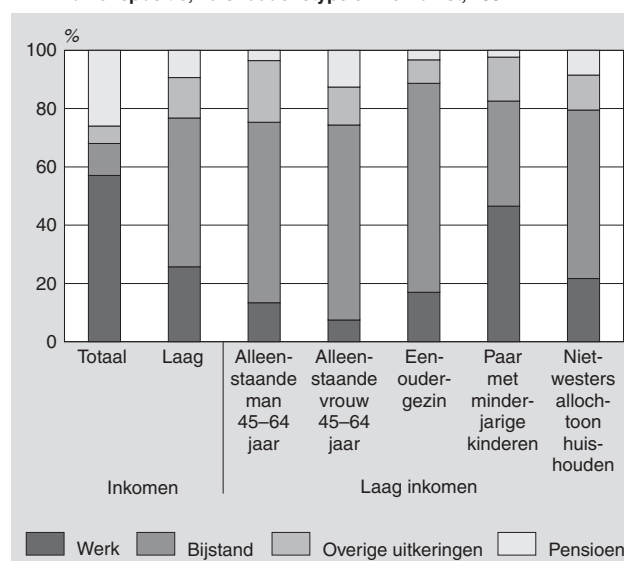
Alleenstaande vrouwen van 45-64 jaar, eenoudergezinnen en niet-westerse allochtonen leven in Rotterdam het vaakst van een inkomen onder de lage-inkomensgrens. Vooral het hoge aandeel lage inkomens onder de 45-64-jarige vrouwen valt op: 38 procent van deze groep heeft

een laag inkomen. Dit is 6 procentpunten meer dan gemiddeld in de vier grote steden.

Ook hebben in Rotterdam alle onderscheiden niet-westerse herkomstgroepen een relatief hoog aandeel lage inkomens vergeleken met de andere drie grote steden. Zo moeten in Rotterdam vier op de tien huishoudens met een kostwinner van Marokkaanse herkomst van een laag inkomen rondkomen. Van de Antilliaanse en Arubaanse huishoudens is dat voor een derde het geval.

Drie zaken vallen op in Rotterdam wat betreft de voornaamste inkomstenbron van huishoudens. Met 26 procent zijn er relatief weinig lage-inkomenshuishoudens die werk als voornaamste inkomstenbron hebben. Van alle vier de grote steden is de arbeidsparticipatie hier het laagst. Maar 57 procent van alle huishoudens betrekken hun inkomsten vooral uit arbeid. Daarnaast is het aandeel alleenstaande 45-64-jarige vrouwen met een laag inkomen die inkomsten

2. Rotterdam; voornaamste inkomensbron van huishoudens naar inkomenspositie, huishoudenstype en herkomst, 2004*

uit arbeid hebben met 7 procent erg klein. Meer dan in de overige grote steden is in Rotterdam de bijstand de voornaamste inkomstenbron voor huishoudens met een ongunstige inkomenspositie. Van de alleenstaande 45–64-jarigen en eenoudergezinnen met een laag inkomen ontvangen 60 tot 70 procent een bijstandsuitkering. Onder de niet-westers allochtone huishoudens met een laag inkomen is dat 58 procent.

4.2 Lage inkomens in wijken en buurten

In Rotterdam zijn de wijken Delfshaven en Feijenoord koploper met respectievelijk 25 en 22 procent huishoudens met een laag inkomen. Het aandeel huishoudens met een bijstandsuitkering is in beide wijken 17 procent, het hoogst van alle wijken in Rotterdam.

Met uitzondering van vier wijken zoals het Stadscentrum en Hoek van Holland, ligt het aandeel lage inkomens onder alleenstaande vrouwen van 45–64 jaar in alle Rotterdamse wijken ruim boven het gemiddelde van de vier grote steden. In Pernis bijvoorbeeld waar het aandeel lage inkomens met 6 procent het laagst is, heeft 42 procent van deze vrouwen een ongunstige inkomenspositie.

Naar huishoudenstype

Veel wijken in Rotterdam hebben zowel buurten met hoge en buurten met relatief lage aandelen lage inkomens. Dit geldt ook voor Delfshaven en Feijenoord. In Delfshaven loopt het aandeel lage inkomens per buurt uiteen van 12 tot 30 procent, in Feijenoord ligt het tussen de 11 en 29 procent. Zowel in Delfshaven als Feijenoord dragen alle onderscheiden huishoudenstypen bij aan het hoge aandeel lage inkomens.

In de buurten van Delfshaven hebben paren met minderjarige kinderen een bovengemiddeld aandeel lage inkomens. Anders dan in Amsterdam is dit in Rotterdam minder vaak het gevolg van een (fluctuerend) inkomen uit een zelfstandige onderneming. Ook is het aandeel lage inkomens onder alleenstaande vrouwen van 45–64 jaar in alle buur-

ten relatief hoog. Het hoogst is dit aandeel in de buurt Schiedmond waar twee derde van hen hiermee te maken heeft. In de buurt Spangen hebben alle huishoudenstypes een sterk verhoogd aandeel lage inkomens, terwijl dit in Oud-Mathenesse vooral het geval is bij alleenstaande vrouwen van 45–64 jaar en eenoudergezinnen.

In Feyenoord worden in de meeste buurten vooral de alleenstaande 45–64-jarige vrouwen, eenoudergezinnen, en paren met minderjarige kinderen getroffen. Zo moeten in de buurtschappen Afrikaanderwijk, Katendrecht, en Bloemhof zes op de tien alleenstaande 45–64-jarige vrouwen rond zien te komen van een laag inkomen.

Naar herkomst

In Rotterdam hebben niet-westers allochtone huishoudens drie keer zo vaak te maken met een laag inkomen in vergelijking tot autochtone huishoudens. Maar ook hier zijn wijken waar de verhouding zelfs 4:1 is. In deze wijken is het percentage niet-westerse huishoudens op het totaal aantal huishoudens tussen de 12 en 22 procent, dus lager dan gemiddeld voor Rotterdam.

In Delfshaven en Feijenoord is het risico op armoede voor zowel autochtone als niet-westerse huishoudens het grootst. In deze wijken is respectievelijk 49 en 42 procent van de huishoudens van niet-westerse herkomst. Omdat deze wijken qua inwoneraantal tot de grootste wijken van Rotterdam behoren, weegt het hoge percentage lage inkomens onder de niet-westers allochtone huishoudens hier zwaar mee in het gemiddelde aandeel lage inkomens in Rotterdam.

5. Den Haag

5.1 Lage inkomens in de stad

Behalve voor eenoudergezinnen liggen de aandelen lage inkomens onder de risicogroepen in Den Haag iets onder het gemiddelde voor de grote steden. Dit geldt ook voor de

Staat 5
Rotterdam; aandelen particuliere huishoudens met een bijstandsuitkering, een niet-westers allochtone hoofdkostwinner en een laag inkomen in de wijken, 2004*

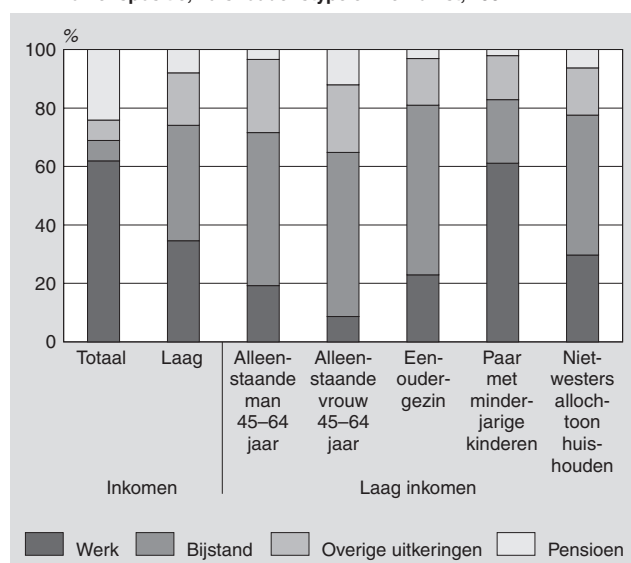
	Bijstand als voornaamste inkomensbron	Niet-westers allochtoon huishouden	Laag inkomen					
			Totaal	Alleenstaande man 45–64 jaar	Alleenstaande vrouw 45–64 jaar	Eenoudergezin	Paar met minderjarige kinderen	Niet-westers allochtoon huishouden
<i>in % van huishoudens met volledig jaarinkomen</i>								
Rotterdam ¹⁾	11	25	16	28	38	27	13	30
Wijk								
03 Delfshaven	17	49	25	37	47	30	23	33
10 Feijenoord	17	42	22	29	45	30	23	33
15 Charlois	14	31	18	24	47	32	18	31
08 Kralingen-Kroos	13	24	17	35	40	26	15	30
05 Noord	12	26	17	31	37	24	18	30
01 Stadscentrum	9	26	16	30	26	24	20	28
04 Overschie	9	16	12	24	47	23	9	24
12 IJsselmonde	10	20	12	17	36	28	10	27
16 Hoogvliet	8	16	11	25	35	28	5	25
06 Hillelegersberg-Schiebroek	6	10	10	22	30	24	8	31
14 Prins Alexander	5	11	9	18	31	17	6	21
17 Hoek van Holland	2	2	9	13	25	30	6	3
13 Pernis	3	–	6	20	42	8	2	–

¹⁾ Wijken zijn niet opgenomen als het aantal huishoudens te gering was om er betrouwbare cijfers aan te ontleen.

lage inkomens onder westerse en niet-westers allochtone huishoudens. Alleen voor huishoudens met een hoofdkostwinner van Turkse of Marokkaanse herkomst is de kans op een laag inkomen bovengemiddeld.

Wat betreft de voornaamste inkomensbron van huishoudens valt op dat relatief veel alleenstaande vrouwen van 45–64 jaar en eenoudergezinnen met een laag inkomen de bijstand als voornaamste inkomensbron hebben. Met respectievelijk 56 en 58 procent zijn deze percentages hoger dan in Amsterdam en Utrecht, maar wel lager dan in Rotterdam. Het aandeel paren met minderjarige kinderen met een laag inkomen die voornamelijk hun inkomsten uit werk betrekken, ligt hier op ruim 60 procent. Voor de helft betreft dit inkomsten uit eigen onderneming.

3. Den Haag; voornaamste inkomensbron van huishoudens naar inkomenspositie, huishoudenstype en herkomst, 2004*

5.2 Lage inkomens in wijken en buurten

Net als in Amsterdam en Rotterdam varieert ook in Den Haag het aandeel lage inkomens over de wijken. Wel is de range in Den Haag groter: hier liggen de waarden tussen de 5 en 35 procent. Dit heeft ermee te maken dat Den Haag in aanmerkelijk veel meer wijken is opgedeeld dan de andere twee steden. De variatie tussen de wijken is er groter, terwijl die tussen de buurten, en dus binnen de wijken, kleiner is.

In drie van de vierenvestig wijken heeft meer dan een kwart van de huishoudens een laag inkomen. Het gaat om Schildersbuurt, Transvaalkwartier en de Stationsbuurt. In deze wijken is 19 tot 24 procent van de huishoudens afhankelijk van een bijstandsuitkering.

Naar huishoudenstype

In Schildersbuurt, Transvaalkwartier en de Stationsbuurt dragen al de onderscheiden huishoudenstypen bij aan het hoge aandeel lage inkomens. Hoewel zowel alleenstaande mannen als vrouwen van 45–64 jaar in deze wijken een hoog aandeel lage inkomens kennen, is dit onder de vrou-

wen in deze wijken anderhalf tot twee keer zo hoog als onder de mannen.

Tegenover wijken die over de hele linie slecht scoren, zijn er ook wijken waar het aandeel lage inkomens in de wijk niet hoger ligt dan het Nederlands gemiddelde, maar waarin wel bepaalde groepen een verhoogd risico op armoede hebben. In Ypenburg bijvoorbeeld heeft 44 procent van de alleenstaande vrouwen van 45–64 jaar een laag inkomen.

Naar herkomst

De zes wijken van Den Haag die voor 48 tot 78 procent uit niet-westers allochtone huishoudens bestaan, omvatten gezamenlijk een vijfde van de huishoudens van de stad. In vier van deze wijken ligt het aandeel lage inkomens onder niet-westerse huishoudens met 35 procent ruim boven het Rotterdamse gemiddelde (28 procent). Ook zijn dit de wijken waar de hoogste aandelen lage inkomens onder de autochtonen voorkomen. Door deze samenclustering van groepen met relatief hoge aandelen lage inkomens, woont bijna 40 procent van de huishoudens met een laag inkomen in deze zes wijken. In Den Haag is er derhalve sprake van een ruimtelijke concentratie van lage inkomens.

Niettemin zijn er ook wijken die hoge aandelen lage inkomens onder niet-westerse huishoudens kennen, maar waar slechts weinig niet-westerse allochtonen wonen. Zo heeft Duindorp met 41 procent het hoogste aandeel lage inkomens onder niet-westerse huishoudens van alle wijken in Den Haag terwijl het aandeel niet-westerse huishoudens er het laagst is (4 procent).

6. Utrecht

6.1 Lage inkomens in de stad

In Utrecht ligt het aandeel huishoudens met een laag inkomen beduidend lager dan in de andere drie grote steden. Dat geldt voor alle onderscheiden huishoudenstypen. Zo is het aandeel lage inkomens onder alleenstaande vrouwen van 45–64 jaar er even hoog als het Nederlandse gemiddelde. Vaker dan in de andere drie steden betreft het weduwen met (voornamelijk) pensioeninkomsten.

Vergeleken met Amsterdam, Rotterdam en Den Haag is in Utrecht het aandeel niet-westers allochtone huishoudens met 14 procent relatief laag. Daarbij ligt het aandeel lage inkomens onder hen iets onder het gemiddelde voor de grote steden. Opvallend is het lage percentage Antiliaanse/Arubaanse huishoudens met een ongunstige inkomenspositie. Maar ook huishoudens met een hoofdkostwinner van Turkse herkomst hebben hier beduidend minder kans op armoede.

Utrecht kent van alle vier grote steden de hoogste arbeidsparticipatie. Van de huishoudens heeft 68 procent voornamelijk inkomen uit arbeid. Ook is het percentage huishoudens met een bijstandsuitkering er relatief laag.

Van de huishoudens met een laag inkomen is het aandeel dat voornamelijk inkomsten uit werk heeft 35 procent. Dat is even hoog als in Amsterdam en Den Haag. Het aandeel

Staat 6

Den Haag; aandelen particuliere huishoudens met een bijstandsuitkering, een niet-westers allochtone hoofdkostwinner en een laag inkomen in de wijken, 2004*

	Bijstand als voor-naamste inkomens-bron	Niet-westers allochtoon huishouden	Laag inkomen					
			Totaal	Alleenstaande man 45-64 jaar	Alleenstaande vrouw 45-64 jaar	Eenoudergezin	Paar met minderjarige kinderen	Niet-westers allochtoon huishouden
Den Haag¹⁾	7	23	14	25	31	27	12	28
Wijk								
29 Schildersbuurt	24	78	33	47	64	35	32	35
30 Transvaalkwartier	20	74	31	34	60	35	29	34
27 Stationsbuurt	19	43	26	33	64	38	23	35
36 Moer	16	35	22	31	41	35	21	35
38 Laakkwartier en Spoor	11	42	19	28	47	29	17	26
37 Groente- en Fruitmarkt	6	48	18	18	18	29	18	19
33 Bouwlust/Vrederust	12	32	18	27	34	28	20	33
28 Centrum	9	19	17	24	26	37	15	28
43 Forepark	0	-	17	-	-	-	-	-
34 Morgenstond	10	24	17	29	40	30	14	28
20 Valkenboskwartier	7	26	15	36	26	28	11	21
21 Regentessekwartier	7	25	15	26	25	24	11	26
08 Duindorp	9	4	15	28	61	42	6	41
22 Zeeheldenkwartier	6	15	14	20	30	20	11	20
31 Rustenburg en Oostbroek	5	31	13	21	33	27	15	22
17 Loosduinen	7	9	12	35	33	20	8	26
15 Kijkduin en Ockenburgh	2	-	11	-	-	-	12	-
26 Bezuidenhout	5	10	11	28	22	14	9	28
07 Scheveningen	5	5	11	25	18	18	10	25
16 Kraayenstein en de Uithof	2	6	10	21	32	14	7	32
25 Mariahoeve en Marlot	7	13	10	16	24	25	8	30
02 Belgisch Park	3	5	10	20	18	12	11	27
11 Duinoord	3	7	10	18	21	9	4	31
10 Zorgvliet	0	-	10	-	-	-	-	-
42 Ypenburg	3	15	9	25	44	17	6	14
40 Wateringse Veld	4	17	9	20	38	22	6	19
18 Waldeck	4	8	9	19	17	30	8	30
05 Archipelbuurt	1	6	9	10	18	8	6	5
19 Vruchtenbuurt	3	6	8	16	23	27	5	18
39 Binckhorst	8	-	8	-	-	-	-	-
09 Geuzen- en Statenkwartier	2	4	7	18	11	16	8	11
32 Leyenburg	2	10	7	14	13	19	8	20
12 Bomen- en Bloemenbuurt	1	6	7	17	11	9	5	14
44 Leidschenveen	1	17	7	17	-	19	6	11
13 Vogel	0	-	7	-	9	-	11	-
23 Willemspark	1	-	7	16	12	-	1	-
06 Van Stolkpark / Scheveningsebos	3	-	6	-	-	-	-	-
14 Bohemen en Meer en Bos	1	4	6	7	18	18	6	16
4 Haagse Bos	0	-	5	-	-	-	-	-
04 Benoordenhout	1	5	5	13	8	4	7	10
03 Westbroekpark en Duttendel	0	-	4	-	-	-	10	-

¹⁾ Wijken zijn niet opgenomen als het aantal huishoudens te gering was om er betrouwbare cijfers aan te ontleen.

dat van een bijstandsuitkering moet rondkomen, is er echter een stuk lager. Relatief vaker dan in de andere grote steden ontvangen lage inkomens een andere uitkering zoals WW of heeft men pensioeninkomsten.

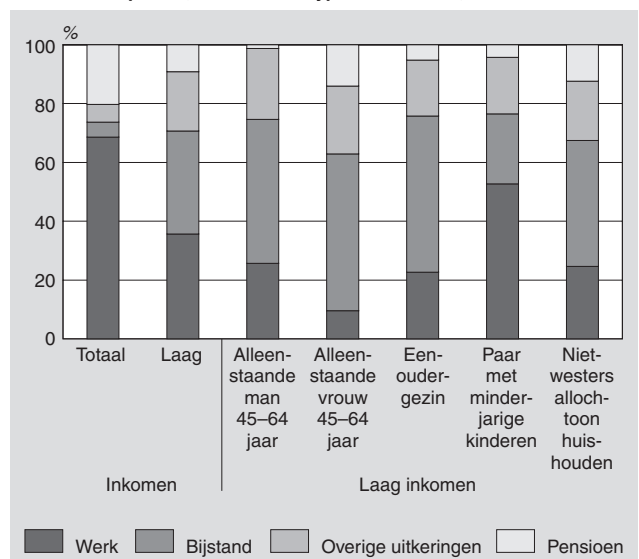
6.2 Lage inkomens in wijken en buurten

De range waartussen de lage inkomens over de wijken variëren, ligt in Utrecht tussen de 5 en 16 procent. In vier van de tien wijken liggen deze aandelen boven het Utrechtse gemiddelde van 11 procent. Het hoogst met respectievelijk 16 en 15 procent zijn deze aandelen in Overvecht en Noordwest.

Naar huishoudenstype

In Overvecht en Noordwest dragen alle onderscheiden huishoudens bij aan de hoge aandelen lage inkomens. Wel is in Noordwest het aandeel hoge inkomens onder de alleenstaande 45-64-jarige mannen en vrouwen opvallend. Van de vrouwen heeft hier zelfs meer dan de helft een laag inkomen.

4. Utrecht; voornaamste inkomensbron van huishoudens naar inkomenspositie, huishoudenstype en herkomst, 2004*

Staat 7
Utrecht; aandelen particuliere huishoudens met een bijstandsuitkering, een niet-westers allochtone hoofdkostwinner en een laag inkomen in de wijken, 2004*

	Bijstand als voor- naamste inkomens- bron	Niet- westers allochtoon huishouden	Laag inkomen					Niet- westers allochtoon huishouden
			Totaal	Alleen- staande man 45-64 jaar	Alleen- staande vrouw 45-64 jaar	Eenouder- gezin	Paar met minder- jarige kinderen	
<i>in % van huishoudens met volledig jaarinkomen</i>								
Utrecht¹⁾	5	14	11	24	27	24	10	28
Wijk								
03 Overvecht	11	25	16	26	38	27	19	33
02 Noordwest	8	14	15	36	51	31	12	30
06 Binnenstad	5	6	14	28	19	29	7	29
08 Zuidwest	6	27	12	20	20	30	16	27
01 West	4	14	11	19	29	27	9	32
05 Oost	3	5	11	33	19	17	7	23
07 Zuid	4	13	9	14	25	13	7	26
04 Noordoost	3	5	8	18	20	17	4	22
09 Leidsche Rijn	3	17	7	11	25	15	8	14
10 Vleuten-De Meern	1	5	5	21	15	17	5	11

¹⁾ Wijken zijn niet opgenomen als het aantal huishoudens te gering was om er betrouwbare cijfers aan te ontleen.

Maar ook in wijken met een laag tot gemiddeld aandeel lage inkomens, springen bepaalde groepen eruit. Zo hebben in West alleenstaande vrouwen van 45-64 jaar en eenoudergezinnen een bovengemiddelde kans op armoede, terwijl dat in Oost vooral voor alleenstaande mannen van 45-64 jaar geldt.

In veel buurten in Utrecht zijn de risicogroepen te klein van omvang om er uitspraken over te kunnen doen. In de buurten van de wijk Overvecht die wel van voldoende omvang zijn, is het beeld wisselend. Vooral alleenstaande vrouwen van 45-64 jaar en paren met minderjarige kinderen hebben in deze buurten vaker een laag inkomen.

Naar herkomst

Ook in Utrecht hebben niet-westers allochtone huishoudens gemiddeld bijna drie keer zo vaak te maken met een laag inkomen als autochtone huishoudens. Doordat niet-westerse huishoudens in drie van de grootste wijken een relatief groot aandeel van de bevolking uitmaken (14-17 procent) en er bovendien een hoog aandeel lage inkomens kennen, woont twee derde van alle niet-westerse huishoudens met een laag inkomen, in deze wijken. Het gaat om Overvecht, Noordwest en Zuidwest. In Utrecht is daarmee, net als in Den Haag, wel enigszins sprake van concentratie van arme niet-westerse huishoudens.

In tegenstelling tot de andere drie grote steden zijn er in Utrecht geen wijken waar autochtone huishoudens een hoog aandeel lage inkomens kennen. In slechts twee wijken ligt dit iets boven de 10 procent.

7. Samenvatting

In dit artikel is getracht een beeld te schetsen van de armoede in de vier grote steden. Hieronder worden de belangrijkste overeenkomsten en verschillen op een rijtje gezet.

Utrecht heeft een duidelijk afwijkend profiel wat betreft lage inkomens van de andere drie grote steden. Het aandeel huishoudens met een inkomen onder de lage-inkomensgrens ligt er met 11 procent een stuk lager. Deels komt dit door het lage aandeel niet-westers allochtone huishoudens. Daarbij profiteert Utrecht van de hoge arbeidsparticipatie en de lage afhankelijkheid van de bijstand.

Huishoudentype

Van de hier onderscheiden huishoudtypen hebben alleenstaande vrouwen van 45-64 jaar in alle vier de grote steden het hoogste aandeel lage inkomens. Het grootst is dit aandeel in Rotterdam. Daarnaast hebben ook eenoudergezinnen in Rotterdam relatief vaak een ongunstige inkomenspositie. Datzelfde geldt voor Den Haag. In Amsterdam zijn het de alleenstaande mannen van 45-64 jaar en paren met minderjarige kinderen die een verhoogd armoederisico hebben. In Utrecht liggen de percentages lage inkomens onder alle huishoudtypen het laagst van alle grote steden.

Herkomst

Zowel in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag ligt het aandeel huishoudens met een niet-westers allochtone kostwinner rond de 24 procent. Dat is aanzienlijk hoger dan in Utrecht. Het aandeel lage inkomens onder deze huishoudens loopt echter weinig uiteen, al ligt het in Den Haag en Utrecht met 28 procent gemiddeld 2 procentpunten lager dan in Amsterdam en Rotterdam.

Autochtone en westers allochtone huishoudens hebben in Amsterdam de hoogste aandelen lage inkomens. In Utrecht hebben autochtone huishouden het minste risico op een laag inkomen, terwijl in Den Haag het aandeel lage inkomens onder westerse huishoudens het kleinst is.

Voornaamste inkomensbron

In Amsterdam, Den Haag en Utrecht is voor 35 procent van de huishoudens met een laag inkomen, werkgerelateerd inkomen de voornaamste inkomensbron. In Rotterdam ligt dan met 26 procent een stuk lager. Meer dan de helft van de huishoudens met een laag inkomen in Rotterdam is afhankelijk van een bijstandsuitkering. Dat is veel

hoger dan in de andere steden. In Utrecht hebben ze relatief vaker inkomsten uit een andere uitkering (bijvoorbeeld WW) of pensioen.

Spreiding van lage inkomens

Ook wat betreft de spreiding van huishoudens met een laag inkomen over de wijken, zien we verschillen tussen de vier grote steden. In Amsterdam en Rotterdam zijn de lage inkomens redelijk gespreid over de stad. Zo heeft van de niet-westers allochtonen huishoudens in alle wijken in Amsterdam 20 procent of meer een laag inkomen. Dat geldt ook voor de meeste wijken in Rotterdam. In Den Haag en in mindere mate Utrecht is er daarentegen sprake van enige concentratie van lage inkomens in een aantal wijken. Wel moet er rekening mee worden gehouden dat Den Haag in veel meer wijken is opgedeeld dan de overige steden.

Technische toelichting

Regionaal Inkomensonderzoek (RIO)

Sinds 1946 doet het Centraal Bureau voor de Statistiek regelmatig onderzoek naar de regionale inkomensverdeling waarbij gegevens vanaf gemeentelijk niveau worden gepubliceerd. Deze onderzoeken zijn voornamelijk gebaseerd op data afkomstig van de Belastingdienst en de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA). De regionale gegevens zijn gebaseerd op een steekproef van 1,9 miljoen huishoudens (ruim 5 miljoen personen).

Laag inkomen

Om inkomensarmoede vast te stellen wordt door het CBS onder meer de lage-inkomensgrens gehanteerd. De lage-inkomensgrens is een absolute grens die voor alle jaren en voor alle huishoudens eenzelfde koopkracht vertegenwoordigt. Het bedrag komt overeen met de koopkracht van een bijstandsuitkering voor een alleenstaande in 1979, toen die op zijn hoogst was. In 2004 lag deze grens op 10 287 euro voor een alleenstaande. Per maand komt dit neer op een besteedbaar inkomen van 860 euro.

Om te bepalen hoe het inkomen van een huishouden zich verhoudt tot de lage-inkomensgrens, wordt het inkomen gecorrigeerd voor verschillen in samenstelling van het huishouden. Met behulp van equivalentiefactoren worden inkomens herleid tot het inkomen van een alleenstaande, zodat ze onderling vergelijkbaar zijn. (CBS/SCP 2006; SCP/CBS 2005).

Indien over meerdere jaren wordt gepubliceerd, worden de inkomens ook gecorrigeerd voor de prijsontwikkeling door de bedragen te vermenigvuldigen met de consumentenprijsindex.

Populatie

Alleen voor huishoudens die gedurende het gehele jaar inkomen ontvangen, is vastgesteld of zij een laag inkomen hebben of niet. Huishoudens in tehuizen en instellingen zijn niet meegenomen omdat de inkomenspositie daar niet goed van is af te leiden. Dit geldt ook voor studenten. De analyse heeft uitsluitend betrekking op particuliere huishoudens met een volledig jaarinkomen. De analyses zijn uitgevoerd op de gegevens van het Regionaal inkomensonderzoek 2004 van het CBS.

Begrippen

Autochtonen

Personen van wie beide ouders in Nederland geboren zijn.

Allochtonen

Personen van wie tenminste één ouder in het buitenland is geboren. Er wordt onderscheiden tussen westerse en niet-westerse allochtonen.

Westerse allochtonen

Allochtonen afkomstig uit Europa (exclusief Turkije), Noord Amerika, Indonesië/het vroegere Nederlands-Indië, Japan en Oceanië.

Niet-westerse allochtonen

Allochtonen afkomstig uit Afrika, Azië (exclusief Japan en het voormalig Nederlands-Indië of Indonesië), Latijns-Amerika of Turkije. De belangrijkste groepen zijn Marokkanen, Turken, Surinamers en Antillianen/Arubanen.

Allochtoon huishouden

Huishouden waarbij de hoofdkostwinner van allochtone herkomst is. De hoofdkostwinner is het meest verdienende lid van de kern het huishouden.

Literatuur

CBS/SCP (2006). *Armoedebericht*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

Kasperski, H. (2003). Inkomens in de wijken van de grote stad, in *CBS-Webmagazine*, Centraal Bureau voor de Statistiek.

SCP/CBS (2005). *Armoedemonitor*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

Werknemers positief over arbeidsomstandigheden, maar negatief over doorwerken tot 65 jaar

Christianne Hupkens (CBS) en Peter Smulders (TNO)

Zeven van de tien werknemers zijn tevreden over hun arbeidsomstandigheden. Desondanks willen maar twee van de tien werknemers tot hun 65° jaar blijven werken, hoewel vier van de tien aangeven dat ze zichzelf in staat achten tot die leeftijd te werken. Werknemers in de financiële dienstverlening zijn het meest tevreden over hun arbeidsomstandigheden. Ze denken ook het vaakst dat ze in staat zijn om tot hun 65° door te werken, maar ze hebben hier – op de werknemers in de bouw na – het minste animo voor. Van de werknemers werken vier van de tien vaak of altijd onder tijdsdruk, terwijl de helft vindt dat ze teveel werk hebben.

1. Inleiding

De arbeidsmarkt is voortdurend in beweging. De werkzaamheden veranderen: de dienstverlenende sector groeit, terwijl werk in de landbouw en industrie verdwijnt. Ook het aanbod op de arbeidsmarkt verandert: de potentiële beroepsbevolking vergrijs, het aantal werkende vrouwen neemt toe evenals het aantal mensen dat in deeltijd werkt (Beckers en Langenberg, 2006). Ten slotte is ook het overheidsbeleid aan verandering onderhevig: de regel- en administratieve lastendruk voor werkgevers wordt teruggedrongen, en met het oog op de vergrijzing richt het beleid zich steeds meer op langer doorwerken en flexibilisering van de arbeid. Al deze ontwikkelingen op de arbeidsmarkt beïnvloeden de omstandigheden waaronder mensen hun werk doen.

De Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden (NEA) is opgezet om de arbeidsomstandigheden van werknemers te monitoren.

Onderwerpen die in de enquête aan bod komen zijn onder andere:

- werkdruk, emotioneel zwaar werk en lichamelijke belasting,
- lawaai, gevaarlijk en vuil werk, gevaarlijke stoffen, veiligheid,
- agressie en discriminatie,
- gezondheid, chronische ziekten, burn-out,
- willen en kunnen doorwerken tot 65 jaar,
- verzuim en arbeidsongevallen.

In opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft TNO in 2003 de NEA voor het eerst uitgevoerd. Sinds 2005 voeren TNO en CBS deze enquête gezamenlijk uit.

In de periode 1997–2005 heeft het CBS informatie over arbeidsomstandigheden verzameld via de Enquête beroepsbevolking (EBB) en het Permanent Onderzoek Leefsituatie (POLS). Hierover is de afgelopen jaren regelmatig gepubli-

ceerd (Frenken, 2005). In de NEA 2005 zijn ruim dertig vragen overgenomen die ook in de EBB en POLS voorkwamen. De resultaten van de NEA kunnen echter nog niet worden vergeleken met de uitkomsten uit de EBB en POLS, omdat deze onderzoeken methodologisch van elkaar verschillen. Vandaar dat dit artikel alleen uitkomsten over 2005 bevat en geen tijdreeksen.

2. Slechts twee van de tien werknemers willen tot hun 65° jaar blijven werken

Als werknemers wordt gevraagd of zij tot hun 65° jaar willen blijven werken, blijkt dat daarvoor weinig animo bestaat. Slechts twee op de tien werknemers willen dat. Gevraagd of zij zichzelf in staat achten om tot het 65° jaar te werken, geven vier van de tien werknemers een bevestigend antwoord. Mannen vinden vaker dan vrouwen dat ze tot hun 65° kunnen doorwerken.

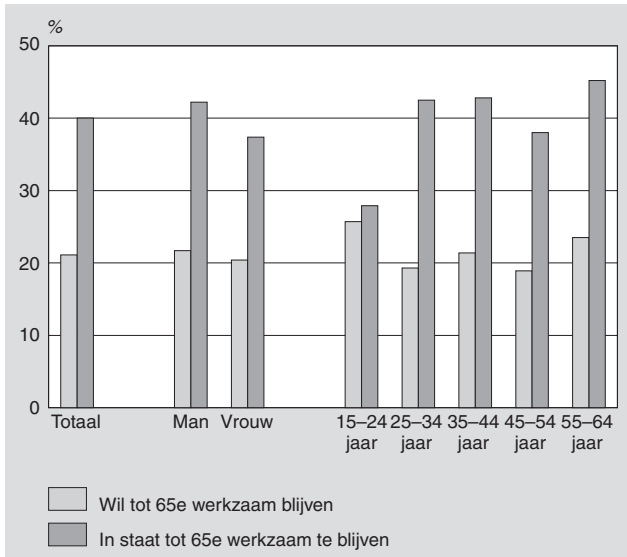
Opvallend is dat de 15–25-jarigen het vaakst tot hun 65° jaar willen blijven werken, maar juist het minst vaak denken dat ze in staat zijn hun huidige werk tot die leeftijd voort te zetten. De verklaring hiervoor is dat jongeren vaker dan anderen zwaar lichamelijk werk verrichten. Werknemers tussen de 25 en 55 jaar willen minder vaak doorwerken tot hun 65° jaar dan hun jongere en oudere collega's. De 45 tot 54-jarigen zijn het meest negatief over het kunnen doorwerken tot die leeftijd.

Oudere werknemers van 55 tot 65 jaar zijn juist positief gestemd. Bijna de helft denkt tot het 65° jaar te kunnen werken en bijna een kwart is dat ook daadwerkelijk van plan. Dat de 55-plussers gunstig afsteken, komt doordat een deel van de potentiële werknemers tussen de 55 en 64 de arbeidsmarkt al verlaten heeft, hetzij om gezondheidsredenen, hetzij om met vervroegd pensioen te gaan.

De uitkomsten zijn in overeenstemming met wat bekend is over het arbeidsmarktgedrag van ouderen. De arbeidsdeelname van ouderen is het afgelopen decennium weliswaar toegenomen, maar deze toename komt voor een groot deel doordat mensen tussen de 55 en 60 jaar vaker aan het werk zijn en blijven. Bij personen tussen de 60 en 65 jaar is de arbeidsdeelname minder snel gestegen (Molnár, 2006). In 2005 hoorde 55 procent van de 55–59-jarigen tot de werkzame beroepsbevolking, terwijl van de 60–64-jarigen slechts 18 procent hiertoe behoorde.

Het overgrote deel van de ouderen die niet (meer) werkzaam zijn, wil ook niet werken. Van alle niet-werkzame ouderen van 55–64 jaar geeft in 2005 slechts 6 procent aan dat ze wel willen werken, het liefst in deeltijd (Molnár en Siermann, 2006).

1. Werknemers naar mening over doorwerken tot 65e jaar naar geslacht en leeftijd, 2005

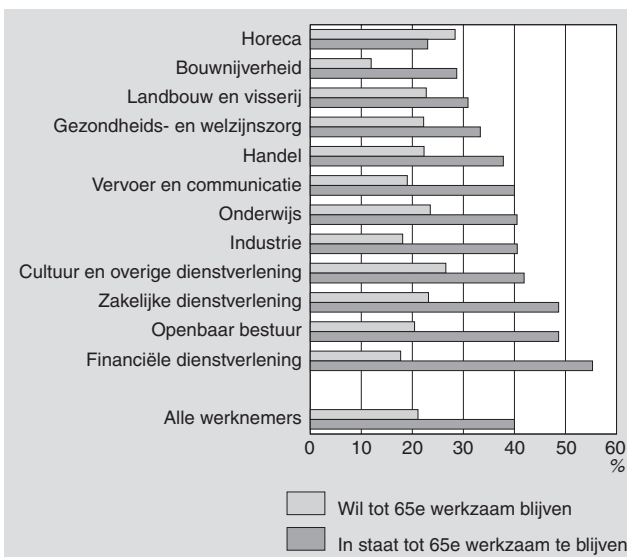
3. Werknemers in de horeca en de bouw het minst in staat om door te werken

Vier van de tien werknemers denken dat ze tot hun 65^e jaar kunnen doorwerken.

Hierin bestaan grote verschillen tussen bedrijfstakken. In de horeca verwachten slechts twee op de tien werknemers dat ze in staat zijn hun huidige werk tot hun 65^e te blijven doen. In de bouw zijn dat drie op de tien. Maar de meeste bouwvakkers willen niet zo lang doorwerken: bijna 90 procent wenst voortijdig te stoppen.

De financiële dienstverlening springt er in twee opzichten uit. Enerzijds is dit de enige bedrijfstak waar meer dan de helft van de werknemers vindt dat ze in staat zijn tot hun 65^e te werken. Anderzijds behoort de financiële dienstverlening tot de bedrijfstakken met het laagste aandeel werknemers dat daadwerkelijk zolang door wil gaan. Ook voor het openbaar bestuur en de zakelijke dienstverlening geldt

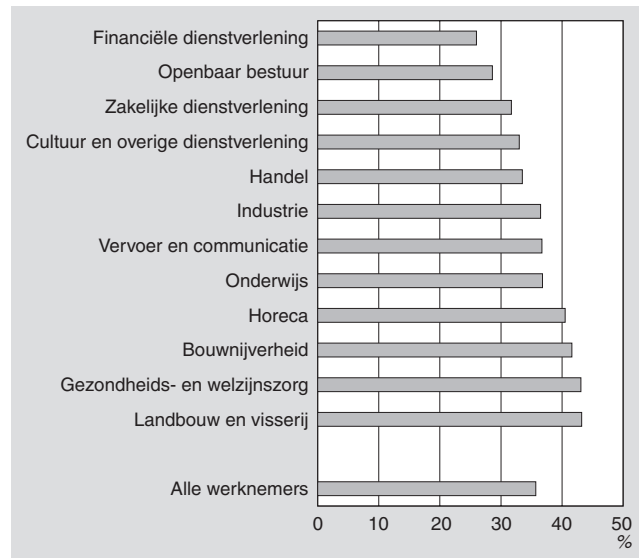
2. Werknemers naar mening over doorwerken tot 65e jaar naar bedrijfstak, 2005

dat het verschil tussen willen doorwerken en kunnen doorwerken groot is.

Een vervolgvraag uit de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden luidt of de werknemer langer zou blijven werken als het werk lichter zou zijn. Meer dan een derde van alle werknemers geeft hierop een bevestigend antwoord. In de landbouw en visserij en in de gezondheidszorg denkt 43 procent van de werknemers langer te blijven werken als het werk minder zwaar zal zijn. In de financiële dienstverlening en het openbaar bestuur geldt dat voor minder dan 30 procent van de werknemers.

3. Werknemers die door lichter werk langer zouden blijven werken, 2005

4. De helft van de werknemers heeft vaak teveel werk

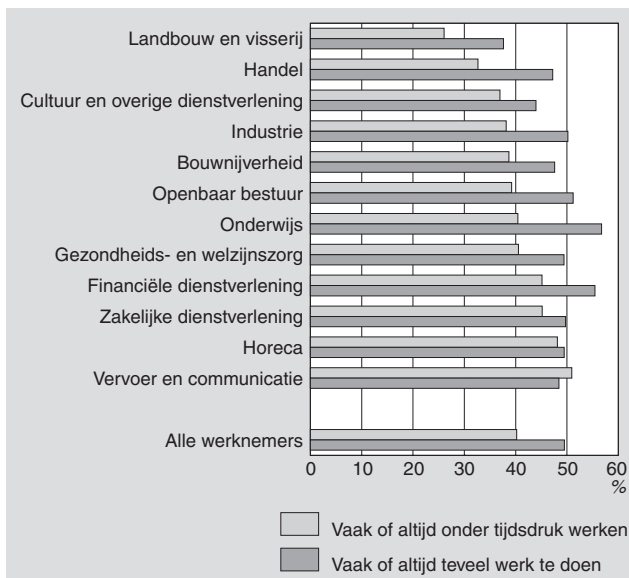
Een aanzienlijk deel van de werknemers werkt onder tijdsdruk en/of heeft teveel werk. Vier van de tien werknemers geven aan dat ze vaak of altijd onder tijdsdruk hun werk verrichten en vijf van de tien werknemers melden dat ze vaak of altijd teveel werk hebben.

Werken onder hoge tijdsdruk komt het meest voor bij werknemers in de bedrijfstakken vervoer en communicatie, de horeca, de zakelijke dienstverlening (zoals ingenieursbureaus, makelaars, ICT-bedrijven, beveiligingsbedrijven en uitzendbureaus) en de financiële dienstverlening. Teveel werk hebben, wordt vaak genoemd in het onderwijs en de financiële dienstverlening. Ook in het openbaar bestuur en de industrie wordt hiervan relatief vaak gewag gemaakt.

5. Lichamelijke belasting en geluidsoverlast in de bouw

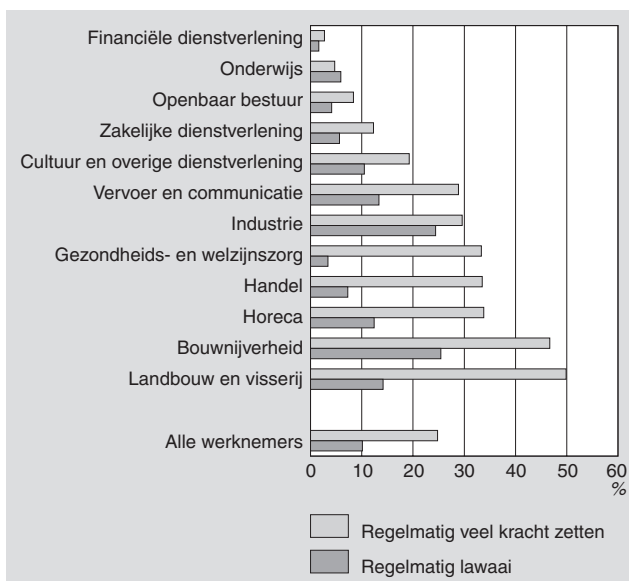
Een vierde van de werknemers moet regelmatig kracht zetten op het werk, terwijl een op de tien regelmatig aan lawaai wordt blootgesteld. In de landbouw en in de bouw is de lichamelijke belasting verreweg het hoogst. Hier zegt bijna de helft van de werknemers dat ze regelmatig kracht moeten zetten. Werknemers in de bouw en de industrie hebben de meeste last van lawaai. In deze sectoren moet

4. Tijdsdruk en teveel werk naar bedrijfstak, 2005

een kwart van de werknemers regelmatig hard praten om zich verstaanbaar te maken. Vier op de tien werknemers in de bouw en drie op de tien werknemers in de industrie gebruiken regelmatig gehoorbescherming, zoals oorkapen of oordopjes.

5. Kracht zetten en lawaai op het werk naar bedrijfstak

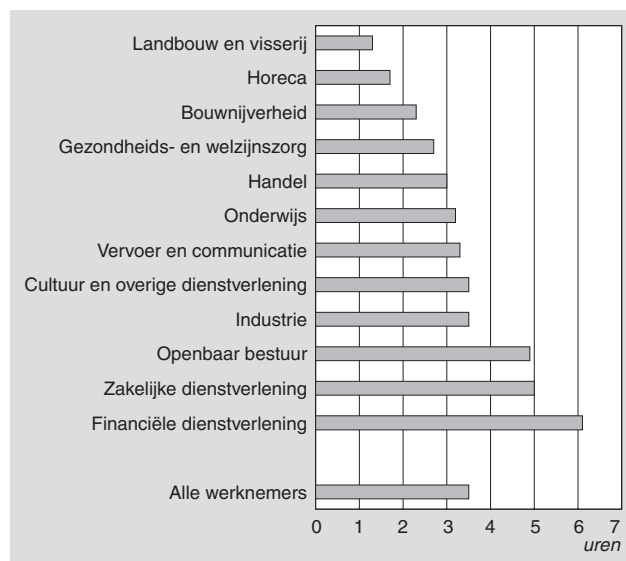

6. Beeldschermwerk komt het meest voor in de financiële dienstverlening

Een werknemer zat in 2005 gemiddeld 3,5 uur per dag achter een beeldscherm te werken. Dit aantal uren varieert sterk per bedrijfstak. In de landbouw en visserij en in de horeca zijn werknemers minder dan twee uur per dag achter een scherm bezig. In de financiële dienstverlening belooft dit gemiddeld zes uur per dag. Ook de zakelijke dienstverlening en het openbaar bestuur kennen met gemiddeld vijf uur beeldschermwerk per dag sterk aan computers en automatisering gebonden werk. Het zijn deze

drie bedrijfstakken met veel beeldschermwerk waar relatief veel werknemers aangeven dat ze in staat zijn tot hun 65^e jaar te blijven werken.

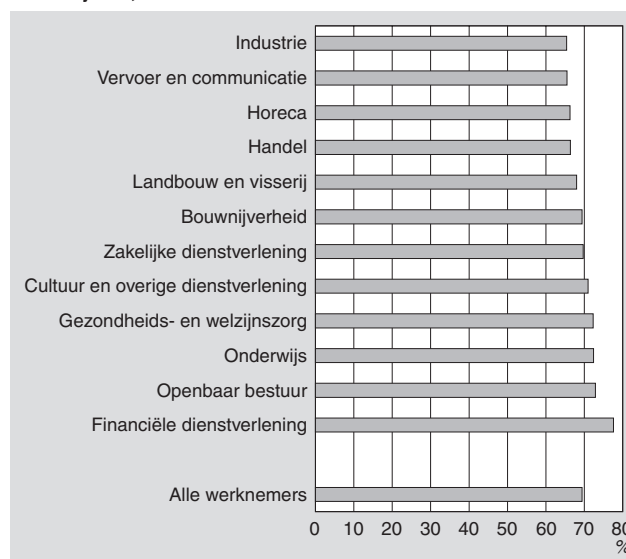
6. Gemiddeld aantal uren beeldschermwerk per dag naar bedrijfstak, 2005

7. Zeventig procent van de werknemers tevreden met hun arbeidsomstandigheden

Ten slotte is ook gevraagd in hoeverre werknemers tevreden zijn met hun arbeidsomstandigheden. In 2005 waren bijna zeven van de tien werknemers in Nederland tevreden met hun arbeidsomstandigheden. In de financiële dienstverlening is de tevredenheid over de arbeidsomstandigheden het hoogst. In deze bedrijfstak was 78 procent van de werknemers hier positief over. Ook in het openbaar bestuur, het onderwijs, de gezondheid- en welzijnszorg en de bedrijfstak cultuur en overige dienstverlening lag het aandeel tevreden werknemers boven de 70 procent. Het laagst is de tevredenheid in de industrie en de bedrijfs-

7. Werknemers die tevreden zijn met de arbeidsomstandigheden naar bedrijfstak, 2005

tak vervoer en communicatie. Ook de handel en de horeca scoorden beneden het gemiddelde. In deze sectoren is tweederde van de werknemers tevreden.

Technische toelichting

Voor de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden (NEA) 2005 heeft het CBS een steekproef van 80 duizend werknemers tussen de 15 en 65 jaar uit het banenbestand getrokken. Deze steekproef is zelfwegend en is representatief voor geslacht, bedrijfsklasse en COROP-gebied. Omdat de respons onder jongeren en niet-westerse allochtonen in het algemeen lager is, is de trekingskans van deze twee groepen met 50 procent verhoogd.

In opdracht van TNO heeft TNS-NIPO schriftelijke vragenlijsten naar alle werknemers in de steekproef gestuurd. Respondenten konden de schriftelijke vragenlijst of dezelfde vragenlijst via internet invullen en terugsturen. De respons was na correctie 32,5 procent. In totaal hebben 23,4 duizend werknemers aan het onderzoek meegedaan. Bijna 80 procent van de respondenten heeft de schriftelijke vragenlijst ingevuld, en ruim 20 procent heeft de vragenlijst via internet ingevuld. Onderwerpen die in de vragenlijst aan bod komen zijn onder meer:

1. Psychische werkbelasting (zoals werktempo en werkdruk)
2. Lichamelijke werkbelasting (zoals kracht zetten en zware lasten tillen)
3. Belasting door omgevingsfactoren (zoals lawaai op de werkplek)
4. Ongevallen tijdens het werk
5. Of men tot zijn 65e jaar wil en kan werken, en
6. Algehele tevredenheid over de arbeidsomstandigheden.

De cijfers zijn gewogen naar geslacht, leeftijd, herkomst, opleidingsniveau, bedrijfstak, regio en stedelijkheid en opgehoogd naar de doelpopulatie: alle werknemers tussen de 15 en 64 jaar in Nederland. Zoals in ieder onderzoek dat gebaseerd is op een steekproef, hebben de uitkomsten van de NEA een onnauwkeurigheidsmarge. Meer achtergrondinformatie over de NEA is te vinden in Van Bossche e.a. (2006) en op de website van TNO.

De resultaten van de NEA kunnen (nog) niet worden vergeleken met gegevens over arbeidsomstandigheden, die gebaseerd zijn op andere enquêtes. Enquêtevragen over arbeidsomstandigheden zijn sinds 1997 opgenomen in twee onderzoeken: het Permanent Onderzoek Leefsituatie (POLS) en de Enquête Beroepsbevolking (EBB). In zowel POLS als de EBB is het aantal vragen over arbeidsomstandigheden sinds 2003 gereduceerd. Deze vragen zijn in 2004 voor het laatst in POLS opgenomen, en in 2005 voor het laatst in de EBB. De methoden van NEA enerzijds en EBB en POLS anderzijds verschillen echter. Zo bestaat de doelpopulatie van POLS en de EBB uit personen die minstens 12 uur werken (zowel werknemers als zelfstandigen). De doelpopulatie van de NEA bestaat uit werknemers, die minimaal 1 uur per week werken, maar niet uit zelfstandigen. Verder worden de enquêtes van POLS en de EBB mondeling afgenomen, terwijl de enquêtes van de NEA schriftelijk of via internet worden verzameld. Over de vergelijkbaarheid van de vragen in POLS en de EBB enerzijds en de NEA anderzijds wordt begin 2007 gepubliceerd.

Literatuur

Beckers, I. en H. Langenberg (2006). Hoge arbeidsdeelname, maar lage arbeidsduur. In: *Sociaal Economische Trends* 2006 nr. 4, blz. 9–18.

Bossche, S.N.J. van, C.L.H. Hupkens, S.J.M. de Ree en P.G.W. Smulders (2006). *Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2005: methodologie en globale resultaten*. TNO, Hoofddorp.

Frenken, F. (2005). Trends in arbeidsomstandigheden 2004. In: *Sociaal Economische Trends* 2005 nr. 4, blz. 41–48.

Molnár, H. (2006). *Kwart werkzame beroepsbevolking is 50-plus*. In: Webmagazine, CBS-website, 8 mei 2006.

Molnár, H. en C. Siermann (2006). Hoeveel ouderen willen werk? In: *Sociaal Economische Trends* 2006 nr. 4, blz. 56–58.

Tabel 1
Arbeidsomstandigheden naar geslacht en leeftijd, 2005

	Alle werknemers	Man	Vrouw	15-24 jaar	25-34 jaar	35-44 jaar	45-54 jaar	55-64 jaar
	%							
Tevreden met arbeidsomstandigheden?	69	68	71	71	69	69	68	71
Doorwerken tot 65e jaar								
Wil tot 65e werkzaam blijven	21	22	20	26	19	21	19	24
In staat tot 65e werkzaam te blijven	40	42	37	28	43	43	38	45
Door lichter werk langer werkzaam	36	38	33	36	36	38	37	28
Werktempo								
Altijd en vaak erg snel werken	45	45	45	44	48	47	45	38
Altijd en vaak te veel werk te doen	50	51	48	42	50	53	51	47
Altijd en vaak extra hard werken	31	33	29	23	32	34	33	28
Altijd en vaak onder tijdsdruk werken	40	44	36	31	43	43	42	34
Altijd en vaak haasten	29	31	28	22	29	32	31	25
Kracht zetten en tillen tijdens het werk								
Regelmatig veel kracht zetten	25	28	21	41	24	24	22	18
Vaak en regelmatig lasten >5 kg tillen	32	39	24	47	31	31	28	26
Vaak en regelmatig lasten >5 kg duwen/trekken	28	33	22	42	27	28	25	23
Vaak en regelmatig lasten >5 kg dragen	27	35	18	40	26	27	24	23
Geluid								
Regelmatig hard praten om verstaanbaar zijn	10	15	4	10	9	11	10	10
Regelmatig gebruik van gehoorbeschermers	10	17	1	9	9	11	10	9
	uren							
Beeldschermwerk								
Uur per dag aan beeldscherm voor werk	3,5	3,5	3,6	2,1	4,1	3,8	3,5	3,4
Uur per week aan beeldscherm voor privé	6,1	7,0	4,9	10,3	6,2	5,4	5,0	4,7

Tabel 2
Arbeidsomstandigheden naar bedrijfstak, 2005

	Landbouw en visserij	Industrie	Bouwnijverheid	Handel	Horeca	Vervoer en communicatie	Financiële dienstverlening	Zakelijke dienstverlening	Openbaar bestuur	Onderwijs	Gezondheids- en welzijnszorg	Cultuur en overige dienstverlening
	%											
Tevreden met arbeidsomstandigheden?	68	65	69	66	66	66	78	70	73	72	72	71
Doorwerken tot uw 65e												
Wil tot 65e werkzaam blijven	23	18	12	22	28	19	18	23	20	24	22	27
In staat tot 65e werkzaam te blijven	31	41	29	38	23	40	55	49	49	41	33	42
Door lichter werk langer werkzaam	43	37	42	34	41	37	26	32	29	37	43	33
Werktempo												
Altijd en vaak erg snel werken	42	42	44	47	65	48	50	49	39	39	44	38
Altijd en vaak te veel werk te doen	38	50	48	47	50	48	55	50	51	57	49	44
Altijd en vaak extra hard werken	24	30	31	30	35	33	34	33	29	35	31	25
Altijd en vaak onder tijdsdruk werken	26	38	39	33	48	51	45	45	39	40	41	37
Altijd en vaak haasten	23	26	28	26	43	35	32	31	27	31	30	24
Kracht zetten en tillen tijdens het werk												
Regelmatig veel kracht zetten	50	30	47	34	34	29	3	12	8	5	33	19
Vaak en regelmatig lasten >5 kg tillen	64	40	60	42	46	37	4	17	13	10	38	23
Vaak en regelmatig lasten >5 kg duwen/trekken	59	35	52	39	32	35	3	14	11	7	35	22
Vaak en regelmatig lasten >5 kg dragen	54	34	59	38	40	32	3	15	12	10	25	20
Geluid												
Regelmatig hard praten om verstaanbaar zijn	14	24	25	7	12	13	2	6	4	6	3	11
Regelmatig gebruik van gehoorbeschermers	21	28	40	5	2	5	1	6	5	1	1	7
	uren											
Beeldschermwerk												
Uur per dag aan beeldscherm voor werk	1,3	3,5	2,3	3,0	1,7	3,3	6,1	5,0	4,9	3,2	2,7	3,5
Uur per week aan beeldscherm voor privé	6,9	6,0	5,2	6,6	8,5	6,4	5,4	6,7	5,8	5,4	5,3	6,1

De rol van mobiliteit bij regionale inkomensontwikkelingen

Jan-Willem Bruggink

Binnen de vier grote steden hebben de niet-verhuizende mensen een grote rol gespeeld in de gunstige inkomensontwikkelingen die daar hebben plaatsgevonden. Hun inkomensstijging compenseerde voor het aantrekken van immigranten met relatief lage inkomens. De gemeentes op het platteland hebben een minder gunstige ontwikkeling doorgemaakt. Daarbij spelen zowel verhuizenden als niet-verhuizenden een rol.

1. Inleiding

Inkomens binnen gemeentes veranderen door de in- en uitstroom van verhuizenden en migranten. Zo kunnen gemeentes opbloeien door de komst van goedverdienende forensen met een baan in een nabijgelegen grote stad, terwijl in andere plaatsen het gemiddelde inkomen daalt door het vertrek van jonge, goedopgeleide mensen, die naar de steden trekken voor werk of door de komst van migranten met lage inkomens. Gemeentes proberen daarom op verschillende manieren invloed uit te oefenen op het verhuisgedrag van hun inwoners. Een voorbeeld daarvan is de Wet bijzondere maatregelen grootstedelijke problematiek, beter bekend als de Rotterdamwet, die aan nieuwkomers in bepaalde wijken een inkomenseis stelt.

Voor het voeren van een effectief beleid op dit gebied is het van belang om een inzicht te krijgen in de omvang en aard van de verhuizingen en migratie en de consequenties daarvan voor de inkomens in de regio. Daarbij moet ook gekeken worden naar de inkomensontwikkeling van de niet-verhuizende bevolking.

In dit artikel wordt de invloed van verhuis- en migratiestromen op de ontwikkeling van de regionale inkomens voor de periodes 1996–2000 en 2000–2004 onderzocht. Afzonderlijke groepen die beschreven worden, zijn: personen die tussen Nederlandse gemeentes verhuizen, internationale migranten en personen die in dezelfde gemeente blijven wonen. Over de effecten van verhuizingen en migratie op de inkomensontwikkeling is ook al in eerdere studies gepubliceerd, echter hierbij stonden steeds de vier grote steden centraal (zie o.a. Latten et al. 2006; Latten en de Vries 2006; De Vries et al. 2006). In dit stuk gaat het ook om de andere gemeentes.

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van een nieuwe onderzoeksmethode. Allereerst wordt kort ingegaan op deze methode. Daarna wordt een aantal resultaten gepresenteerd.

2. Methode

Gegevensbestanden en inkomensbegrip

Om verhuizenden, migranten en blijvers te kunnen onderscheiden, is gebruik gemaakt van de paneldata van het

Regionaal Inkomensonderzoek (RIO), jaargangen 1996, 2000 en 2004. Door gebruik te maken van paneldata kunnen mensen in de tijd gevolgd worden. Met het begrip 'bevolking' wordt in dit artikel bedoeld: de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder, woonachtig in een particulier huishouden, waarvan van minimaal één huishoudenslid volledige inkomensgegevens bekend zijn.

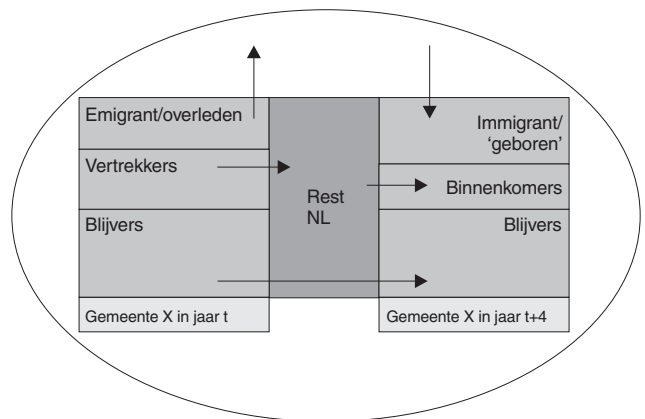
Per bevolkingsgroep en per gemeente is gekeken naar het gemiddelde inkomen van de steekproefpersonen. Met inkomen wordt in dit artikel het gestandaardiseerde besteedbare huishoudensinkomen bedoeld. De gemiddelde inkomens worden in dit onderzoek weergegeven als percentage van het Nederlandse gemiddelde dat voor alle onderzoeksjaren op 100 gesteld is.

Om gebieden in verschillende jaren met elkaar te kunnen vergelijken, wordt overal de gemeente-indeling van 1 januari 2005 gebruikt. In paragraaf 6 worden alle gemeentes gegroepeerd op basis van stedelijkheidsgraad.

Onderzochte groepen en mobiliteitsstromen

De RIO-data zijn voor twee periodes geanalyseerd: 1996–2000 en 2000–2004. Per periode worden de onderscheiden groepen en verhuisstromen beschreven. Schematisch kan dit als volgt worden weergegeven (zie ook: Technische toelichting):

Schema 1
Bevolkingsgroepen en mobiliteitsstromen

Door de afbakening van het RIO-panel worden steekproefpersonen pas 'geboren' op vijftienjarige leeftijd. Aan het begin van een onderzoeksperiode zijn deze mensen 11 tot en met 14 jaar oud.

Immigranten en personen van 15 tot en met 18 jaar worden steeds als aparte groepen behandeld. Soms worden vertrekkers en binnenkomers onder de noemer 'verhuizenden' gezamenlijk beschreven. Verhuizenden binnen dezelfde gemeente worden beschouwd als blijvers. Dit geldt ook voor personen die na het begin van een periode uit een gemeente vertrekken en er voor het eind van die periode weer terugkeren.

3. Omvang en inkomensontwikkelingen per groep

Om de rol die verhuizenden, migranten en blijvers spelen bij de inkomensontwikkeling op waarde te kunnen schatten, is het van belang te weten hoe groot deze groepen zijn. Gekeken over periodes van vier jaar, zijn de meeste mensen blijvers. Dit geldt voor meer dan vier vijfde van de bevolking. Bijna 10 procent van de bevolking verhuist. De rest bestaat uit mensen die uit de bevolking verdwijnen of er nieuw bijkomen.

In de periodes 1996–2000 en 2000–2004 lopen de ontwikkelingen van de relatieve inkomensposities van deze groepen uiteen. De blijvers hebben zowel in 1996 als in 2000 een inkomen dat iets onder het landelijke gemiddelde ligt, maar weten zich in beide periodes licht te verbeteren.

De verhuizenden starten in beide periodes met een inkomenspositie die ruim boven het gemiddelde ligt, maar na verhuizing ligt het relatieve inkomen een stuk lager. Deze inkomensdaling is in de jaren 2000–2004 sterker dan in 1996–2000. Een verklaring hiervoor is de samenstelling van de groepen verhuizenden in deze periodes. Eind jaren negentig gaat verhuizen vaker samen met het vinden van een baan. Dat hangt samen met de oplevende economie in die periode. Verhuizen voor een nieuwe baan zal in het algemeen de inkomensontwikkeling rond de verhuizing positief beïnvloeden. In de periode 2000–2004 gaan verhuizenden minder vaak over van een werkloosheids- of uitkeringssituatie naar een situatie als werknemer. Overigens ligt de uiteindelijke inkomenspositie van verhuizenden nog steeds hoger dan bij blijvers.

De groepen emigranten/overledenen, 15 tot en met 18 jarigen en immigranten staan er qua inkomen duidelijk slechter voor. Over de inkomensontwikkeling van deze groep kan geen uitspraak gedaan worden, omdat ze per periode maar in één onderzoeksjaar zichtbaar zijn.

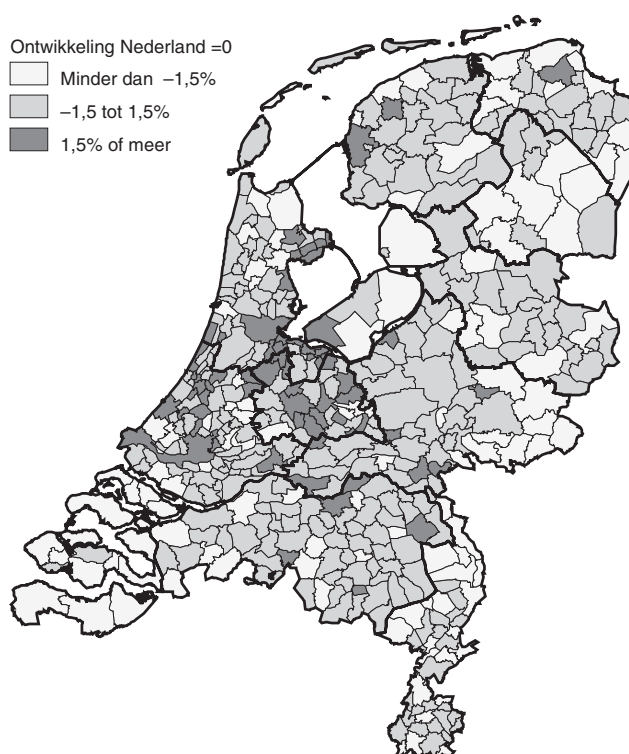
4. Inkomensontwikkeling van de blijvers per gemeente

Omdat niet-verhuizende mensen veruit het grootste deel van de bevolking vormen worden de inkomensontwikkelingen binnen deze groep in deze paragraaf in meer detail beschreven.

In de periode 1996–2000 is in de inkomensontwikkeling van de blijvende bevolking een geografisch patroon te zien. In de meeste gemeentes wijkt de ontwikkeling weinig af van de landelijke ontwikkeling, maar de sterke stijgers en dalers zijn niet willekeurig verspreid over het land. De gemeentes waar de inkomenspositie van de niet-verhuizende bevolking duidelijk daalt, liggen veelal in de plattelandsgebieden van Nederland. Gemeentes met blijvers die zich qua inkomen goed ontwikkelen, concentreren zich in het westen van het land. Onder deze stijgers vallen ook de vier grote steden.

In de jaren 2000–2004 laat de inkomensontwikkeling van de niet-verhuizende bevolking een meer divers patroon zien. Stijgers en dalers zitten over het hele land verspreid. Er zijn in totaal meer gemeentes met een positieve ontwikkeling dan eind jaren negentig.

1. Inkomensontwikkeling blijvers per gemeente, 1996–2000

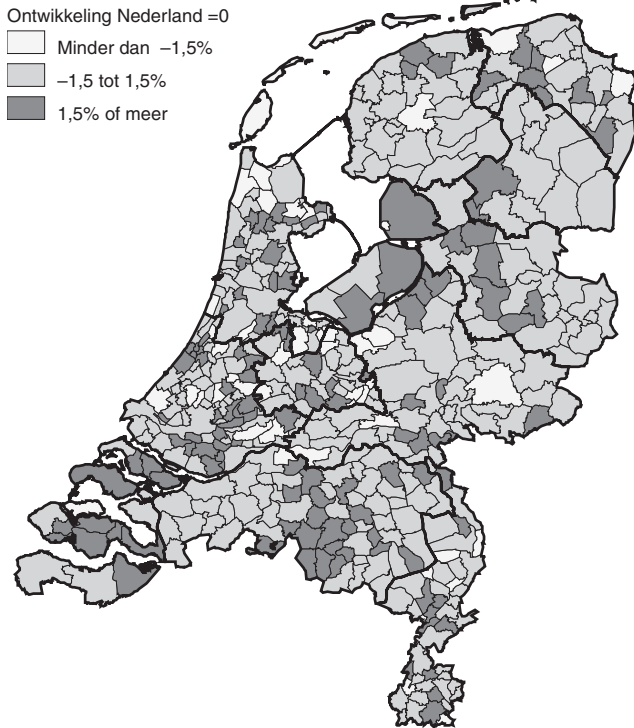
Staat 1
Omvang en inkomenspositie per groep

	1996–2000		2000–2004			
	Omvang	Inkomenspositie	Omvang	Inkomenspositie		
		1996	2000	2000	2004	
	<i>x 1 000</i>		<i>x 1 000</i>			
Bevolking 15+, begin periode ¹⁾	11 600	100	100	11 800	100	100
Blijvers	9 900	99,9	100,1	10 100	99,8	100,3
Verhuizers	1 100	106,8	105,9	1 000	108,0	102,6
Emigranten/overledenen	600	90,0		700	91,1	
<i>Instream</i>						
Immigranten	300		92,3	200		90,3
11–14 jaar aan begin periode	700		91,7	700		94,9

¹⁾ Bevolking in particuliere huishoudens, exclusief personen in huishoudens zonder waargenomen inkomen of onvolledig jaarinkomen

2. Inkomensontwikkeling blijvers per gemeente, 2000–2004

In Rotterdam lag het gemiddelde inkomen ruim 9 procent onder het Nederlands gemiddelde, terwijl dat in Utrecht maar 1 procent was. Acht jaar later, in 2004, bevinden de grote steden zich in een betere positie. Ten opzichte van het Nederlands gemiddelde zijn ze allen naar boven opgeschoven. Rotterdam is nog steeds de grote stad met de laagste inkomens, maar de achterstand is teruggelopen tot minder dan 8 procent. In Utrecht is het gemiddelde inkomen zelfs tot boven het landelijke gemiddelde gestegen. Deze stijging heeft zich vooral voorgedaan in de periode 1996–2000. Alleen in Rotterdam weet de stijging zich ook in de eerste jaren van de 21ste eeuw door te zetten.

De blijvende bevolking ontwikkelt zich in alle vier grote steden beter dan de totale gemeentelijke bevolking, vooral eind jaren negentig. Blijkbaar hebben de blijvers in de grote steden meer dan gemiddeld geprofiteerd van de destijds oplevende economie.

Zowel de mensen die uit de steden vertrekken naar andere gemeentes binnen Nederland als de mensen die de omgekeerde route volgen, hebben relatief hoge inkomens²⁾. In Amsterdam en Den Haag liggen de gemiddelde inkomens van binnenkomers hoger dan die van de vertrekkers. Voor Utrecht is dat alleen in de jaren 1996–2000 het geval. In Rotterdam liggen de inkomens van vertrekkers en binnenkomers in beide perioden op hetzelfde niveau.

5. Invloed van mobiliteit op het inkomensniveau van de vier grote steden

In 1996 was de inkomenspositie van alle grote steden relatief ongunstig¹⁾. Onderling waren er behoorlijke verschillen.

Bij de immigranten zijn forse verschillen te zien tussen de vier steden. De immigranten in Amsterdam en Den Haag hebben gemiddelde inkomens die maximaal 5 procent onder het Nederlands gemiddelde liggen. In Utrecht en Rotterdam liggen deze inkomensniveaus echter tot ruim 20 procent onder het landelijk niveau. De aanwezigheid

Staat 2
 Inkomenspositie grote steden per groep (Nederland=100)

	1996–2000			2000–2004		
	1996	2000	Vershil	2000	2004	Vershil
Amsterdam						
Totale bevolking 15+	93,4	97,3	3,9	97,9	97,8	-0,1
Blijvers	92,5	96,9	4,4	96,8	97,3	0,5
Vertrekkers	106,7			111,7		
Emigranten/overledenen	84,3			91,7		
Binnenkomers		114,8			116,0	
Immigranten		99,6			99,6	
15 t/m 18 jarigen		76,0			82,0	
Rotterdam						
Totale bevolking 15+	90,8	91,3	0,4	91,7	92,3	0,6
Blijvers	90,1	91,9	1,8	91,3	92,7	1,4
Vertrekkers	103,8			104,9		
Emigranten/overledenen	80,8			80,9		
Binnenkomers		103,8			103,6	
Immigranten		80,3			79,5	
15 t/m 18 jarigen		76,4			81,7	
's-Gravenhage						
Totale bevolking 15+	96,9	98,9	2,0	99,3	99,0	-0,2
Blijvers	96,7	99,4	2,7	99,0	98,6	-0,4
Vertrekkers	102,1			105,1		
Emigranten/overledenen	92,2			95,7		
Binnenkomers		108,2			109,6	
Immigranten		95,0			97,2	
15 t/m 18 jarigen		82,6			86,4	
Utrecht						
Totale bevolking 15+	99,0	101,3	2,3	102,2	101,7	-0,5
Blijvers	98,2	101,3	3,1	101,3	101,8	0,4
Vertrekkers	107,3			113,8		
Emigranten/overledenen	87,7			90,4		
Binnenkomers		114,6			112,7	
Immigranten		87,6			85,0	
15 t/m 18 jarigen		84,0			88,3	

van vele multinationals en internationale instellingen in Amsterdam en Den Haag kan een verklaring zijn voor deze verschillen. Deze bieden goedbetaalde banen voor hoog opgeleide immigranten uit westerse landen.

Het doorsnee inkomen van 15 tot en met 18 jarigen in de vier grote steden ligt een vijfde onder het Nederlands gemiddelde. In deze steden zijn niet-westerse allochtonen in de jongere leeftijdsgroepen oververtegenwoordigd. Deze hebben gemiddeld een lagere positie op de inkomensladder.

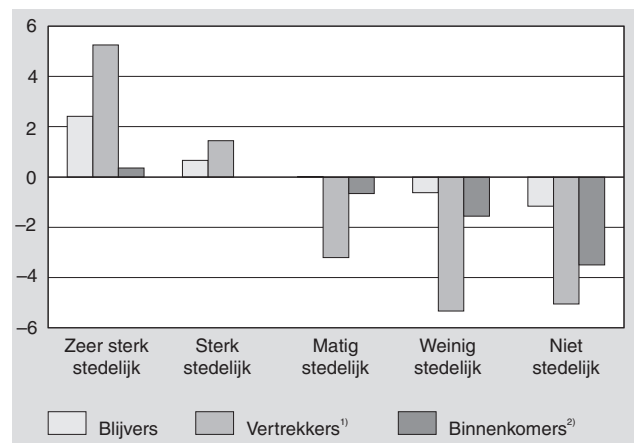
6. Inkomens in niet stedelijke gebieden blijven achter

In de periode 1996–2004 blijft de relatieve inkomensontwikkeling in de plattelandsgemeentes van Nederland achter bij de meer verstedelijkte gemeentes. Hierbij spelen zowel de blijvers als de verhuizenden een rol.

In de (zeer) sterk stedelijke gemeentes maakten de blijvers in de jaren 1996–2000 een positieve inkomensontwikkeling door. Van de blijvende bevolking in de niet of weinig stedelijke gemeentes daalde in deze periode het relatieve inkomen. Blijkbaar profiteerde de bevolking in de (zeer) sterk stedelijke gemeentes meer van de oplevende economie eind jaren negentig dan die in de landelijke gemeentes. Een verklaring hiervoor is het relatief hoge werkloosheidspercentage in de stedelijke gemeentes aan het begin van de periode. Hierdoor was er meer inkomenswinst te behalen. In de periode 2000–2004 ontwikkelt de blijvende bevolking zich overal licht positief.

Bij de verhuizenden is in de periode 1996–2000 een opvallend verschil te zien als gekeken wordt naar de mate van stedelijkheid van de herkomst- en bestemmingsgemeentes. Een vertrek uit zeer sterk stedelijke gemeentes gaat gepaard met een relatieve inkomensstijging. Waarschijnlijk is hier de suburbanisatie van welvarende dertigers te zien. Het vertrek uit niet of weinig stedelijke gemeentes gaat juist gepaard met een daling. Ook bij mensen die een gemeente binnenkomen, is dit patroon te herkennen. Nieuw-

3. Inkomensontwikkeling ten opzichte van het Nederlands gemiddelde (=100) van blijvers, vertrekkers en binnenkomers naar stedelijkheid, 1996–2000

¹⁾ De inkomensontwikkeling die gepaard is gegaan met het vertrek uit een gemeente met een bepaalde stedelijkheidsgraad.

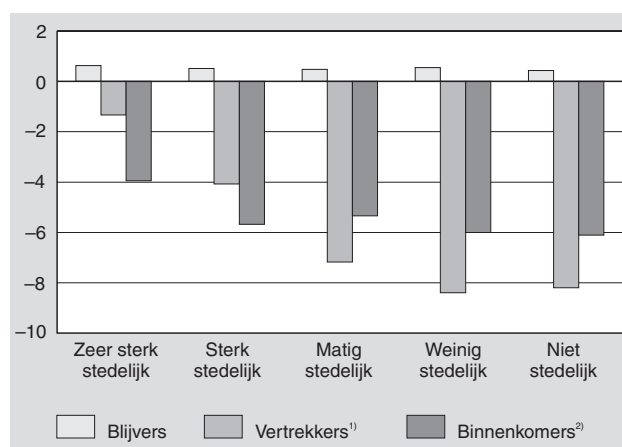
²⁾ De inkomensontwikkeling die gepaard is gegaan met de komst naar een gemeente van een bepaalde stedelijkheidsgraad.

komers in de zeer sterk stedelijke gemeentes wisten hun inkomenspositie licht te verbeteren, terwijl ze in weinig of niet stedelijke gemeentes een relatieve inkomensdaling doormaakten.

In de periode 2000–2004 is de inkomenspositie van alle vertrekkers aan het eind van de onderzoeksperiode slechter dan daarvoor, ongeacht de mate van stedelijkheid van de vertrekgemeente. Dat geldt ook voor de binnenkomers. De daling is het sterkst in de weinig en niet stedelijke gemeentes en het minst in de zeer sterk stedelijke gemeentes.

De niet stedelijke gemeentes nemen een middenpositie in als gekeken wordt naar de inkomens van immigranten en mensen van 15 tot en met 18 jaar. De gemeentes met de hoogste inkomens aan en hebben ook de meest welvarende jongeren.

4. Inkomensontwikkeling ten opzichte van het Nederlands gemiddelde (=100) van blijvers, vertrekkers en binnenkomers naar stedelijkheid, 2000–2004

¹⁾ De inkomensontwikkeling die gepaard is gegaan met het vertrek uit een gemeente met een bepaalde stedelijkheidsgraad.

²⁾ De inkomensontwikkeling die gepaard is gegaan met de komst naar een gemeente van een bepaalde stedelijkheidsgraad.

7. De rol van mobiliteit samengevat

Aan de hand van een nieuwe onderzoeksmethode is in dit artikel de rol van mobiliteit bij de gemeentelijke inkomensontwikkelingen geanalyseerd. De onderzoeksperiodes 1996–2000 en 2000–2004 laten verschillende ontwikkelingen zien, die ook weer per gemeente anders zijn. Zo is de inkomensontwikkeling in de vier grote steden gunstig geweest, met name eind jaren negentig. De niet stedelijke gemeentes in Nederland kennen een negatievere ontwikkeling.

Ook de onderscheiden bevolkingsgroepen, blijvers en de verschillende uit- en instromers, laten soms tegenstrijdige inkomensontwikkelingen zien. De groep blijvers is kwantitatief veruit het grootst, waardoor deze een grote invloed heeft op de inkomensontwikkeling. Het aantrekken van relatief arme nieuwkomers in een gemeente gaat daardoor niet altijd gepaard met een negatieve inkomensontwikkeling van de gemeente als geheel.

De onderzoeksmethode zoals hier gepresenteerd, kan ook worden toegepast op wijk- of buurtniveau. Dan kan ook ge-

analyseerd worden, wat de rol van verhuizingen binnen de steden is bij de inkomensontwikkeling.

Technische toelichting

Onderzoeksgegevens

Het Regionaal Inkomensonderzoek (RIO) is een panelonderzoek dat wordt uitgevoerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek sinds 1994. Het is een steekproef uit de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder met een steekproeffractie van 0,167. De steekproefpersonen worden door de jaren heen gevolgd. Jaarlijks wordt er een bijtrekking gedaan voor immigranten en vijftienjarigen. Emigranten en overledenen worden jaarlijks uit de steekproef verwijderd.

In het onderzoek behorende bij dit artikel zijn alle steekproefpersonen van 15 jaar en ouder uit het RIO meegenomen op voorwaarde dat ze in een particulier huishouden wonen en dat van minimaal één lid van het huishouden volledige inkomensgegevens bekend zijn. Dit houdt onder andere in dat studenten en mensen die leven in instellingen niet zijn meegenomen. Er is gebruikt gemaakt van de RIO-bestanden van de jaren 1996, 2000 en 2004.

Inkomen

Per deelpopulatie en per gemeente is gekeken naar het gemiddelde inkomen van de steekproefpersonen. Met inkomen wordt in dit artikel het gestandaardiseerde bestedbare huishoudensinkomen bedoeld. Het bestedbare inkomen is gelijk aan het *bruto inkomen* verminderd met de betaalde overdrachten en de loon-, inkomsten- en vermogensbelasting. Om inkomens van huishoudens van verschillende grootte en samenstelling vergelijkbaar te maken wordt het inkomen gestandaardiseerd. Hiertoe wordt het bestedbare huishoudensinkomen gedeeld door een equivalentiefactor. In de equivalentiefactor komen de schaalvoordelen tot uitdrukking die het gevolg zijn van het voeren van een gemeenschappelijke huishouding. Het gehanteerde inkomensbegrip geeft de koopkracht van mensen weer.

De gemiddelde inkomens worden in dit onderzoek weergegeven als percentage van het Nederlandse gemiddelde inkomen. Hierdoor wordt inzichtelijk hoe het inkomen van een deelpopulatie in een bepaalde gemeente zich verhoudt tot het Nederlandse gemiddelde. Ook is het op deze manier gemakkelijker inkomensgegevens van verschillende jaren te vergelijken. Het gemiddelde inkomen van Nederland wordt voor alle onderzoeksjaren gesteld op 100. Het gemiddelde gestandaardiseerd huishoudensinkomen per persoon van 15 jaar en ouder lag in 1996 op € 16 300. Dit groeide via € 19 000 in het jaar 2000 naar € 22 900 in 2004.

Stedelijkheid

De stedelijkheid van een gemeente wordt bepaald op basis van de omgevingsadressendichtheid, het aantal adressen per vierkante kilometer. De klassen lopen van minder dan 500 adressen tot meer dan 2 500 adressen. Er zijn twaalf zeer sterk stedelijke gemeentes: Groningen, Utrecht, Amsterdam, Haarlem, Delft, Den Haag, Leiden, Rotterdam, Rijswijk, Schiedam, Vlaarding en Leidschendam-Voor-

burg. Verder zijn er de klassen: sterk stedelijk (56 gemeentes), matig stedelijk (93), weinig stedelijk (160) en niet stedelijk (146).

Toelichting bij Schema 1

In het schema in paragraaf 2 zijn de onderscheiden groepen en verhuisstromen schematisch weergegeven. Links is de gemeente X in jaar *t* te zien. De bevolking van gemeente X bestaat in dat jaar uit mensen die vier jaar later ook in gemeente X wonen (blijvers), mensen die vier jaar later in een andere Nederlandse gemeente wonen (vertrekkers) en mensen die vier jaar later niet meer tot de populatie behoren (emigrant/overleden). Rechts is dezelfde gemeente te zien met de bevolkingsopbouw van vier jaar later. Mensen die ook vier jaar eerder in die gemeente woonden (blijvers), mensen die vier jaar eerder in een andere Nederlandse gemeente woonden (binnenkomers) en nieuwkomers in de populatie. Deze laatste deelpopulatie bestaat uit mensen die zijn geïmmigreerd gedurende de vier voorafgaande jaren, of die in die periode 'geboren' zijn. Het begrip 'geboren' betekent in de context van dit onderzoek: het bereiken van de vijftienjarige leeftijd in de voorliggende vier jaar. Er vallen dus steekproefpersonen van 15 tot en met 18 jaar in deze groep.

Literatuur

Latten, J., Nicolaas, H., en Hamers, B., 2006. *De prijs van migratie*. Bevolkingstrends 54(1). CBS, Heerlen/Voorburg.

Latten, J. en Vries, A de, *Hoger inkomen in grote steden door veranderende verhuispatronen*, CBS-webmagazine, 4 december 2006.

Vries, A de, Hamers, B. en Latten, J., 2006. *Inkomensdynamiek en achterliggende verhuisstromen*. Bevolkingstrends 54(4). CBS, Heerlen/Voorburg.

Noten in de tekst

¹⁾ De resultaten voor de grote vier steden zoals gepresenteerd in dit artikel wijken op een aantal punten af van de cijfers over de vier grote steden in de studie van De Vries et al. (2006). Daarvoor zijn verschillende oorzaken. Ten eerste worden verschillende databronnen gebruikt: het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) enerzijds (De Vries et al. 2006) en het Regionaal Inkomensonderzoek (RIO) anderzijds. Uit het SSB is een indicator van het inkomen gebruikt, die beperkt is en uitgaat van het persoonlijk inkomen. Dit inkomensbegrip omvat de volgende bestanddelen van het bruto inkomen van een persoon: inkomen uit arbeid, inkomen uit eigen onderneming, uitkering inkomensverzekeringen en uitkering sociale voorzieningen (m.u.v. kinderbijslag). Ook betreffen de gegevens de gehele Nederlandse bevolking. Uit het RIO is een uitgebreider inkomensbegrip gebruikt, waarbij rekening is gehouden met het huishouden waarvan mensen deel uitmaken. Alleen gegevens van personen van 15 jaar en ouder zijn opgenomen.

Ten tweede gaat het om verschillende onderzoeksperiodes. Het onderzoek van De Vries et al. (2006) beslaat de periode 1999–2002. In dit artikel worden de periodes 1996–2000 en 2000–2004 besproken. Het gaat dus ook om meer recente cijfers. Ten derde zijn er afwijkende regionale gebiedsindelingen gebruikt: gemeentegrenzen 1999 (De Vries et al. 2006) tegenover gemeentegrenzen 2005.

²⁾ In de praktijk trekken de grote steden relatief veel studenten aan. Deze groep wordt gekenmerkt door een laag gemiddeld inkomen. Door de populatieafbakening die in dit onderzoek is gebruikt, waarbij alleen naar mensen in particuliere huishoudens is gekeken, is de invloed van studenten niet meegenomen. Als dit wel was gebeurd zou de gemiddelde inkomenspositie van verhuizenden naar de vier grote steden lager zijn.

Begrippen

AOW-uitkeringen

Het aantal uitkeringen krachtens de Algemene ouderdomswet (AOW).

Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen

Het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen krachtens de wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO), de wet arbeidsongeschiktheidsverzekering zelfstandigen (WAZ) en de wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Wajong) die aan het eind van het verslagjaar niet waren beëindigd, de zogeheten lopende uitkeringen.

Baan

Banen zijn arbeidsplaatsen die bezet worden door werkzame personen. Het aantal banen kan gelijk of hoger zijn dan het aantal werkzame personen, omdat een persoon meerdere banen kan hebben.

Beroepsbevolking en niet-beroepsbevolking

De *beroepsbevolking* is gelijk aan de som van de werkzame en werkloze beroepsbevolking. De *niet-beroepsbevolking* is gelijk aan het verschil tussen de potentiële beroepsbevolking en de beroepsbevolking. Onder deze groep vallen studenten, volledig arbeidsongeschikten, mensen die zorg dragen voor een huishouden of gezin, of mensen die om een andere reden niet meer dan 12 uur per week willen of kunnen werken. In deze publicatie worden alleen mensen van 15–64 jaar beschouwd.

Besteedbaar inkomen

Het besteedbare inkomen bestaat uit het bruto-inkomen (inkomen uit arbeid, eigen onderneming en vermogen, uitkeringen en ontvangen overdrachten) verminderd met betaalde overdrachten, premies en belasting op inkomen en vermogen.

Bijstandsuitkeringen

Uitkeringen krachtens de Algemene Bijstandswet (ABW). Bijstand wordt toegekend aan huishoudens, waarbij doorgaans één persoon als aanvrager wordt aangemerkt. Bij (echt)paren is in de meeste gevallen een man de aanvrager van de bijstand.

Cao-lonen (incl. bijzondere beloning)

Het cao-loon omvat de volgende elementen:

- het bruto loon voor normale arbeidstijd van voltijdswerknemers
- alle bindend voorgeschreven, regelmatig betaalde toeslagen
- alle bindend voorgeschreven bijzondere (niet-maandelijkse) beloningen, zoals de vakantietoeslag of de eindejaarsuitkering.

Uitgesloten zijn toeslagen die in de cao's voorwaardelijk zijn gesteld, zoals een leeftijdstoeslag of een toeslag voor ploegdienst, en individuele loonstijgingen.

Consumentenprijsindex (CPI)

De CPI geeft de prijsontwikkeling weer van goederen en diensten die huishoudens aanschaffen voor consumptie. De CPI is een belangrijke maatstaf voor de inflatie en wordt veel gebruikt door het bedrijfsleven en de overheid, onder andere bij loononderhandelingen, de indexering van huren en lijfrenten en voor de aanpassing van belastingtabellen. De inflatie wordt gemeten als de procentuele stijging van de CPI in een bepaalde periode ten opzichte van dezelfde periode van het voorgaande jaar.

Consumptieve bestedingen van huishoudens

Consumptieve bestedingen van huishoudens zijn alle uitgaven aan goederen en diensten die ingezet worden door huishoudens zelf voor hun rekening nemen ter bevrediging van individuele behoeften of wensen, in Nederland of in het buitenland.

Dynamische koopkrachtverandering

De ontwikkeling van het gestandaardiseerde besteedbare inkomen van het huishouden gecorrigeerd voor de prijsontwikkeling.

Economische activiteit

De verzameling van werkzaamheden, gericht op de productie van goederen en diensten. Het gaat hierbij niet alleen om activiteiten van het bedrijfsleven, maar ook om activiteiten van niet op winst gerichte instellingen en de overheid.

(Zie ook *Standaard bedrijfsindeling*)

Maandloon

Het regelmatig betaalde bruto loon vóór aftrek van werknemers-premies voor pensioen en vut.

Minimumloners

Werknemers die maximaal het voor zijn of haar leeftijd geldende wettelijke minimumloon verdienen. Voor werknemers die geen voltijdbaan hebben, wordt een vergelijking gemaakt met een naar evenredigheid van hun wekelijkse arbeidsduur aangepast minimumloon.

Potentiële beroepsbevolking

De potentiële beroepsbevolking bestaat uit in Nederland wonende mensen, minus de institutionele bevolking (personen in inrichtingen, instellingen en tehuizen). Binnen de potentiële beroepsbevolking worden drie arbeidsposities onderscheiden: de werkloze en de werkzame beroepsbevolking (tezamen de beroepsbevolking) en de niet-beroepsbevolking. In deze publicatie worden alleen mensen van 15–64 jaar beschouwd.

Standaard bedrijfsindeling (SBI)

De indeling van bedrijven en instellingen naar hun economische activiteit. De indeling is overeenkomstig de Standaard bedrijfsindeling 1993. De SBI 1993 kent bedrijfstakken, die zijn onderverdeeld in bedrijfsklassen.

(Zie ook *Economische activiteit*)

Vacature

Onder een vacature wordt verstaan een arbeidsplaats waarvoor, binnen of buiten een onderneming of instelling, personeel wordt gezocht dat onmiddellijk of zo spoedig mogelijk geplaatst kan worden.

Vermogen

Vermogen is het saldo van bezittingen en schulden. De bezittingen bestaan vooral uit banktegoeden, effecten, onroerend goed en ondernemingsvermogen. De schulden omvatten onder meer schulden ten behoeve van een eigen woning en consumptief krediet. De eigen woning en overige onroerende zaken zijn gewaardeerd op de marktwaarde.

Volumemutaties consumptie

Volumemutaties consumptie geven de voor prijsveranderingen gecorrigeerde ontwikkeling van consumptieve bestedingen van huishoudens weer.

Werknemers

Werknemers zijn alle ingezetenen en niet-ingezetenen die in dienstbetrekking werkzaam zijn (inbegrepen directeuren van NV's en BV's).

Werkloze en werkzame beroepsbevolking

De *werkzame beroepsbevolking* bestaat uit mensen die in Nederland wonen en werk hebben van twaalf uur of meer per week.

De *werkloze beroepsbevolking* bestaat uit in Nederland wonende mensen die actief zoeken naar een baan van twaalf uur of meer per week en daarvoor beschikbaar zijn. In deze publicatie worden alleen mensen van 15–64 jaar beschouwd.

Werkzame personen

Alle mensen die betaald werk verrichten, ook al is het maar één of enkele uren per week.

WW-uitkeringen

Aantal uitkeringen krachtens de werkloosheidswet (WW) die aan het eind van het verslagjaar niet waren beëindigd, de zogeheten lopende uitkeringen.

Ziekteverzuimpercentage

Het ziekteverzuimpercentage is het aantal door ziekte verzuimde dagen, in procenten van het totaal aantal beschikbare dagen van de werknemers. Met ingang van 1 januari 2002 valt het reguliere zwangerschaps- en bevallingsverlof niet meer onder de Ziektewet, maar onder de Wet Arbeid en Zorg. Alleen ziekte als gevolg van zwangerschap valt nog onder de Ziektewet.

Nu en eerder verschenen artikelen ¹⁾

Allochtonen

Onderwijsachterstand van niet-westerse allochtone scholieren	jan. 2003
Waar zijn allochtone werknemers in dienst?	1 ^e kw. 2004
Immigranten op de arbeidsmarkt	2 ^e kw. 2004
Turkse werknemers niet minder betaald	1 ^e kw. 2005
Inkomensontwikkeling van immigranten	2 ^e kw. 2005
Vluchtelingen en gezinsmigranten vinden moeilijk werk	4 ^e kw. 2005
Allochtone vrouwen: arbeidsdeelname en verandering in de gezinssituatie	3 ^e kw. 2006
Lonen van niet-westers allochtone vrouwen bij de overheid	4 ^e kw. 2006
Migranten en werknemers uit de Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie	4 ^e kw. 2006
Autochtonen en niet-westerse allochtonen in buurten	4 ^e kw. 2006
Beroepsniveau niet-westerse allochtonen lager	1 ^e kw. 2007

Arbeidsgehandicapten

Arbeidsgehandicapten in Nederland, 2001	apr. 2003
Arbeidsgehandicapten in Nederland	1 ^e kw. 2004
Arbeidsgehandicapten in Nederland	1 ^e kw. 2005
Het ziekteverzuim van arbeidsgehandicapten	4 ^e kw. 2005

Arbeidsomstandigheden

Arbeidsomstandigheden in kleine, middelgrote en grote bedrijven	jan. 2003
Trends in arbeidsomstandigheden	juli 2003
Chemische en biologische belasting op het werk	sep. 2003
Psychische werkbelasting en gezondheidsklachten	okt. 2003
Bedrijfsongevallen	aug. 2003
Trends in arbeidsomstandigheden	3 ^e kw. 2004
Burn-out: de rol van psychische werkbelasting	3 ^e kw. 2005
Trends in arbeidsomstandigheden, 2004	4 ^e kw. 2005
Relatie meervoudige werkbelasting en burn-out bij vrouwen	2 ^e kw. 2006
Hoe gezond is langer doorwerken?	4 ^e kw. 2006
Werknemers positief over arbeidsomstandigheden, maar negatief over doorwerken tot 65 jaar	1 ^e kw. 2007

Arbeidsparticipatie en werkloosheid

Arbeidsdeelname van paren	febr. 2003
Maandelijks geïntegreerde statistiek over de werkzame en werkloze beroepsbevolking: gebruikte methode	juli 2003
Staan werklozen ingeschreven als niet-werkende werkzoekenden?	okt. 2003
Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt in 2002	nov. 2003
Jaren van laagconjunctuur sterk voelbaar op de arbeidsmarkt in 2003	1 ^e kw. 2004
Seizoenpatronen op de arbeidsmarkt in 2003	1 ^e kw. 2004
Minder dynamiek binnen werkzame beroepsbevolking	2 ^e kw. 2004
Het onbenut arbeidsaanbod en hun arbeidsverleden	2 ^e kw. 2004
Herintreders op de arbeidsmarkt	2 ^e kw. 2004
Welke bedrijfstakken vergrijzen?	3 ^e kw. 2004
Vrouwen op de arbeidsmarkt	3 ^e kw. 2004
Een verklaring voor het effect van opleiding op de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters	3 ^e kw. 2004
Vervroegd uittreden of doorwerken?	3 ^e kw. 2004
Werkgelegenheidsontwikkeling in de jaren 1994–2004: de opmars van deeltijdwerk	4 ^e kw. 2004
Arbeidsmarkttransities van oudere werknemers 2000–2001	4 ^e kw. 2004
De virtuele volkstelling 2001	4 ^e kw. 2004
Meer of minder willen werken	1 ^e kw. 2005
Nederlanders zijn minder gaan werken	1 ^e kw. 2005
Jongeren op de arbeidsmarkt	1 ^e kw. 2005
Twee eeuwen Volkstellingen: de Virtuele Volkstelling 2001 vergeleken met haar voorgangers	1 ^e kw. 2005
Meer ouderen aan het werk	2 ^e kw. 2005
Ouders op de arbeidsmarkt	2 ^e kw. 2005
Ontwikkeling van de werkloosheid volgens CBS en CWI vergeleken	2 ^e kw. 2005
Regionale werkgelegenheid in Nederland in 2003	2 ^e kw. 2005
Overwerken in Nederland	3 ^e kw. 2005

Arbeidsdeelname van paren	3 ^e kw. 2005
Uitstroom van ouderen uit de werkzame beroepsbevolking	3 ^e kw. 2005
Met een startkwalificatie betere kansen op de arbeidsmarkt	4 ^e kw. 2005
Hoge arbeidsdeelname, maar veel deeltijdwerkers en korte werkweken	4 ^e kw. 2006
Langdurige werkloosheid in Nederland	4 ^e kw. 2006
Werkloosheid onder ouderen	4 ^e kw. 2006
Het mobiliseren van vrijwillig inactieven	1 ^e kw. 2007
Vervroegde uittreding en andere overgangen tussen werken en niet-werken	1 ^e kw. 2007

Inkomen

Inkomen van AOW 'ers, 2000	febr. 2003
Inkomens in de grote steden 1950–2000	3 ^e kw. 2004
Equivalentiefactoren 1995–2000	3 ^e kw. 2004
Inkomenseffecten van uittreding	1 ^e kw. 2005
Inkomensontwikkeling van immigranten	2 ^e kw. 2005
Inkomenseffecten van de belastingherziening	3 ^e kw. 2005
Inkomensdynamiek 2001–2004	2 ^e kw. 2006
Armoedeprofielen van de vier grote steden	1 ^e kw. 2007
De rol van mobiliteit bij regionale inkomensontwikkelingen	1 ^e kw. 2007

Lonen

Arbeidskosten in 2000	jan. 2003
Banen, lonen en arbeidsduur van werknemers in Nederland, 2001	apr. 2003
Cao-lonen 2002, de definitieve gegevens	apr. 2003
De statistiek Indexcijfers van cao-lonen; methodebeschrijving reeks 2000=100	juli 2003
Incidentele loonontwikkeling	aug. 2003
Werkgelegenheid, lonen en koopkracht in 2003 en 2004	nov. 2003
Banen, lonen en arbeidsduur van werknemers, 2002	dec. 2003
Incidentele loonontwikkeling van jaarlonen	1 ^e kw. 2004
CAO-lonen, 2003	3 ^e kw. 2004
Negatieve incidentele loonontwikkeling in 2002	3 ^e kw. 2004
Werkgelegenheid, lonen en koopkracht in 2004 en 2005	4 ^e kw. 2004
Loon naar beroep en opleidingsniveau: het Loonstructuuronderzoek 2002	2 ^e kw. 2005
Ontwikkeling van beloningsverhoudingen, 1997–2002	2 ^e kw. 2005
Nederlandse arbeid te duur?	2 ^e kw. 2005
Banen en lonen van werknemers, 2003	3 ^e kw. 2005
Incidentele loonontwikkeling in 2003 hoger dan in 2002	3 ^e kw. 2005
Cao-lonen 2004, de definitieve gegevens	4 ^e kw. 2005
Banen en lonen van werknemers in 2004: flexibilisering en vergrijzing	1 ^e kw. 2006
Cao-lonen 2005, de definitieve gegevens	3 ^e kw. 2006
Negatieve incidentele loonontwikkeling in 2004	3 ^e kw. 2006
Lonen van niet-westers allochtone vrouwen bij de overheid	4 ^e kw. 2006

Onderwijs

Onderwijsachterstand van niet-westerse allochtone scholieren	jan. 2003
Economie en techniek meest lonende studies	1 ^e kw. 2004
Post-initieel onderwijs: jaarcijfers en ontwikkeling van de deelname	2 ^e kw. 2004
Het niet bekostigde onderwijs	3 ^e kw. 2005
Instroom en slagingspercentages in het hoger onderwijs	4 ^e kw. 2005
Het middelbaar beroepsonderwijs	1 ^e kw. 2006
Leerrechten en studierendement in het hoger onderwijs	3 ^e kw. 2006
Deelname aan post-initieel onderwijs, 1995–2005	4 ^e kw. 2006
Jongeren steeds langer op school	1 ^e kw. 2007

Regionaal

Grensarbeid tussen Nederland en België of Duitsland	febr. 2003
Afname banen in 2002 in Groot-Amsterdam	dec. 2003
Inkomens in de grote steden 1950–2000	3 ^e kw. 2004
Werken in het stadsgewest: herkomst en bestemming van forensen	4 ^e kw. 2004
Regionale werkgelegenheid in Nederland in 2003	2 ^e kw. 2005
Regionale verschillen in arbeidsaanbod	1 ^e kw. 2006
Banenverlies in 2004 voor de meeste grote gemeenten	1 ^e kw. 2006
Autochtonen en niet-westerse allochtonen in buurten	4 ^e kw. 2006

Armoedeprofielen van de vier grote steden	1 ^e kw. 2007
De rol van mobiliteit bij regionale inkomensontwikkelingen	1 ^e kw. 2007
Sociaaleconomische dynamiek	
Stromen op de arbeidsmarkt, april–oktober 1999	dec. 2002
Minder dynamiek binnen de werkzame beroepsbevolking in 2003	2 ^e kw. 2004
Uitstroom van ouderen uit de werkzame beroepsbevolking	3 ^e kw. 2005
Uitstroom uit de bijstand naar werk	2 ^e kw. 2006
Vergrijzing en dynamiek van werknemers naar bedrijfstak	2 ^e kw. 2006
Vervroegde uittreding en andere overgangen tussen werken en niet-werken	1 ^e kw. 2007
Sociale zekerheid	
Gemiddelde looptijd werkloosheidsuitkeringen nog geen jaar	jan. 2003
Wie komen in de WAO?	jan. 2003
Geconstateerde bijstandsfraude completer in beeld	apr. 2003
Wie komen in de WAO? (verbeterde uitkomsten)	mei 2003
Vervroegd uittreden of doorwerken?	3 ^e kw. 2004
Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen van 1987–2003	4 ^e kw. 2004
Inkomenseffecten van uittreding	1 ^e kw. 2005
Achterblijvers in de bijstand	1 ^e kw. 2005
Dynamiek in de WAO, WAZ en Wajong: een longitudinale analyse van personen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering	1 ^e kw. 2005
Ontwikkeling van de WW in de periode 2001–2004	4 ^e kw. 2005
Een nieuwe start, of niet?	1 ^e kw. 2006
Seizoeninvloeden in de WW	2 ^e kw. 2006
Vakbonden en werkstakingen	
Organisatiegraad van werknemers, 2001	mrt. 2003
Werkstakingen 1900–2004	1 ^e kw. 2006
Vakbeweging en organisatiegraad van werknemers	1 ^e kw. 2007
Vacatures	
Constante afname aantal vacatures	jan. 2003
Lichte toename vacatures in vierde kwartaal	apr. 2003
Aantal vacatures blijft dalen	juli 2003
Aantal vacatures licht gedaald	okt. 2003
Aantal moeilijk vervulbare vacatures fors gedaald	1 ^e kw. 2004
Groei vacatures herstelt in 2004	3 ^e kw. 2005
Verdergaande groei vacatures	2 ^e kw. 2006
Veiligheid	
Wie worden slachtoffer van veelvoorkomende criminaliteit?	1 ^e kw. 2007
Werkgelegenheid	
Relatie tussen banen, werkzame personen en werkzame beroepsbevolking	apr. 2003
Banen, lonen en arbeidsduur van werknemers in Nederland, 2001	apr. 2003
Maandelijks geïntegreerde statistiek over de werkzame en werkloze beroepsbevolking: gebruikte methode	juli 2003
Tijdelijke en langdurige banen, 2000	sep. 2003
Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt in 2002	nov. 2003
Werkgelegenheid, lonen en koopkracht in 2003 en 2004	nov. 2003
Banen, lonen en arbeidsduur van werknemers, 2002	dec. 2003
Afname banen in 2002 in Groot-Amsterdam	dec. 2003
Werktijden van de werkzame beroepsbevolking	1 ^e kw. 2004
Waar zijn allochtone werknemers in dienst?	2 ^e kw. 2004
Welke bedrijfstakken vergrijzen?	3 ^e kw. 2004
Vrouwen op de arbeidsmarkt	3 ^e kw. 2004
Een verklaring voor het effect van opleiding op de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters	3 ^e kw. 2004
Werkgelegenheidsontwikkeling in de jaren 1994–2004: de opmars van deeltijdwerk	4 ^e kw. 2004
Werkgelegenheid, lonen en koopkracht in 2004 en 2005	4 ^e kw. 2004
Arbeidsmarkttransities van oudere werknemers 2000–2001	4 ^e kw. 2004
De virtuele volkstelling 2001	4 ^e kw. 2004
Werken in het stadsgewest: herkomst en bestemming van forensen	4 ^e kw. 2004

Meer of minder willen werken	1 ^e kw. 2005
Nederlanders zijn minder gaan werken	1 ^e kw. 2005
Jongeren op de arbeidsmarkt	1 ^e kw. 2005
Twee eeuwen Volkstellingen: de Virtuele Volkstelling 2001 vergeleken met haar voorgangers	1 ^e kw. 2005
Turkse werknemers niet minder betaald	1 ^e kw. 2005
Meer ouderen aan het werk	2 ^e kw. 2005
Ouders op de arbeidsmarkt	2 ^e kw. 2005
Arbeidsdeelname van paren	3 ^e kw. 2005
Banen en lonen van werknemers, 2003	3 ^e kw. 2005
Banenverlies in 2004 voor de meeste grote gemeenten	1 ^e kw. 2006
Dertigers op de arbeidsmarkt	2 ^e kw. 2006
Hoge arbeidsdeelname, maar veel deeltijdwerkers en korte werkweken	4 ^e kw. 2006
Woon-werkverkeer	
Carpoolen in het woon-werkverkeer	okt. 2003
Woon-werkverkeer	4 ^e kw. 2004
Mobiliteit van ouders met jonge kinderen	4 ^e kw. 2005
Zorg en arbeid	
Ouderschapsverlof	1 ^e kw. 2006
Gebruik van kinderopvang	3 ^e kw. 2006
Zorgtaken en arbeidsparticipatie	3 ^e kw. 2006

---

¹⁾ De in 2003 verschenen artikelen hebben betrekking op de Sociaal-economische maandstatistiek van het CBS.

Arbeid, sociale zekerheid en inkomen op de CBS-website

Alle cijfers en publicaties van het CBS zijn beschikbaar via internet. De website van het CBS (www.cbs.nl) biedt toegang tot de Themapagina's, StatLine (de statistische databank van het CBS) en tot het Webmagazine.

Themapagina's

Om in het informatieaanbod van het CBS gemakkelijk de weg te vinden, zijn op de website themapagina's ingericht. Er worden ongeveer twintig thema's onderscheiden, plus enkele thema-overstijgende dossiers over bijvoorbeeld vergrijzing, de Europese Unie en allochtonen. De gekozen thema-indeling is gelijk aan de thema's die binnen de databank StatLine gehanteerd worden.

Via een themapagina wordt alle informatie die over dat thema op de CBS-website staat toegankelijk gemaakt. Zo zijn de gegevens uit StatLine, de kerncijfers, webmagazine-artikelen, persberichten, publicaties, methodebeschrijvingen et cetera voor één thema bijeengebracht. De themapagina's worden doorlopend up-to-date gehouden.

Alle themapagina's hebben dezelfde indeling. De informatie over het thema wordt ontsloten via vijf vaste rubrieken: nieuw, cijfers, publicaties, themabeschrijving, methoden en begrippen. Deze rubrieken zijn als tabbladen aangegeven op de themapagina.

Hoe vindt u sociaaleconomische informatie?

De thema's zijn te vinden op de homepage van het CBS (www.cbs.nl). Een klik op een van deze thema's leidt direct naar de betreffende themapagina (figuur 1). Verder kunt u ook via de ingang "Thema's", in de horizontale balk onder het CBS-logo, bij de themapagina's komen. Informatie over sociaaleconomische onderwerpen is ondergebracht bij de thema's:

- Arbeid en sociale zekerheid
- Inkomen en bestedingen

Ter illustratie is in figuur 2 de themapagina 'Arbeid en sociale zekerheid' aangeklikt. U komt automatisch binnen in de rubriek 'Nieuw'. Daar vindt u bij 'Cijfers' en 'Publicaties' de meest recente cijfers en artikelen, gesorteerd op datum van verschijnen. Verder bevindt zich bovenaan op deze pagina, onder de kop 'In de schijnwerper', ook een ingang naar het onderdeel "Arbeidsmarkt in vogelvlucht". Hierin wordt in grafieken een beknopt overzicht geboden van de situatie op de arbeidsmarkt.

Boven deze lijst staan de vijf rubrieken, waarvan de rubriek die op het scherm zichtbaar is, zich onderscheidt door een lichtblauwe kleur.

Figuur 1

Figuur 2

De rubriek 'Cijfers' bevat tabellen met de belangrijkste cijfers over het thema. Door een tabeltitel aan te klikken komt u in een StatLine tabel. Met de icoontjes in de linkerkolom kunt u deze tabel opslaan, printen, of de geselecteerde onderwerpen en perioden wijzigen.

De rubriek 'Publicaties' is onderverdeeld in persberichten, artikelen (in het webmagazine of elders verschenen) en boeken en periodieken. In deze laatste rubriek kunt u onder andere de pdf-files vinden van de Sociaaleconomische trends en haar voorganger de Sociaal-economische maandstatistiek. Van de publicaties worden alleen de items uit het huidige jaar getoond. Bent u op zoek naar publicaties uit eerdere jaren, dan klikt u onderaan bij de verschillende publicatietypes op 'meer...', waarna u een lijst van de beschikbare jaren te zien krijgt.

De rubriek 'Methoden' bevat een alfabetisch gesorteerde begrippenlijst (nog in ontwikkeling), de standaard classificaties die voor het thema relevant zijn, en onder 'Dataverzameling' korte beschrijvingen van de onderzoeken waaraan het CBS haar cijfers over de arbeidsmarkt en sociale zekerheid ontleend.

De rubriek 'Beschrijving' ten slotte geeft een globaal overzicht van de informatie die het CBS verzamelt over de verschillende aspecten van de arbeidsmarkt en de bronnen die daarvoor gebruikt worden.

StatLine

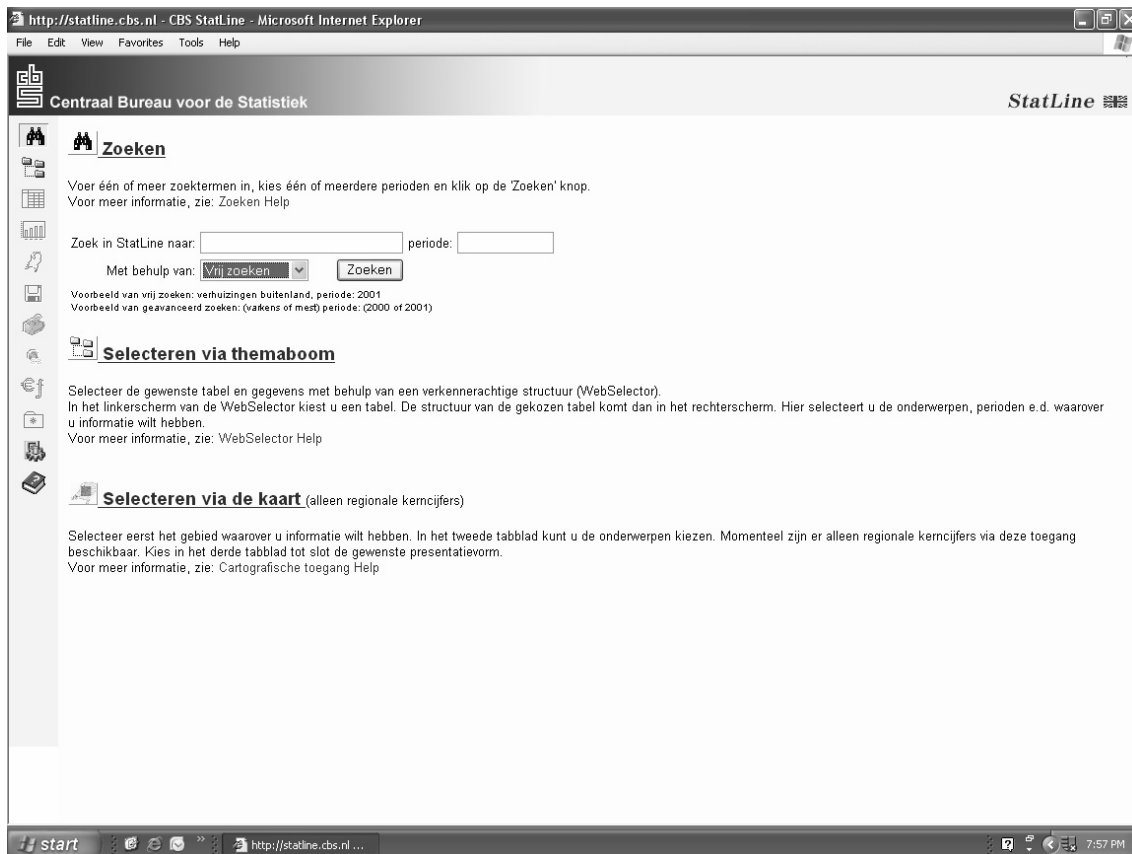
StatLine is de elektronische databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie over vele maatschappelijke en economische onderwerpen in de vorm van tabellen en grafieken. Deze resultaten kunt u gratis bekijken, printen of opslaan. Naast de mogelijkheid om te zoeken met trefwoorden, kan met behulp van een themaboom een keuze worden gemaakt uit alle tabellen in StatLine.

Hoe vindt u sociaaleconomische cijfers in StatLine?

In StatLine zijn veel cijfers over sociaaleconomische onderwerpen te vinden. Eén manier om StatLine te benaderen is door linksboven op de homepage op 'Cijfers' te klikken en vervolgens op 'StatLine databank'. U krijgt dan de keuze om te zoeken op trefwoord, via de themaboom of via een kaart van Nederland. Een andere, kortere weg is door op de homepage in de rechterkolom op de snelkoppeling 'StatLine databank' te klikken (figuur 3).

De eerste ingang tot StatLine is zoeken met een trefwoord. Als u een trefwoord intoetst en daarna op 'zoeken' klikt, selecteert een zoekmachine tabellen van StatLine-tabellen waarin het door u gekozen trefwoord voorkomt. De tweede mogelijkheid is zelf te zoeken in de themaboom via een soort verkenner. U klikt dan op 'selecteren via themaboom', waarna de zogeheten StatLine Webselector gestart wordt.

Figuur 3

Ook hier kunt u snel gegevens over sociaaleconomische onderwerpen vinden bij 'Arbeid en sociale zekerheid' en 'Inkomen en bestedingen'. Door op het 'plusje' voor een geel mapje te klikken, krijgt u de onderliggende tabellen te zien. De StatLine-tabellen zijn te herkennen aan het blauwe pijltje voor de titel.

Ter illustratie is in *figuur 4* de tabel 'Beroepsbevolking naar geslacht' aangeklikt. In de linkerhelft van het scherm is de opengeklapte themaboom zichtbaar waaruit deze tabel gekozen is. De rechterhelft laat van de inhoud van de tabel zien welke onderwerpen beschikbaar zijn. Wanneer uit de onderwerpen een selectie gemaakt is, kunt u de tabbladen 'Persoonskenmerken', 'Geslacht' en 'Perioden' aanklikken om daar de gewenste indelingen te selecteren. Bent u klaar, dan klikt u op 'Gegevens tonen' en wordt de door u samengestelde tabel op het scherm getoond. Uiteraard kunt u deze tabel afdrukken of opslaan op schijf. Meer informatie over de mogelijkheden van StatLine kunt u vinden door in de linkerkolom onderaan op het boek-icoontje te klikken.

Welke sociaaleconomische cijfers kunt u in StatLine vinden?

Er is een groot aantal StatLine-tabellen over sociaaleconomische onderwerpen. De meeste vindt u onder 'Arbeid en sociale zekerheid' en 'Inkomen en bestedingen'. Over arbeid en sociale zekerheid zijn onder meer cijfers opgenomen over beroepsbevolking en werkloosheid, arbeidsomstandigheden, banen en werkzame personen, verdiende lonen en cao-lonen, vacatures, arbeidsongeschiktheid, werkloosheid, de bijstandswet en het ziekteverzuim. Onder inkomen en bestedingen vindt u onder andere gegevens over inkomensverdelingen, samenstelling van het inkomen, koopkracht, vermogens en bestedingen.

Cijfers over een lange periode zijn te vinden in 'Historie arbeid', 'Historie beroepsbevolking', 'Historie geregistreerde werkloosheid', 'Historie inkomen, vermogen en consumptie' en 'Historie sociale zekerheid'. Hierin vindt u tijdreeksen vanaf 1899 voor een beperkt aantal onderwerpen. Per thema is er verder ook een archiefmap voor de afgesloten reeksen. Cijfers per gemeente of andere regio's zijn behalve onder de thema's zelf ook te vinden bij het thema 'Nederland regionaal'.

Figuur 4

The screenshot shows the Statline Webselector interface. On the left, under 'Hoofdgroepen', a tree view lists various categories. 'Beroepsbevolking, naar geslacht' is selected and highlighted. On the right, the 'Selectie' pane shows the selected category expanded, with 'Bruto arbeidsparticipatie' selected. Below the panes, there is a summary of the selection: 'Werkzame personen, beroepsbevolking, werkloosheid. Naar persoonskenmerken (leeftijd, onderwijsniveau, herkomst) en geslacht. 1996-2006. Gewijzigd op 30 januari 2007. Verschijningsfrequentie: per jaar.' At the bottom, there are buttons for 'Gegevens tonen', 'Help', and 'Opnieuw laden'. The window title is 'Statline Webselector' and the taskbar shows the URL 'http://statline.cbs.nl ...' and the time '8:02 PM'.

Publicaties

1. CBS-publicaties op sociaal-economisch terrein

Jaarboek Onderwijs in cijfers 2007

Dit is de negende editie van het Jaarboek onderwijs in cijfers. Het CBS presenteert in deze publicatie elk jaar zijn meest recente informatie over onderwijs. In deze editie wordt onder meer ingegaan op het voortijdig schoolverlaten, het belang van een startkwalificatie op de arbeidsmarkt en de prestaties van niet-westers allochtone studenten. In het Jaarboek onderwijs in cijfers 2007 komen naast de vaste informatie over onderwijsdeelname, onderwijsinstellingen en onderwijsuitgaven van de verschillende onderwijssoorten (basis-, voortgezet-, middelbaar beroeps- en hoger onderwijs), aan de orde: Publieke en private uitgaven aan onderwijs; Arbeidsmarktsituatie en opleidingsniveau; Schoolloopbanen van brugklassers; Vertraging in het voortgezet onderwijs; Lange post-initiële opleidingen; Vergrijzing en feminisering van het onderwijzend personeel (bijdrage Ministerie OCW). Ten slotte staat in het tabelgedeelte een grote verscheidenheid aan onderwijsgegevens overzichtelijk gepresenteerd.

Jaarlijk. ISBN: 978-90-357-1328-4. Prijs: € 41,00 (excl. admin.- en verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Emancipatiemonitor 2006

Dit is de vierde editie van de Emancipatiemonitor. In deze monitor die tweejaarlijks verschijnt, worden de meest recente cijfers over de stand van zaken van het emancipatieproces gepresenteerd. Aandacht wordt er onder meer besteed aan de ontwikkelingen in de arbeidsdeelname van vrouwen, de combinatie van arbeid en zorg, de economische zelfstandigheid van vrouwen, de doorstroming van vrouwen naar hogere functies en geweld tegen vrouwen. Ook worden in iedere monitor een aantal thema's speciaal belicht. In 2006 zijn dat: arbeid en zorg in internationaal perspectief, de emancipatie op het platteland en de verschillen tussen de verschillende generaties met betrekking tot hun opvattingen over emancipatie. De Emancipatiemonitor is een gezamenlijke publicatie van het SCP en het CBS.

Tweejaarlijks. ISBN 90-377-0286-4. Prijs € 24,50 (excl. admin.- en verzendkosten).

Het rapport is verkrijgbaar via de boekhandel of te bestellen bij het Sociaal en Cultureel Planbureau (www.scp.nl).

Armoedebericht 2006

Het Armoedebericht 2006 bevat de meest actuele kerngegevens over armoede in Nederland. De gegevens zijn verzameld en geanalyseerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek en het Sociaal en Cultureel Planbureau.

De omvang en ontwikkeling van armoede worden in beeld gebracht op basis van de inkomenshoogte, de armoededuur, het vermogen, de vaste lasten en het eigen oordeel over de financiële situatie. Het Armoedebericht verschijnt in de even jaren. De oneven jaren zijn gereserveerd voor de Armoedemonitor waarin thematisch en analytisch dieper op aspecten van armoede wordt ingegaan.

Tweejaarlijks. ISBN 13: 978-90-357-1851-7. Prijs € 10,50 (exclusief administratie- en verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Integratiekaart 2006

De Integratiekaart heeft tot doel de integratie van allochtonen door de tijd heen zo feitelijk mogelijk te volgen. Hiertoe zijn de nieuwkomers die zich in Nederland hebben gevestigd door de jaren heen gevolgd.

De publicatie wordt gemaakt door het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum (WODC) van het Ministerie van Justitie in samenwerking met het CBS. In 2004 is de eerste Integratiekaart verschenen.

Tweejaarlijks. Kenmerk: Cahier 2006-8. Prijs: gratis, zolang de voorraad strekt.

Deze publicatie is te bestellen bij het WODC.

De Nederlandse economie 2005

Dagelijks staan in de media berichten met cijfers en feiten over onze economie. Het ontdekken van de samenhang en het totaalplaatje wordt echter maar al te vaak aan de lezer of kijker zelf overgelaten. *De Nederlandse economie 2005* van het Centraal Bureau voor de Statistiek is een onmisbare gids voor iedereen die de voortdurende informatiestroom goed wil volgen.

Jaarlijks. 236 blz. ISBN: 90-357-1756-5. Kengetal P-19. Prijs: € 15,60 (excl. administratie- en verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

2. Andere CBS-publicaties

Bevolkingstrends: Statistisch kwartaalblad over de demografie van Nederland

Bevolkingstrends houdt u op de hoogte van recente ontwikkelingen in de Nederlandse bevolking, zoals de ontwikkelingen rond relaties, het krijgen van kinderen, de huishoudensamenstelling, immigratie en emigratie, allochtonen en autochtonen, en sterfte en doodsoorzaken.

Kwartaal, € 49,35 per jaar ISSN 1571-0998. Kengetal B-15. Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

De Nederlandse Conjunctuur

De Nederlandse conjunctuur is een kwartaalpublicatie van het CBS met een beschrijving van de nieuwste macro-economische ontwikkelingen in onderlinge samenhang. Daarnaast wordt via achtergrondartikelen ingegaan op specifieke economische thema's.

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Het Nederlandse ondernemingsklimaat in cijfers 2006

Een goed ondernemingsklimaat heeft een positieve invloed op economische groei omdat het een aantrekkelijke werking heeft op investeringen. Deze publicatie beschrijft aan de hand van een zeventigtal indicatoren de economische

prestaties en het bijbehorende ondernemingsklimaat van twintig landen waarbij de meeste aandacht uitgaat naar de situatie in Nederland. De publicatie is op verzoek van het Ministerie van Economische Zaken door het CBS opgezet. Daarbij zijn ook belangrijke bijdragen geleverd door onderzoekers van het ministerie en het onderzoeksbureau Dialogic. De analyse is gebaseerd op de meest recente en betrouwbare internationaal vergelijkbare cijfers. Bij veel indicatoren gaat het dan om cijfers over 2004. Deze publicatie is de eerste van een reeks.

Jaarlijks. ISBN: 90-357-1453-9. Kengetal I-74. Prijs: € 43,50 (excl. administratie- en verzendkosten)

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Gemeente op maat 2004

Gemeente Op Maat 2004 bevat per gemeente een statistisch overzicht. Nieuw in de editie 2004 zijn gegevens over de lokalisering van de gemeente, actuele informatie over wijken en buurten en een uitgebreide begrippenlijst.

Gemeente Op Maat is vanaf editie 2004 alleen nog beschikbaar in pdf-formaat. Papier exemplaren van Gemeente Op Maat 2004 zijn dus niet te bestellen. De gemiddelde bestandsomvang van een Gemeente Op Maat is ongeveer 2,3 Mb. De voorgaande edities 1999 en 2002 zijn eveneens beschikbaar in pdf-formaat.

Meer regionale gegevens kunt u vinden in de databank StatLine. Hier staan ook cijfers die zijn verschenen na het uitkomen van de meest recente Gemeente Op Maat.

Kennis en economie 2006

Kennis wordt tegenwoordig als de vierde productiefactor gezien naast de traditionele factoren: land, arbeid en kapitaal. In de publicatie Kennis en economie 2006 staan de uitkomsten van de R&D-enquête over 2004 en de Innovatie-enquête over 2002–2004 centraal. Naast de vergelijking met Nederlandse gegevens van voorgaande jaren, worden de uitkomsten ook in een internationaal perspectief geplaatst: de cijfers van andere landen binnen de EU en de OESO worden hier ook gepresenteerd.

Jaarlijks, 250 blz. ISBN 90-357-1606-X. Kengetal K-300. Prijs: € 32,00 (excl. administratie- en verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Nationale Rekeningen 2005

Deze publicatie geeft een compleet overzicht van de stand en de ontwikkeling van onze economie. Bevat gedetailleerde gegevens over de bedrijfstakken, over groepen producten en over ondernemingen, huishoudens en de overheid.

Jaarlijks, ca. 300 blz. ISBN 90-357-1649-3. Kengetal P-2. Prijs: € 45,50 (excl. administratie- en verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Statistisch Jaarboek 2006

Het vernieuwde *Statistisch Jaarboek* is verschenen in een handzaam pocketformaat. Er is aandacht voor de hoofdlijnen van een aantal maatschappelijke ontwikkelingen. Elk hoofdstuk is voorzien van een korte inleidende tekst en relevante tabellen. De verdeling naar onderwerpen in dit nieuwe jaarboek stemt overeen met de indeling van de CBS-databank StatLine.

Het boek is verkrijgbaar via de reguliere boekhandel en de *Sdu Klantenservice*.

Jaarlijks, 225 blz., € 17,95.

ISBN 90-357-1569-1. Kengetal A-26.

Statistisch bulletin

Het Statistisch bulletin verschijnt wekelijks met de meest recente uitkomsten van alle statistische onderzoeken van het CBS.

www.cbs.nl/publicaties

Teletekst

Conjunctuurinformatie en de meest recente CBS-persberichten staan op pagina 506 en 507 van NOS-Teletekst.

Internet

De CBS-website is te bereiken via <http://www.cbs.nl>. De site bevat statistische kerncijfers over de Nederlandse samenleving. Actuele statistische uitkomsten staan in persberichten die kunnen worden gedownload.

StatLine

StatLine is de gratis elektronische centrale databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie in de vorm van tabellen, teksten en grafieken.

Alle resultaten kunt u bekijken, printen of exporteren. StatLine bevat tevens tijdreeksen over vele maatschappelijke en economische onderwerpen, over de regio en de conjunctuur. U kunt StatLine vinden op onze website: <http://www.cbs.nl> of direct via: <http://statline.cbs.nl>

Webmagazine

In het Webmagazine zijn de afgelopen drie maanden onder meer de volgende artikelen verschenen:

- Moeders werken niet vaak in voltijd (15 januari)
- Cao-lonen stijgen in 2006 met 2 procent (15 januari)
- Meisjes kiezen vaker dan jongens basisvariant exacte vakken (18 december)
- Een op de drie werknemers volgt bedrijfsopleiding (18 december)
- In 2004 stopten veel meer ouderen met werken (11 december)
- Klein deel ouderen zonder baan wil nog werken (4 december)
- Rozendaal in Gelderland de rijkste gemeente (4 december)
- Hoger inkomen in grote steden door veranderende verhuisstromen (4 december)
- Vmbo'ers met extra ondersteuning blijven goed bij (27 november)
- Allochtone hbo'ers: minder vaak werk, minstens even hoge lonen (20 november)
- Minder bedrijfsongevallen (13 november)
- Meeste werknemers willen geen langere werkweek (6 november)
- Jongeren meestal voor korte tijd werkloos (6 november)
- Dalende uitgaven per student in het hoger onderwijs (30 oktober)
- Veel Nederlanders werken, maar vaak in deeltijd (30 oktober)
- Groei aandeel arbeidsongeschikte vrouwen voorbij (9 oktober)
- Cao-loonstijging in derde kwartaal stabiel (9 oktober)

Het Webmagazine verschijnt wekelijks op maandagochtend tien uur op de CBS-website. Het meest recente webmagazine is te vinden op de homepage van het CBS. Een overzicht van alle webmagazine artikelen vindt u door op

de homepage van het CBS te klikken op 'Publicaties' en dan te kiezen voor 'Webpublicaties'.

Zie voor overzicht van alle publicaties: www.cbs.nl.